

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Кафедра української мови

Оксана ЦИПЕРДЮК

**ТЕКСТ
ЯК ОБ'ЄКТ МОВНОГО РЕДАГУВАННЯ**

Опорний конспект лекцій

для студентів IV курсу спеціальності
«Філологія (українська мова і література)»
денної форми навчання

Івано-Франківськ

2020

УДК 811. 161.2
ББК 81.2Укр

*Рекомендувала до друку кафедра української мови факультету філології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 4 від 27 листопада 2020 р.)*

Рецензенти:

Голяннич Марія Іванівна, доктор фіологічних наук, професор кафедри української мови (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника);

Іванишин Наталія Ярославівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника).

Ципердюк О. Д.

Текст як об'єкт мовного редагування : опорний конспект лекцій із навчальної дисципліни. Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2020. 125 с.

Курс лекцій «Текст як об'єкт мовного редагування» пропонує теоретичні засади та практичні рекомендації з мовностилістичного аналізу та редагування текстів різних стилів. Лекції містять рубрики «Дізнаймося більше» із покликанням на джерела, переважно електронні, та «Інтерактивне спілкування» із запитаннями до аудиторії. До кожної лекції подано перелік основної та додаткової літератури, запитання для самоперевірки. У додатках представлено коректурні знаки, довідкову літературу з питань культури мовлення, програму курсу, загальні вимоги до самостійної роботи, систему оцінювання та програмові вимоги до заліку.

Для студентів IV курсу освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» факультету філології спеціальності «Філологія (українська мова і література)» денної форми навчання.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
Лекція 1. Вступ. Мовне редагування як один із аспектів редагування.....	5
Лекція 2. Типи мовних норм. Роль словників у мовному редагуванні текстів.....	21
Лекція 3. Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу.....	50
Лекція 4. Загальна характеристика релігійного стилю	64
Лекція 5. Пістилі релігійного стилю.....	79
Лекція 6. Мовностилістичні особливості та редагування релігійних текстів.....	90
ДОДАТКИ.....	106
Додаток 1. Коректурні знаки.....	106
Додаток 2. Довідкова література з питань культури мовлення.....	112
Додаток 3. Програма навчальної дисципліни	115
Додаток 4. Загальні вимоги до самостійної роботи.....	119
Додаток 5. Система оцінювання курсу.....	122
Додаток 6. Програмові вимоги до заліку.....	123

ПЕРЕДМОВА

Дисципліна «Текст як об'єкт мовного редагування» відповідно до освітньої програми належить до дисциплін вільного вибору студента. Пропонований навчальний курс пов'язаний із такими дисциплінами: «Сучасна українська мова», «Стилістика і культура української мови», «Лінгвістичний аналіз тексту», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Теорія літератури» тощо. Читається на останньому, четвертому, курсі бакалаврату, коли студенти вже здобули певні знання, уміння й навички в ході вивчення суміжних філологічних дисциплін, зокрема української мови за професійним спрямуванням, основних розділів сучасної української мови та ін.

Дисципліну адресовано насамперед тим студентам, які бажають поглибити свої знання з теорії і практики лінгвістичного аналізу тексту, здобуті в середній і вищій школах, та поглибити теоретичні знання та практичні навички критичного оцінювання й редагування текстів різних стилів: наукового, офіційно-ділового, публіцистичного, релігійного (конфесійного) та художнього.

Пропонована дисципліна є одним зі складників освітньої програми підготовки філологів, що дозволить у майбутньому випускникам-бакалаврам працювати коректором, редактором. Здобуті компетенції та результати навчання будуть корисними також в інших можливих професійних сферах, які потребують роботи з текстом, уміння його аналізувати, критично оцінювати та редагувати.

Метою викладання навчальної дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування» є поглиблення знань із теорії та практики лінгвістичного аналізу тексту та здобуття практичних навичок редагування текстів різних стилів.

Завдання курсу – навчити лінгвістичного аналізу та критичного оцінювання текстів різних стилів і жанрів; сформувати навички редагування, коригування текстів різних стилів та контролю за дотриманням мовних норм; поглибити вміння користуватися словниками та довідниками, іншою спеціальною літературою; розвивати здатність самостійно вчитися та застосовувати здобуті знання на практиці.

Лекція 1

ВСТУП. МОВНЕ РЕДАГУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ РЕДАГУВАННЯ

Мета – подати загальні відомості про навчальну дисципліну «Текст як об'єкт мовного редагування», розкрити суть мовного редагування як одного з аспектів редагування.

Вступ. Дисципліна «Текст як об'єкт мовного редагування» відповідно до освітньої програми належить до дисциплін вільного вибору студента.

План

1. Мета, предмет і завдання дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування».
2. Зв'язок курсу з іншими навчальними дисциплінами.
3. Редагування. Об'єкт, предмет, мета й завдання редагування.
4. Галузі та аспекти редагування.
5. Суть та етапи мовного редагування.

Зміст лекції

1. Мета, предмет і завдання дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування»

Навчальна дисципліна (курс) «Текст як об'єкт мовного редагування» належить до циклу дисциплін вільного вибору студента.

Курс покликаний поглибити фахову підготовку студентів спеціальності «Філологія (українська мова та література)», розширити можливу сферу працевлаштування філологів. Маючи багаторічний досвід «вчитування» різностильових текстів, зокрема наукового, релігійного на публіцистичного стилів, хочемо своїми практичними навичками, спостереженнями, міркуваннями та практикою розв'язання тих чи тих проблем у галузі мовного редагування поділитися зі студентами.

Увага! Прошу всіх долучатися до розмови. Думайте над запитаннями, які зможете поставити впродовж лекційного заняття, щоби воно відбулося в інтерактивній формі.

Предмет пропонованої дисципліни становлять такі її змістові компоненти (теми):

1. *Вступ. Мовне редагування як один із аспектів редагування. Типологія мовних помилок.*

2. *Типи мовних норм. Роль словників у мовному редагуванні текстів.*

3. *Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу.*

4. *Лінгвістичний аналіз і редагування наукових текстів.*

5. *Лінгвостилістичний аналіз і редагування текстів офіційно-ділового стилю.*

6. *Мовностилістичний аналіз і редагування публіцистичних текстів.*

7. *Мовностилістичні особливості та редагування релігійних (конфесійних) текстів.*

8. *Лінгвістичний аналіз і редагування художніх текстів.*

Більш детальне змістове наповнення курсу подано в **робочій програмі** навчальної дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування» (у підрозділі 3 «Програма навчальної дисципліни», яку подано також у додатку 3 опорного конспекту лекцій) і в **силабусі** навчальної дисципліни (у підрозділі 5 «Організація навчання курсу», зокрема в тематиці курсу). Див. мою сторінку на сайті дистанційного навчання:

https://d-learn.pnu.edu.ua/index.php?mod=course&action=ReviewOneCourse&id_cat=78&id_cou=2028. На сайті наукової бібліотеки є також **хрестоматія** до курсу: Ципердюк Оксана Дмитрівна. Текст як об'єкт мовного редагування : хрестоматія для студентів факультету філології. Івано-Франківськ : ПНУ, 2020. 307 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/elibrary-res.php?a=%D1%85%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F&nom=2> (номер реєстрації hr3698).

У підготовці до практичних занять будемо використовувати навчальні посібники, класичні та сучасні теоретичні розробки провідних учених із проблем редагування, мовознавства, теорії перекладу та ін. (див. літературу до курсу в робочій програмі та силабусі), зокрема й довідкову та методичну літературу викладачів

кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, напр.: Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.; за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.; Ципердюк О. Д. Мова творів конфесійної літератури : методичні вказівки до спеціалізації. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2015. 132 с.

Метою викладання навчальної дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування» є поглиблення знань із теорії та практики лінгвістичного аналізу тексту та здобуття практичних навичок редагування текстів різних стилів.

Завдання навчальної дисципліни:

- навчити здійснювати лінгвістичний аналіз та критично оцінювати тексти різних стилів і жанрів;
- сформувати навички редагування та коригування текстів різних стилів;
- виробити навички контролю за дотриманням мовних норм;
- поглибити вміння користуватися словниками та довідниками, іншою спеціальною літературою;
- розвивати здатність самостійно вчитися та застосовувати знання на практиці.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен здобути такі **компетенції**:

загальні: - здатність спілкуватися державною мовою в усній і письмовій формах;

- здатність бути критичним і самокритичним;
- здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями;
- здатність працювати в команді та автономно;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;

спеціальні (фахові): - усвідомлення засад і технологій створення та редагування текстів різних жанрів і стилів державною мовою;

- здатність здійснювати лінгвістичний аналіз та оцінку текстів різних стилів і жанрів;

- здатність до надання консультацій із дотримання норм літературної мови та культури мовлення;

- розуміння типології текстів, специфіки композиційно-сміслової структури текстів різних стилів і жанрів;

- розуміння особливостей різних рівнів (фонографічного, морфемно-словотвірного, лексико-фразеологічного, морфологічного, морфологічного, синтаксичного) лінгвістичного аналізу текстів;

- знання трактувань поняття «текст» та інших основних термінів і понять лінгвістичного аналізу тексту та редагування тексту;

- знання етапів та особливостей мовного редагування різних типів текстів;

- знання типів мовленнєвих помилок та коректорських знаків для їхнього виправлення;

- знання словників та довідників, у яких зафіксовано норми сучасної української літературної мови.

Студенти повинні вміти: - вільно спілкуватися з професійних питань із фахівцями та нефахівцями державною мовою усно й письмово;

- ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, упорядковувати, класифікувати й систематизувати;

- знати норми української літературної мови та вміти їх застосовувати в практичній діяльності;

- знати принципи, технології і прийоми створення усних та письмових текстів різних жанрів і стилів державною мовою;

- здійснювати лінгвістичний аналіз текстів різних стилів і жанрів: визначити стильову та жанрову належність тексту; аналізувати композиційно-сміслову структуру й мовне оформлення тексту відповідно до вимог стилю та жанру;

- критично оцінювати текст, виявляти помилки в структурі, змісті та мовному оформленні різних типів текстів;

- уміти редагувати текст, застосовуючи для виправлення коректурні знаки;

- користуватися словниками різних типів (зокрема і з електронних баз), іншою довідковою літературою, де зафіксовано норми сучасної української літературної мови;

- надавати консультації з дотриманням норм літературної мови та культури мовлення.

Отже, предмет (зміст), мета та завдання навчальної дисципліни, визначені компетенції, які студент може й повинен здобути в результаті її вивчення, засвідчують, що курс «Текст як об'єкт мовного редагування» задумано як *практичний*, тобто він має не лише теоретичне, але більшою мірою практичне спрямування.

2. Зв'язок курсу з іншими навчальними дисциплінами

Пропонований навчальний курс пов'язаний насамперед із мовознавчими дисциплінами, як-от: «Сучасна українська мова» (є одним із основних лінгвістичних курсів у підготовці філолога, що становить підґрунтя для оволодіння різнотипними нормами сучасної української літературної мови), «Стилістика і культура української мови» (у ході вивчення дисципліни студенти отримують відомості про стилістичну систему української мови, основні ознаки культури мовлення та практичні навички оцінки стилістичних засобів мови, володіння ними в процесі мовлення), «Лінгвістичний аналіз тексту» (курс спрямований на вивчення основних мовностилістичних особливостей текстів різних стилів, насамперед художнього, який традиційно найбільше вивчають філологи), «Українська мова за професійним спрямуванням» (дає базові знання про фахове мовлення, зокрема філологи звертають увагу на мовознавчу термінологію, навчаються мистецтва презентувати себе, прилюдно виступати на фахові теми, що потребує володіння мовними засобами, уміння створити текст, відредагувати його) та ін.

Тому закономірно навчальна дисципліна «Текст як об'єкт мовного редагування» читається на останньому, четвертому, курсі бакалаврату, коли студенти вже здобули певні знання, уміння й навички в ході вивчення суміжних філологічних дисциплін, зокрема прослухали курс української мови за професійним спрямуванням, основні розділи курсу сучасної української мови та ін.

Інтерактивне спілкування

З якими ще дисциплінами, на вашу думку, пов'язана запропонована навчальна дисципліна?

На це запитання легше буде відповісти, звичайно ж, наприкінці вивчення нашого курсу, коли студенти здобудуть як теоретичні знання, так і практичні навички мовностилістичного аналізу та редагування текстів різних стилів.

Для кращої підготовки майбутнього редактора чи коректора важливими є спецкурси з лексикографії, основ теорії редагування, загального та комп'ютерного редагування, проблем мовних девіацій (помилки) і т. ін.

Дисципліну адресовано насамперед тим студентам, які бажають поглибити свої знання з теорії і практики лінгвістичного аналізу тексту, здобуті в середній і вищій школах, та здобути теоретичні знання й практичні навички критичного оцінювання та редагування текстів різних стилів: наукового, офіційно-ділового, публіцистичного, релігійного (конфесійного) та художнього.

Пропонована дисципліна є одним зі складників освітньої програми підготовки філологів, що дозволить у майбутньому випускникам-бакалаврам працювати коректором, редактором. Здобуті компетенції та результати навчання будуть корисними також в інших можливих професійних сферах, що потребують роботи з текстом, уміння його аналізувати, критично оцінювати та редагувати.

Інтерактивне спілкування

- 1. Чому ви обрали для вивчення навчальну дисципліну «Текст як об'єкт мовного редагування»? Чого особисто чекаєте від цього курсу?*
- 2. Чи маєте досвід редагування текстів і можете коротко поділитися ним?*
- 3. Чи може вміння аналізувати та редагувати різностильові тексти бути корисним у роботі вчителя?*
- 4. А копірайтера*?*

Дізнаймося більше

Про вибір влучних відповідників до запозиченого слова *копірайтер* на інтернет-майданчику «Словотвір» див.: <https://slovotvir.org.ua/words/kopiraiter>

3. Редагування. Об'єкт, мета й завдання редагування

Редагування – це приведення об'єкта редагування у відповідність із чинними в певний час у конкретному суспільстві нормами, а також його творча оптимізація, метою яких є отримання заданого соціального ефекту. Складається з двох рівноправних процедур: контролю (аналізу) та виправлення (реконструкції) авторського оригіналу.

Редагування ґрунтовно вивчають різні наукові дисципліни.

Едитологія – це прикладна суспільна інформологічна наука, яка досліджує методологічні засади готування в ЗМІ повідомлень (видавничого процесу). В едитології виокремлюють два складники: теорію видавничої діяльності й теорію редагування.

Теорія редагування – це складова частина едитології, що досліджує методологічні засади безпосереднього готування повідомлень до публікування (редагування). Це система знань про практику редагування – правила внесення змін безпосередньо в саме повідомлення (текст).

Теорія редагування, своєю чергою, складається з кількох навчальних дисциплін, таких як: **загальне редагування** (досліджує теорію загального нормативного редагування повідомлень); **галузеве редагування** (вивчає теорію галузевого нормативного редагування повідомлень), **нормативне редагування** (приведення повідомлення у відповідність до певних норм – лінгвістичних, психологічних, композиційних, наукових, юридичних, політичних, поліграфічних тощо), **творче редагування** (досліджує творчі процеси оптимізації повідомлень під час їх готування до публікування; творче редагування виходить за межі усунення відхилення від установлених суспільних норм, полягає в удосконаленні повідомлення й спрямоване на підвищення його економічної та соціальної ефективності).

Об'єктом редагування можуть бути авторський оригінал, видавничий оригінал, переклад авторського оригіналу.

В авторському оригіналі текстова та графічна (ілюстраційна) частини є рівноправними об'єктами редагування. В електронних ЗМІ авторський оригінал, наприклад, може мати зазвичай форму сценарію, авторської заявки, а об'єктом редагування можуть бути редакційний оригінал, робочий аудіо- чи відеоматеріал, проєкт змонтованої чи озвученої передачі.

У видавничому оригіналі перевіряють дотримання поліграфічних норм у конструкції та проєкті видання (у тому числі перевіряють також, чи правильно оформлено анотацію, подано всі необхідні відомості про видання: указано тираж, ISBN тощо). За наявності грубих помилок об'єктом редагування може виступати й надруковане видання, причому весь його наклад (є приклади, коли цілі наклади вилучали з продажу через помилку й редагували).

Предметом редагування є приведення об'єкта редагування у відповідність до чинних норм. Тому суть редагування визначають як перевірку (аналіз, контроль) і виправлення повідомлень під час їх готування до публікування (пор. дефініцію терміна *редагування*).

Мета редагування – трансляція («перетворення») повідомлень для отримання заданого суспільного ефекту. Трансляція повідомлень передбачає контроль і виправлення (унормування) повідомлення на основі встановлених суспільних норм; «переклад» повідомлення з внутрішньої мови автора на зовнішню мову реципієнта; «прив'язування» повідомлення до конкретних умов акту його сприймання (часу, місця, обставин і т. ін.).

Досягнення вказаної мети передбачає виконання таких завдань, як-от:

- *верифікація* (від пізньолат. *verificatio* ‘підтвердження’, лат. *verus* ‘істинний’, *facio* ‘роблю’) *повідомлення* (редактор повинен перевірити модальність повідомлення, тобто його відношення до дійсності, зокрема його реальність, істинність. Редактор перевіряє правдивість лише найважливіших тверджень, оскільки не може й не зобов'язаний перевірити абсолютно всі твердження, які подав автор, бо тоді сам стане автором повідомлення);

- *адаптація повідомлення* (редактор має пристосувати мову, інформацію та складність повідомлення до мови, запасу знань і психологічних можливостей тих реципієнтів, яким воно адресоване);

- *локалізація повідомлення* (пристосувати мову й інформацію повідомлення до місця, часу та ситуації, у яких воно сприймається);

- *нормалізація повідомлення* (редактор повинен виправити повідомлення відповідно до суспільних норм – мовних норм (орфографічних, ортоепічних, лексичних, граматичних тощо), правил логіки, стандартів інженерної графіки (для оформлення креслень, схем) та ін.);

- *рецепція повідомлення* (редактор насамперед повинен керуватися тим, як буде сприйматися інформація, подана в повідомленні);

- *інтерпретація повідомлення* (редактор повинен додати коментарі для пояснення незрозумілих реципієнтові речень, слів, навмисних відхилень від мовної норми. Такі коментарі подають тоді, коли заборонено виправляти сам текст, наприклад текст твору класичної літератури чи архівного документа);

- *уніфікація (стандартизація) або урізноманітнення повідомлення* (редактор уніфікує однотипні елементи для полегшеного сприймання, зокрема описи джерел, скорочень, одиниць вимірювання тощо, та урізноманітнює повтори, щоби реципієнти отримували естетичне задоволення від сприймання тексту);

• *етизація та естетизація повідомлення* (редактор має узгодити текст з етичними нормами – нормами моралі, нормами професійної етики журналістів, нормами наукового етикету тощо – та з нормами прекрасного, що важливо не лише для художніх текстів).

У роботі редактора можуть постати також інші завдання. Проте, з іншого боку, на практиці, редагуючи текст, редактор не обов'язково виконує всі ці завдання, а лише частину з них – відповідно до вимог самого тексту та мети, яку ставить собі, наприклад, засіб масової інформації, якщо це газетний публіцистичний текст. Так, редагуючи повідомлення у виданнях, що є органами політичних партій або публікуються їхніми прихильниками, редактори повинні надати повідомленню певного політичного забарвлення чи, навпаки, позбавити його такої конотації (*політизація / деполітизація повідомлення*).

Досягти вказаної мети та виконати всі завдання редагування легше тоді, коли редактором має наперед визначені вимоги до якості редагування та фінансових обмежень вартості опрацювання.

Основний парадокс теорії редагування полягає в тому, що принципово неможливо отримати абсолютно безпомилковий текст і неможливо створити модель редагування, яка б усувала з тексту абсолютно всі помилки (5 % помилок у тексті не знаходять ніколи). Інакше кажучи, у повідомленнях, якої б системи редагування не використовували, завжди буде якась кількість помилок, правильність чи неправильність яких у рамках конкретної нормативної бази довести неможливо.

4. Галузі та аспекти редагування

Існує кілька класифікацій галузей редагування.

1. За типом повідомлень виокремлюють такі галузі редагування:

- редагування науково-технічних,
- редагування художніх,
- редагування публіцистичних повідомлень.

2. За соціальним, функційним призначенням та читацькою аудиторією повідомлень розрізняють:

- редагування художньої,
- публіцистичної,
- ділової,

- наукової,
- популярної,
- інформаційної,
- виробничої,
- навчальної,
- довідкової,
- рекламної та
- дитячої літератури.

3. Відповідно до редакторської специфіки підготовки повідомлень бувають такі галузі й підгалузі редагування:

- редагування *матеріалів паперових та електронних ЗМІ* (періодичних паперових видань, періодичних інтернет-видань, радіопрограм, телепрограм);

- редагування *книжкових видань* (світоглядної літератури, художньої літератури, офіційних документів, наукової літератури, популярної літератури, інформаційної літератури, виробничо-технічної літератури, навчальної літератури, довідкової літератури, рекламної літератури, дитячої літератури);

- редагування специфічних видань (архівних документів, перекладів, перевидань, нотних видань, електронних книг, зібрань творів, акцидентних видань);

- редагування *науково-технічної документації* (звітів, стандартів, патентів і винаходів, проєктної документації);

- редагування *ділової документації* (за жанром документів);

- редагування *кінофільмів і театральних спектаклів*.

Аспект редагування – це редагування повідомлення на основі якогось одного чи кількох видів норм.

Здебільшого виокремлюють такі аспекти редагування:

- *літературне* (редагування здійснюється одночасно на базі кількох видів норм: інформаційних, композиційних, логічних, лінгвістичних і психолінгвістичних);

- *технічне* (на основі поліграфічних норм чи технологій, наприклад електронних ЗМІ);

- *політичне* (на основі політичних норм);

- *художнє* (на основі естетичних норм);

- *наукове* (на основі норм тієї науки, фактичний матеріал якої описують у повідомленні; зазвичай наукове редагування здійснюють не професійні редактори, а науковці – фахівці в тій чи тій галузі знань, яких називають науковими редакторами).

Щодо *суб'єкта редагування* тексту, то виокремлюють два типи вдосконалення вже наявного його варіанту:

- авторське редагування (редактором свого тексту виступає сам автор);
- редакторське редагування (удосконалення готового тексту здійснює інша людина – редактор).

Редагувати текст може сам автор, але, на жаль, для забезпечення високої якості не достатньо лише авторського редагування. Автор не може адекватно, об'єктивно оцінити свій текст, йому важко уявити всі механізми сприйняття, які можуть бути в реципієнтів. Редактор стає першим реципієнтом текстового повідомлення і ніби випробовує його сприйняття на собі. Удосконалення повідомлення редактором-професіоналом є необхідним та об'єктивно обов'язковим. Однак, зрозуміло, категорично можливість саморедагування ніхто не заперечує.

Редагування того ж повідомлення автором (саморедагування) і редактором-професіоналом повинні доповнювати одне одного, адже обидва види вдосконалення (правок) спрямовані на покращення тексту, досягнення його довершеності.

5. Суть та етапи мовного редагування

Мовне (лінгвістичне) редагування – один із аспектів літературного редагування, що передбачає виправлення мовних помилок. Воно складається з двох рівноправних процедур: аналізу (контролю) та виправлення (реконструкції) авторського оригіналу.

Аналіз – це процедура пошуку, фіксації та локалізації різнорівневих мовних помилок у повідомленні, а *виправлення* – це процедура видалення в повідомленні мовних помилок, виявлених у процесі контролю. Типологія мовних помилок відповідає різновидам мовних норм, тому є такі типи мовних помилок: орфографічні, ортоепічні, лексичні, фразеологічні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні і стилістичні.

Слід зауважити, що на практиці, здійснюючи мовне редагування, водночас зчаста звертають увагу на логічні, композиційні, інформаційні норми, торкаються інших аспектів редагування – технічного, художнього. Це відбувається через те, що мовне редагування тісно переплітається з іншими аспектами та нормами редагування. Так, щоби оцінити правильність пунктуації чи ортографії, необхідно добре вникнути в зміст інформації, поданої в тексті. Наприклад, редагуючи релігійний текст, редактор повинен

мати навіть певні теологічні знання або в разі потреби звертатися до автора оригіналу чи іншого фахівця за консультаціями.

Мовне редагування (коректуру) здійснюють у чотири *етапи*:

1. *Первинне ознайомлення з текстом документа*. Перед тим як розпочати редагувати текст, слід прочитати його повністю (якщо текст невеликий) або його частину (якщо текст великий за обсягом), ознайомитися з його тематикою, стилістичними особливостями, якістю вжитої в тексті мови. Таким чином виникають ідеї щодо можливостей покращення тексту. Під час першого прочитання не бажано вносити правки, проте можна зробити помітки на берегах чи фіксувати побіжні зауваження на окремому аркуші паперу.

2. *Пошук та фіксація помилок*. На цьому етапі необхідно здійснити оцінку виявлених помилок, у разі сумнівів необхідно перевірити себе за довідковою літературою, іншими науковими джерелами, спеціально розробленими методичними матеріалами, якщо такі є (див., напр.: Термінологічно-правописний poradnik для богословів та редакторів богословських текстів, рекомендований Інститутом богословської термінології та перекладів Українського католицького університету. URL: <http://poradnyk.ucu.edu.ua/>), можна проконсультуватися з фахівцями-колегами, головним редактором, автором оригінального тексту та ін.

Фахівці радять мати *контрольний листок* для нотаток, у якому подані головні елементи, на які необхідно звертати увагу під час редагування:

- ортографія,
- пунктуація,
- граматики,
- відповідність термінології,
- єдність термінології, власних назв,
- повтори, пропуски,
- синтаксис,
- стилістична послідовність,
- структурна організація,
- логічність викладу.

3. *Власне редагування (виправлення) матеріалу*. Цей етап передбачає мовну корекцію: виправлення ортографічних, пунктуаційних, лексичних, фразеологічних, граматичних і стилістичних помилок. Правки в тексті роблять синім або чорним чорнилом (не червоним), використовуючи спеціальні коректурні знаки. Слова, цифри мають бути виразними та охайними. Для

редагування використовують спеціальні коректурні знаки (не такі, які використовує вчитель-мовник). Практика доводить, що редагування необхідно робити спочатку на паперових носіях, видрукуювши текст, а потім уже (після ознайомлення автора оригіналу, редактора) вносити правки на комп'ютері. Слід пам'ятати, що виправити помилку недостатньо, адже необхідно узгодити все речення, перевірити його змістову та структурну завершеність, не забуваючи при цьому про індивідуальний стиль автора.

4. *Повторне вичитування.* Виправлений після першого вичитування текст треба видрукувати та ще раз вичитати. Щоби мовне редагування було більш якісним, той самий текст інколи читають різні коректори (два і більше, залежно від фінансових можливостей).

Завдання, які постають перед редактором (коректором), вимагають від нього досконалого й точного знання мови, у тому числі граматики, бездоганного почуття стилю. Редактор зобов'язаний постійно розвивати свою пам'ять, увагу, а також бути обізнаним із дійсними стандартами та сучасними нормами редагування. Крім того редактор повинен бути компетентним у термінології певної галузі, до якої належить певний текст, та має вміння працювати з довідковою літературою. Редакторам необхідні регулярний тренінг, постійна робота над собою. Професійний редактор повинен поглиблювати свої знання в кожній галузі, з якою йому доводиться стикатися, а це передбачає постійний навчальний процес упродовж усієї кар'єри.

Праця редактора вимагає великого вміння, такту й досвіду. Редактор повинен не лише перевірити текст на наявність помилок, але й, водночас, бути дуже й дуже чутливим до авторського письма (почерку) автора. Порушувати творчу манеру автора та не брати до уваги стильових особливостей викладу не можна.

Висновки

Таким чином, у ході лекції було розглянуто предмет, мету й завдання навчальної дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування», її зв'язок з іншими курсами. Звернено також увагу на об'єкт, предмет, мету й завдання редагування, його галузі та аспекти. Розкрито суть мовного (лінгвістичного) редагування як одного з аспектів літературного редагування та простежено основні етапи мовного редагування.

Література

Основна література

Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібник. 2-ге вид, випр. і допов. Львів : ПАІС, 2009. 431 с.

Карпенко В. О. Основи редакторської майстерності. Теорія, методика, практика : підручник. Київ : Університет «Україна», 2007. 431 с.

Літературна норма і мовна практика : монографія / Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Коць Т. А. та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.

Мацько Л. І., Кравець Л. В., Солдаткіна О. В. Стилїстика ділової мови і редагування документів : навч. посібник. Київ : Університет «Україна», 2004. 282 с.

Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: порадник з української мови. Київ : Українська книга, 1998. 240 с.

Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій / укладач: Ребрій О. В. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с.
URL:<http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6049/2/redaguvannia.pdf>

Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи : навч. посібник. Львів : ВФ Афіша, 2017. 416 с. URL : https://dut.edu.ua/uploads/1_2142_94365662.pdf

Додаткова література

Зелінська Н. В. Теоретичні засади роботи редактора над літературною формою тексту (літературне опрацювання тексту). Київ : УМК ВО, 1989.

Крайнікова Т. С. Коректура : підручник. Київ : Наша культура і наука 2005. 252 с.

Організація оригіналу; Редагування; Редакційний етап написання твору. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. М – Я. С. 161; 308; 309.

Партико З. В. Галузеве редагування в засобах масової інформації : навч. посібник. Львів : Афіша, 2007. 104 с.

Партико З. В. Методи творчого редагування. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2011. № 1. С. 114–120.

Партико З. В., Огірко І. В. Редагометрія – міждисциплінарна галузь знань. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2010. № 1. С. 108–110.

Партико З. В. Редагування матеріалів засобів масової інформації : збірник вправ. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2009. 110 с.

Партико З. В. Редагування: творчість чи ремесло? *Вісник Книжкової палати*. 1999. № 9. С. 12–15.

Різун В. В. Літературне редагування : підручник. Київ : Либідь, 1998. 240 с.

Феллер М. Д., Квітко І. С, Шевченко М. Г. Довідник коректора. Харків : Книжкова палата УРСР, 1972. 408 с.

Запитання для самоконтролю

1. Сформулюйте й поясніть назву курсу.
2. Що є предметом навчальної дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування»?
3. Які розроблені методичні матеріали покликані допомогти вам засвоїти пропонований курс? Де їх можна знайти?
4. Яка мета викладання навчальної дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування»?
5. Які загальні та спеціальні (фахові) компетентності повинен здобути студент у результаті вивчення дисципліни?
6. Яке спрямування має пропонований курс – теоретичне чи практичне? У чому, на вашу думку, полягає теоретичний, а в чому – практичний аспект вивчення навчальної дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування»?
7. З якими мовознавчими дисциплінами пов'язаний пропонований навчальний курс? У чому полягає цей зв'язок?
8. У яких професійних сферах може реалізувати себе студент після успішного вивчення навчальної дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування»?
9. Що таке редагування?
10. Які наукові дисципліни вивчають редагування?
11. Назвіть навчальні дисципліни, що є складниками теорії редагування.
12. Що вивчають: загальне редагування, галузеве редагування, нормативне редагування, творче редагування?
13. Що є об'єктом редагування?
14. Сформулюйте предмет і мету редагування?
15. Які основні завдання постають перед редактором?

16. У чому полягає основний парадокс теорії редагування?

17. За якими ознаками класифікують галузі редагування? Які галузі редагування виокремлюють: за типом повідомлень, за призначенням та читацькою аудиторією повідомлень, відповідно до редакторської специфіки підготовки повідомлень?

18. Що таке аспект редагування?

19. Які аспекти редагування зазвичай виокремлюють?

20. На базі яких видів норм здійснюють літературне редагування?

21. Що таке мовне редагування?

22. З яких процедур воно складається?

23. Які етапи передбачає мовне редагування?

Лекція 2

ТИПИ МОВНИХ НОРМ. РОЛЬ СЛОВНИКІВ У МОВНОМУ РЕДАГУВАННІ ТЕКСТІВ

Мета – подати основні відомості про поняття мовної норми, типологію мовних норм сучасної української літературної мови, їхню кодифікацію та динаміку, ознайомити студентів із новою редакцією «Українського правопису» (2019 р.), розкрити значення довідкової літератури під час редагування текстів.

Вступ. Успішне мовне редагування пов'язане зі знанням мовних норм, умінням користуватися словниками та іншою довідковою літературою.

План

1. Поняття мовної норми як базове поняття типології мовних помилок.
2. Типи мовних норм сучасної української літературної мови.
3. Динаміка мовних норм. Мовна норма і варіантність.
4. Нова редакція «Українського правопису» (2019 р.): основні зміни та доповнення.
5. Кодифікація мовних норм. Роль довідкової літератури в редагуванні текстів.

Зміст лекції

1. Поняття мовної норми як базове поняття типології мовних помилок

Мовне редагування передбачає виправлення мовних помилок.

Помилка зазвичай визначається як об'єктивне відхилення від норми, яке є різницею між неправильним компонентом повідомлення та його нормативним (правильним) поданням.

Типологія мовних помилок базується на різних типах мовних норм. Тому далі детально розглянемо поняття мовної норми.

Літературна мовна норма – усталені, загальноприйняті правила, взірці вживання мовних засобів у писемній і усній формі спілкування.

Порівняймо інші визначення мовної норми.

Норма літературної мови – це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, закріплених у процесі суспільної комунікації.

Мовна норма – це сукупність мовних одиниць різних рівнів (фонетичних, лексичних, граматичних), поєднаних у висловлювання за правилами, прийнятими в суспільстві, що послуговується цією мовою.

Літературна мовна норма – це сукупність найпридатніших (правильних, найкращих) для обслуговування суспільства засобів мови, які є повторюваними, дібраними й закріпленими в процесі спільної комунікації.

Інтерактивне спілкування

1. Яке визначення мовної норми є найбільш загальним?
2. Яку інформацію про мовну норму, її основні ознаки представлено в різних її дефініціях?

Мовна норма, унормованість – основна ознака літературної мови. Сучасна українська літературна мова характеризується наявністю сталих норм, які є обов'язковими для всіх її носіїв.

Мовні норми кожної національної мови вирізняють її з-поміж інших та пов'язані із суспільними правилами спілкування. Засвоєння мовних норм, володіння та послуговування ними розвивають мовне чуття мовця. Дуже важливо сформулювати таке мовне чуття в тих фахівців, які працюють зі словом: учителів, журналістів, редакторів, коректорів та ін. Добре, коли таким зразком для наслідування є мовлення письменників.

Інтерактивне спілкування

1. Чи виробилося у вас особисто як студентів 4 курсу таке мовне чуття?
2. У чому воно проявилось, наприклад?

Наслідки порушення мовних норм:

- труднощі в спілкуванні;
- непорозуміння між мовцями;
- погіршення ділового іміджу мовця;
- висміювання мовних звичок особи.

Основні ознаки мовної норми:

- *системність* (мовні норми впорядковані відповідно до рівнів мовної системи – див. типи мовних норм у наступному питанні);
- *історична зумовленість* (становлення, функціонування та динаміка мовної норми залежить від історичного етапу розвитку суспільства, яке вона обслуговує);
- *соціальна зумовленість* (суспільний характер мовної норми пов'язаний із тим, що вона формується суспільством, залежить від нього та обслуговує його потреби);
- *відносна стабільність* (мовна норма, щоби виконувати свою суспільну функцію, має бути стабільною, сталою, незмінною впродовж тривалого періоду. Якщо би мовні норми постійно змінювалися, то в мовців не було би мотивації їх вивчати. Пор. внесення змін в український правопис відбулося 1993 р., а потім аж 2019 р., та й то зміни стосуються лише окремих норм, допускається їхня варіантність);
- *динамічність* (норми змінюються разом із безупинним розвитком мови внаслідок колективної практики її носіїв);
- *поширеність*;
- *загальноживаність*;
- *обов'язковість*;
- *відповідність можливостям мовної системи* (ті чи ті правила та вимоги мають базуватися на тих мовних засобах, які є в мові, можливостях самої мови. Напр., словотвірні норми сформувалися тому, що в українському мовленні мовці утворювали похідні слова, використовуючи своєрідні словотвірні засоби. Таким чином у мові сформувалися питомі словотвірні моделі);
- *кодифікованість* (кодифікація, тобто «узаконення», закріплення у словниках, граматиках, підручниках).

Інтерактивне спілкування

1. Як розумієте такі ознаки мовної норми: *поширеність, загальноживаність, обов'язковість*?
2. Чи є вони, на Вашу думку, важливими? Відповідь обґрунтуйте.

Нормативним вважається мовне явище (мовна одиниця), що:
- відповідає системі мови, не суперечить її законам, структурі (варіант мовної одиниці має нові семантико-стилістичні можливості, виразніше, уточнює контекст, дає додаткову інформацію; уживання

мовних засобів відповідає їхнім стилістичним і стильовим характеристикам; не допущено змішування норм різних мов під впливом білінгвальної мовленнєвої практики, тобто немає суржику);

- регулярно й масово вживається в суспільстві;
- визнається і схвалюється суспільством.

Основні джерела мовних норм:

- твори художньої літератури;
- публікації в ЗМІ;
- мовна практика користувачів;
- мовознавчі дослідження.

Інтерактивне спілкування

1. *Яка роль українських письменників, зокрема Т. Г. Шевченка, у формуванні мовних норм?*

2. *Як, на вашу думку, публікації в ЗМІ та мовна практика користувачів впливають на мовні норми сучасної української мови?*

3. *Чи впливає діалектне мовлення на норми сучасної української літературної мови?*

4. *Хто з українських мовознавців початку ХХ ст. та початку ХХІ ст. у своїх дослідженнях розглядає проблеми нормування української мови? Назвіть їх та їхні праці.*

5. *Які ще джерела мовних норм можете назвати?*

Дізнаймося більше

Про внесок Галичини у формування сучасних мовних норм див.: Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 160 с.

Поняття мовної норми існує вже понад століття. Процеси нормування сучасної української літературної мови припадають на кінець ХІХ – початок ХХ ст. «Суспільно-історичні умови формування української нації, яка тривалий час існувала в кордонах різних держав, вплинули на використання українцями відмінних мовно-літературних практик, зокрема західноукраїнського і наддніпрянського варіантів української літературної мови» (монографія «Літературна норма і мовна практика», с. 20–21). Проте від 30–40-х років ХХ ст. різновиди української літературної мови нейтралізувалися. У виробленні, кодифікації мовних норм важливими на початку ХХ ст. були праці мовознавців: Олекси Синявського, Олени Курило, Євгена Тимченка, Василя Сімовича

та ін., на початку ХХІ ст. – Івана Вихованця, Катерини Городенської, Олександри Сербенської, Олександра Пономарева та ін.

2. Типи мовних норм сучасної української літературної мови

Нормативність стосується всієї мовної системи і розрізняється на рівні вимови, наголошування, правопису, словотворення, лексики, фразеології, морфології, синтаксису, пунктуації та стилістики. Відповідно виокремлюють такі **типи мовних норм**:

ортоепічні – регулюють вимову звуків і звукосполучень (напр.: [кóже^н], [в'íte^р], [зо^узул'а], [со^б'і], [ка́зка], [го́луб], [д'о́хт'у], [во́хко], [к'іхт'і], [н'іхт'і], [при^ен'іш:и], [рож:áре^нниї], [бе^нжчэс'т'а], [ра́ди^е:а], [звáз'с'а], [не^нморóц'с'а], [свáс'ц'і], [кніз'ц'і], [доц'і], [кв'іч:áти]);

- **акцентуаційні**, тобто правила наголошування, – виокремлюють у межах ортоепічних норм (напр.: *навча́ння, завда́ння, учі́телька – учителькі, дві вчі́тельки, новина́, чергові́й, одина́дцять, несемо́, діало́г, кіломе́тр, бюлетéнь* (мн. *бюлетéні*), *куліна́рія, віпадо́к, вира́зний, вітчі́м, ха́ос, Ха́ос, о́брази – о́брази – о́брази, по́мілка*);

- **графічні** – регламентують передання звуків на письмі (напр.: *грунто́вний – газета, їсти, іти* (пор. рос. *идти*));

- **ортографічні** – визначають написання слів та їхніх частин (напр.: правила вживання великої літери, спрощення в групах приголосних). Із поняттям ортографічної норми пов'язане поняття ортограми. Ортограма – це правильне написання (що відповідає правилам або традиції), яке треба вибрати з низки можливих;

Інтерактивне спілкування

1. Які ще основні ортографічні норми сучасної української літературної мови можете назвати?

2. Які відхилення в мовному оформленні повідомлень під час редагування можна вважати ортографічними? (Це питання пов'язане з попередньою темою та стосується питання типології мовних помилок, яке студенти готують самостійно).

Допомагаємо: Ортографічними можна вважати такі відхилення: заміна букв або слів іншими буквами; пропуск букв, складів; зайві букви у слові; пропуск слів; помилки під час переносу;

чужий шрифт; пропуск рядка; перестановка слів, що стоять поряд; поділ одного слова на окремі частини і написання двох слів разом.

- *лексичні* – регламентують правила вживання слів відповідно до їхніх лексичних значень (перевіряючи дотримання лексичних норм у повідомленні, звертають увагу на вживання омонімів, паронімів, багатозначних слів, синонімів, запозичених слів, кальок з російської мови, плеоназми тощо);

- *граматичні*, у межах яких виокремлюють:

морфологічні норми – регулюють правильне вживання граматичних форм слів: відмінкових закінчень, родів, чисел, ступенів порівняння та ін. (напр.: *пане президенте, Ігорю Дмитровичу, Андрію; красивий тюль, меблі* (мн., пор. рос. *мебель*), *волосся* (одн., пор. рос. *волосы*), *канцелярське приладдя* (а не *канцелярські приладдя*), *важливіший від інших* (а не *важливіший інших*), *українці борються* (а не *боряться*), *півтори* (а не *півтора*) *добы*);

синтаксичні норми – пропонують усталені зразки побудови словосполучень і речень, зокрема регулюють уживання прийменників, тобто правильне поєднання слів у відповідних граматичних формах (напр.: *завідувач (чого?, а не чим?) кафедри, робота за контрактом* (а не *по контракту*), побудову дієприслівникових зворотів (*Виходячи з приміщення, вимикайте світло* (а не *Виходячи з приміщення, вимикається світло*), рядів однорідних членів речення (*Акцію підтримали іванофранківці, зокрема студенти; Розмовляю не лише українською мовою, але й англійською* (а не *Акцію підтримали івано-франківці та студенти; Не лише розмовляю українською мовою, але й англійською*), правильний порядок слів (*На городі вирости огірки та червоні помідори* (а не *На городі вирости червоні помідори та огірки*) тощо;

словотвірні норми – регулюють утворення слів за певними словотвірними моделями, зокрема правильне використання афіксальних словотвірних засобів: префіксів (*належність* (а не *приналежність*), *виправдати* (а не *оправдати*), *призабуті* (а не *підзабуті*), *дозволити* (а не *позволити*), *зачесатися* (а не *причесатися*), *зізнався* (а не *признався*), *звичка* (а не *привичка*), *розподіляти* (а не *розприділяти*), *перевірити* (а не *провірити*), *зіставляти* (а не *співставляти*), *схожий* (а не *похожий*), *перехожі* (а не *прохожі*) та ін.); суфіксів (*тиша* (а не *тишина*), *краса* (а не *красота*), *ліки* (а не *лікарство*), *шахи* (а не *шахмати*), *перехрестя* (а

не *перехресток*), *постачальник* (а не *поставщик*), *валютник* (а не *валютчик*), *кранівник* (а не *крановщик*), *паркування* (а не *парковка*), *татування* (а не *татуїровка*), *маркування* (а не *маркіровка*), *компостувати* (а не *компостирувати*), *виставковий* (а не *виставочний*), *закупівельний* (а не *закупочний*), *руйнівний* (а не *руйнуючий*), *провокаційний* (а не *провокуючий*), *змоклий* (а не *змокший*), *путівка* (а не *путьовка*), *напій* (а не *напиток*) та ін.); суфіксів замість складних утворень (*садівник* (а не *садовод*), *клинуватий* (а не *клиноподібний*), *цибулястий* (а не *цибулеподібний*) та ін.); конфіксів (напр.: *завширишки* (а не *шириною*), *завдовжки* (а не *довжиною*), *влітку* (а не *літом*);

- *пунктуаційні* – регулюють уживання розділових знаків: крапки, знака оклику, знака питання, трьох крапок, коми, крапки з комою, двокрапки, тире, дужок, лапок, скісної риски, абзацу (напр.: *Вибачити, не можна покарати*).

Інтерактивне спілкування

1. Які доповнення та уточнення щодо пунктуаційних норм внесено в український правопис 2019 року?

2. Які типи лапок і дужок передбачено в українському правопису 2019 року?

3. Чи належать дефіс і скісна риска до розділових знаків? Яких норм стосується використання дефісу та скісної риски в писемному мовленні?

- *стилістичні* – визначають добір мовних елементів відповідно до умов спілкування (пор. стилістичне маркування слів синонімічного ряду: *батько*, *тато* (розм.), *отець* (уроч.), *старий* (зневажл.). Вибір тієї чи тієї стилістично забарвленої лексичної мовної одиниці буде залежати від мовленнєвої ситуації, умов та мети спілкування).

Мовні норми розрізняються сферою застосування. Так, ортоепічні та акцентуаційні норми стосуються усного мовлення, а пунктуаційні й ортографічні – писемного. Інші типи мовних норм однаково важливі в усній та писемній формах реалізації.

Знання й дотримання загальноприйнятих літературних мовних норм різних типів формують мовнокомунікативну компетенцію фахівця і є обов'язковою умовою культури професійного мовлення.

Мовна компетенція (від лат. *competens* 'належний, відповідний') – знання учасниками комунікації норм і правил

сучасної літературної мови і вміле використання їх у продукуванні висловлювань.

3. Динаміка мовних норм. Норма і варіантність (Мовні варіанти як вияв динаміки мови)

Мовні літературні норми є відносно стабільними. Проте з часом вони можуть змінюватися. Тому в межах норми співіснують **мовні варіанти** – видозміни однієї й тієї самої мовної одиниці, наявні на різних мовних рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному. Варіанти виникають відповідно до потреб суспільства в кодифікації написань і нового в мові.

У словниках українського літературного слововживання розрізняють варіанти на різних рівнях мовної системи, напр.: акцентні (*алфáвіт* і *алфавіт*, *завжди* і *завжди* та ін.), морфологічні (варіантні форми іменників у давальному відмінку на зразок *Василеві* і *Василю*, у родовому – *мостá* і *мóсту*, прикметникові варіанти в місцевому відмінку – *на зеленому* і *на зеленім*), словотвірні (*хитрун* і *хитряк*, *окатий* і *окастий*, *орля* й *орленя*), лексичні (*абетка*, *алфавіт*, *азбука*) та ін.

У процесі розвитку літературної мови кількість і якість мовних варіантів змінюється.

Українська літературна мова постійно збагачується і розвивається. Цей процес супроводжується усталенням, шліфуванням обов'язкових для всіх літературних норм.

Тільки мертві мови, мови тих народів, що давно зійшли з історичної арени в небуття, напр. санскрит, латинь, старогрецька мова, залишаються незмінними. Втративши давно своє практично-побутове значення, вони не зазнають більше ні змін, ні розвитку, залишившись тільки лінгвістичними пам'ятками минулої сивої данини.

Змінюється й наша українська мова. Ніхто не скаже тепер на *салют яса*, як колись за козаччини: *Із дванадцяти штук гармат гримали, ясу віддавали* (з іст. пісні). Упродовж кількох десятиріч майже зникло слово *комірне*, і хіба лише старі люди знали, що це означає плату за квартиру (але зараз воно повертається в активний ужиток). Нормативний на початку ХХ ст. наголос на другому складі у слові *український* зараз сприймається як акцентуаційна помилка. Тому треба бути уважним, використовуючи старі словники або покликаючись на твори українських письменників-класиків. Мова змінюється, і не все, що є в мовленні навіть класиків української

літератури, треба брати за зразок. Напр.: *Любима форма, в яку Франко одягає свої прозаїчні твори, – це короткі оповідання* (М. Коцюбинський); *Я навіть і прозаїчні романи та повісті в кількох частинах рідко люблю* (Леся Українка).

Інтерактивне спілкування:

1. Які слова в останніх двох реченнях зараз порушують норми сучасної української літературної мови?

2. Які саме норми порушено?

Динаміка мовних норм привертає особливу увагу (і не тільки мовознавців) в останні десятиріччя, оскільки активно розвивається сучасна українська мова.

Дізнаймося більше

Детальніше про зміну мовних норм див. розділ II «Динамічна стабільність норми – ознака розвиненої літературної мови» в колективній монографії *«Літературна норма і мовна практика»* (2013 р.) за редакції Світлани Єрмоленко. Науковці звертають увагу на «просторову і часову глибину літературної норми», динаміку лексичної та граматичної норм, вплив інтернету на формування та кодифікацію мовної норми. Цікаві аспекти формування мовних норм сучасної української літературної мови розкрито в науково-популярній книзі мовознавця Дмитра Данильчука *«Український правопис: роздоріжжя і дороговкази»* (2013 р.), зокрема в розділі 2 «Правописні дискусії в незалежній Україні. Спроба правописної реформи на рубежі ХХ – ХХІ ст.», у розділі 3 «Правопис і суспільство: аспекти взаємовідносин» (де автор розповідає про правописну інакшість як піар-хід і як компонент ідіостилю видання; про те, як журналістові й редакторів працювати в умовах правописного плюралізму; про етерне мовлення СТБ як мовно-правописний експеримент у телерадіопросторі України; про мову й політику та проблему юридичного виміру правопису; про досвід інших країн у реформуванні національних правописів) та в розділі 4 «Часто запитуване, або Білі та сірі плями нашого правопису».

Виявом динаміки мови є нова редакція «Українського правопису» зі змінами та доповненнями (2019 р.), де подано також багато нових мовних варіантів.

4. Нова редакція «Українського правопису» (2019 р.): основні зміни та доповнення

У новій редакції «Українського правопису» подано уточнені та доповнені правила написання загальних і власних назв українського й іншомовного походження, деталізовано правила вживання розділових знаків, оновлено ілюстративний матеріал.

Українська національна комісія з питань правопису в передмові зазначає: «Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 року, які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції».

«Сучасна українська мова – відкрита й динамічна». Оскільки у мовленні з'являються нові слова, зокрема терміни, «виникає потреба в адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила правопису нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми».

«Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори зважали на те, що варіативність – це органічна частина правописного кодексу і тією чи тією мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Відповідь на те, який з варіантів залишиться в минулому, зможе дати тільки майбутнє».

Далі більш детально розглянемо основні зміни та доповнення нової редакції «Українського правопису» (2019 р.)

Уживання І, И на початку слова

На початку слова звичайно пишемо **І** відповідно до вимови: *Іва́н, і́грашка, і́дол, і́кати* ('вимовляти і замість и'), *іко́на, іменува́ти, ім'я́, інді́к, іноді́, іржа́, існува́ти, істи́на, іти́*.

Деякі слова мають **варіанти з голосним И**: *і́рій* і *і́рій*, *і́род* і *і́род* ('дуже жорстока людина').

И пишемо на початку окремих вигуків (*ич!*), часток (*ич який хитрий*), дієслова *ікати* (‘вимовляти и замість і’) та похідного від нього іменника *ікання*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: *ийб́ен, ир, Ич-об́а, Кім Чен Ин*

Це всі слова, які подаються у правописі 2019 р. Жодних інших индиків поки немає☺ (§ 2).

Буквосполучення th у словах грецького походження

Буквосполучення **th** у словах грецького походження передаємо звичайно **буквою т**: *антол́огія, антропол́огія, апт́ека, аст́ма, бібліот́ека, католиц́ький, те́атр, те́орія, ортодо́кс, ортопéдія, Амальт́ея, Промет́ей, Тéкля, Таї́сія, Теодóр.*

У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається **ортографічна варіантність** на зразок: *ана́фема і ана́тема, дифіра́мб і дитира́мб, ефі́р і ете́р, ка́федра і кате́дра, логарі́фм і логарі́тм, мі́ф, міфоло́гія і мі́т, мітол́огія, Ага́тангел і Агафа́нгел, Афíни і Ате́ни, Борисфе́н і Бористе́н, Демосфе́н і Демосте́н, Ма́рфа і Ма́рта, Фесса́лія і Тесса́лія та ін.*

Букви w, th у словах англійського походження

Англійське **w** на позначення звука [w] передаємо звичайно **через в**: *віке́нд, Вашин́гтон, Ве́бстер, Веллі́нгтон, Ві́льсон, Ві́нніпéг* та ін.; у деяких словах за традицією **через у**: *Уе́льс, уайт-спі́рит* та ін.

Англійське **th** передаємо:

• на позначення звука [θ] звичайно **через т**: *трі́лер, Ага́та, Арту́р, Бле́ксміт, Во́рдсворт, Ме́редіт,*

• на позначення звука [ð] — звичайно **через з**: *Ре́зерфорд, Ве́зербі, Са́зерленд,*

• рідше **через т**: *Со́тбі, Са́уті* або **с**: *Голсуо́рсі.*

Буквосполучення sk у словах іншомовного походження

Буквосполучення **sk**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах **передає звук [к]**, **відтворюємо українською буквою к** (без подвоєння!): *Ді́кенс, Ді́кінсон, Д́жéксон, Те́керей, Бе́кі, Бу́кінгем, Бі́смарк, Брю́кнер, Бро́кес, Ламáрк, Што́кманн, Стокго́льм, Ру́дбек, Ше́рлок.*

Але **подвоєння кк зберігаємо у власних назвах кельтського походження**, де **формант Мас, Мс поєднується з основою**, що

починається на [к], в тих випадках, коли за традицією їх пишемо як одне слово: *Маккартні, Маккензі, Маккенна, Маккінлі*, а також у загальних назвах, що утворені від власних назв такого типу: *маккартизм* і т. ін.

Буквосполучення *au, ou*

au, ou = [au] [ou] = ау, оу	Буквосполучення <i>au, ou</i> на позначення звукосполучень [au] [ou] передаємо через <i>ау, оу</i> <i>аутсайдер, гаунтвахта, маузер; Каунас; Клаус, Краузе, Пауль, Фауст</i>
	У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення <i>au</i> звичайно передається через <i>ав</i> : <i>автентичний, автобіографія, автомобіль, автор, авторитет, автохтон, лавра, Аврора, Мавританія, Павло</i>
au = ав <i>грецизми і латинізми</i>	У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення <i>au</i> шляхом транслітерації як <i>ау</i> , допускаються орфографічні варіанти : <i>аудієнція і авдієнція, аудиторія і авдиторія, лауреат і лавреат, науза і павза, фауна і фавна.</i>

Англійські дифтонги [au], [ei], [ou] звичайно передаємо, імітуючи їхнє звучання в мові оригіналу, через **ау, ей, оу**: *браунінг, браузер, Джорджтаун, гейм, дисплей, Джеймс, сноуборд, шоу, Сноу, Беллоу, Сілітоу, Пауелл.*

Окремі слова з дифтонгами [ei] і [ou] ввійшли в українську мову в адаптованому вигляді з голосними **е, о**: *бебібум, брек, леді, гол, готель, допінг, смокінг, Бекон, Чемберлен, Шекспір, Айвэнго, Гладстон, Дефó, Джерóм, Марлó, Óлдос, По, Лонгфéлло.*

Звук [j]

Звук [j] зазвичай передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою **й**, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами **є, ї, ю, я**: *буєр, конвеєр, плєєр, флаєр, круїз, мозаїка, лояльний, параноя, пляєда, рояль, саквоаяж, секвоья, фаянс, феєрвєрк, ін'єкція, ПРОЄКТ, ПРОЄКЦІЯ, суб'єкт, траєкторія,*

фо́е, еті́, Гаї́ті, Го́я, Єї́тс, Сава́я, Феєрба́х, Ма́єр, Кає́нна, Іса́я, Йога́нн, Рамбуе́, Со́єр, Ха́ям, Хеєрда́л, Юно́на.

Передача звуків [g], [h]

[g] = г	<p>Звук [g] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою g, звичайно передаємо буквою г</p> <p><i>аванга́рд, ага́тіація, ага́ресор, блóггер, гва́рдія, генера́л, гламу́р, гра́фік, грог, емба́рго, марке́тинг, мігра́ція; лінгві́стика, нега́тивний, се́рфінг, синаго́га, Вахта́нг, Гарсі́я, Гаїнетді́н, Ердога́н, Гвіне́я, Гольфстрі́м, Гренла́ндія, Гру́зія, Ге́те, Гео́рг, Гурамі́швілі, Люксембу́рг, Магоме́т, Фольксва́ген, Чика́го.</i></p>
[g] = г	<p>Буквою г передаємо звук [g] у давнотапозичених загальних назвах та в похідних від них:</p> <p>га́нок, га́тунок, гвалт, гра́ти, гру́нт: га́нковий, гратча́стий, гру́нто́вний</p>
<p>[g] = г [g] = г</p> <p><i>власні назви</i></p>	<p>У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови – буквою г і шляхом імітації іншомовного [g] – буквою Г:</p> <p><i>Вергі́лій і Вергі́лій, Гарсі́я і Гарсі́я, Ге́гель і Ге́гель, Гео́рг і Гео́рг, Ге́те і Ге́те, Грегуа́р і Грегуа́р, Гу́лліве́р і Гу́лліве́р.</i></p>
[h] = г	<p>Звук [h] переважно передаємо буквою г:</p> <p><i>гандбо́л, герба́рій, гі́нді, гіпо́теза, гори́зонт, го́спіс, го́спіталь, гу́мус; Га́рвард, Ге́льсі́нкі, Гінду́ста́н, Ганніба́л, Ге́йне, Го́раці́й, Люфтга́нза.</i></p>

За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов [h], і фонетично близькі до нього звуки **передаємо буквою х**: *хо́бі, хокéй, хол, хо́лдинг, брахма́н, джиха́д, моджахе́д, хану́м, харакі́рі, хіджа́б, шахі́д, Алла́х, Ахма́д, Муха́ммед, Сухро́б, Хакі́м, Хаммура́ні і т. ін.*

Правопис суфіксів

-ИВ-(О)

У суфіксі **-ив-(о)**, що виражає збірні поняття, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки **и**: *ва́риво, до́бриво,*

ку́риво, ме́ливо, мере́живо, мі́сиво, моро́зиво, па́ливо, пе́чиво, пря́диво, але **ма́рцво** — з іншим значенням.

Творення фемінітивів

-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС-

За допомоги суфіксів **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі.

Після публікації правопису почали з'являтися різні «мовні страхіття», які видавали за фемінітиви, бо є «немає механізму творення фемінітивів», але такий механізм є:

Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднуваний з різними типами основ: *авторка, дизайнерка, директорка, редакторка, співачка, студентка, фігуристка* та ін.

Суфікс **-иц-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верстальниця, набірниця, порадниця* та **-ень**: *учениця*.

Суфікс **-ин-(я)** сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчиня, плавчиня, продавчиня, на приголосний: майстриня, філологиня; бойкуня, лемкуня*.

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконеса, патронеса, поетеса*.

Зміни в написанні окремих слів

В іменнику **священник** подвоєння літер є наслідком їх збігу: корінь / основа + суфікс іменника або прикметника (§ 29).

Кореня або основи на -н- (-нь-) і суфіксів -н-(ий) -н-(ій), -ник, -ниц-(я): *день — дѐнний, закѐн — закѐнний, кінь — кінний, осінь — осінній, туман — туманний; баштáнник, годінник, письмѐнник, свящѐнник; вікѐнниця, Ві́нниця*.

ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО

Складні слова зі сполучними голосними звуками

У **числівниковій основі дво-** перед наступним приголосним, голосним та *й* у прикметниках та іменниках **О** виступає сполучним звуком: *двоáктний, двоелектрѐдний, двоєдінний, двоѐкис, двоѐкисень, двооксѐд, двоопу́клий, двоосьовій, двотижнѐвий, двоярусний*.

У складних словах роль сполучного звука виконує останній голосний першого невідмінюваного іменника чи першої незмінної основи іншомовного походження, переважно **о, а**: *автовокзáл, відеозáпис, дискоклуб, Євросою́з, Європарла́мент, кінофі́льм, наночасті́нки, радіокомітѐт, стереоапарату́ра; медіалінгві́стика,*

медіастилістика; а також ГОЛОСНИЙ, яким закінчується перше слово, зокрема:

и – всюдихід, двадцятирічний, триатомний, трикілометровий, триніжок, триокисень, чотирибальний, чотирикутник, чотириосьовий, семиденний;

е – морепродукти, сонцестояння;

а – кількарізний, кільковерховий, півтораметровий, сім'ядоля, сім'япрод, сорокарічний;

о – дев'яносторічний, стометровий, сторіччя;

у – двоїрідний, троїрідний.

Складні слова пишемо разом і з дефісом

РАЗОМ пишемо:

1) складноскорочені слова (мішані та складові аббревіатури) **й похідні від них:** адмінресурс, адмінреформа, академвідпустка, багатвечір, бухоблік, виконроб, власкор, держміто, держустанова, елітжитло, інвалюта, інофірма, інвестпроект, інтербригада, інформповідомлення, інформцентр, Кабмін, Київзеленбуд, комбат, лісгосп, медперсонал, мультфільм, Нацбанк, нардеп, оцдакніжка, епідемситуація, профспілка, Святвечір, соцзабезпечення, соцстрах, спецзавдання, спецвипуск, спортмайданчик, фармпрепарат; комбатівський, профспілковий, соцстрахівський;

2) слова з першими регулярно вживаними іншомовними компонентами на голосний та приголосний: **абро-, авіа-, авто-** ('само', 'автоматичний'), **агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді-** (перед голосним), **веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, соціо-, теле-, фіто-, фолк-** (фольк), **фоно-** та ін.: аброморфема, авіарейс, автовідповідач, агробізнес, аерометод, акватехніка, алкотест, артрінок, астрокорекція, аудіоальбом, біоцикл, бодибілдінг, бодіарт, вебсторінка, геліоцентр, геополітика, гідропарк, дендропарк, екопродукти, економклас, етногурт, євросона, євроремонт, зоосад, кібермашина, метамова, метеостанція, моновістава, мотокрос, наркобізнес, неомодерніст, онколікарня, панамериканський, параолімпієць, попмузика, попгурт, пресконференція, псевдонаука, псевдогромадянський, соціосфера, телехроніка, фітотерапія, фолкгурт, фолькмузика, фонозапис;

Так само слова з питомими компонентами **іно-** (іншо-, інако-), **лже-**: іновірець, іншовірець, інакодумець, іншодумець; лжепророк, лжесвідок.

Якщо такі іншомовні компоненти приєднані до **власного імені**, то їх пишемо з дефісом: *пан-Європа, псевдо-Фауст*.

НАПИСАННЯ РАЗОМ: *мінісукня, віцепрезидент, ексміністр, вебсайт*.

Разом пишемо:

❖ слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т. ін.) вияв чого-небудь: **архі-, архи-, блиц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-:** *архіскладний, гіпермаркет, екстраклас, макроекономіка, мікрохвілі, мультимільйонер, преміумклас, супермаркет, топменеджер, топмодель, ультрамодний, флешінтерв'ю*.

Увага! Компонент топ- із числівниками не поєднуваний!

❖ слова з першим іншомовним компонентом анти-, квазі-, контр-, віце-, екс-, лейб-, обер, штабс-, унтер-: *антивірус, контрудар, квазіглобальний, квазіоптика, віцепрем'єр, віцеконсул, ексчемпіон, ексміністр, експрезидент, лейбгвардієць, лейбмедик, обермайстер, оберофіцер, оберлейтенант, оберпрокурор, штабскапітан, унтерофіцер*.

У назвах церковних звань, титулів та чинів уживаємо префікси **архи-** та **архі-:** *архимандрит і архимандрит, архиєрей і архієрей, архистратіг і архістратіг* та ін.

Із **власною назвою** (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: *«Анти-Дюринг», екс-Югославія*.

Разом пишемо складні іменники з першою частиною напів-, полу-: *напівавтомат, напівімля, напівкущ, напівлюдина, напівмавпа, напівпільма, напівправа, напівфабрикат; полудрабок, полукіпок, полумисок*.

Увага! Невідмінюваний числівник пів зі значенням 'половина' з наступним іменником – загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо **ОКРЕМО:** *пів аркуша, пів відрі, пів години, пів літра, пів міста, пів огірка, пів острова, пів яблука, пів ящика, пів ями; пів Європи, пів Кієва, пів України*. **АЛЕ:** Якщо ж *пів* із наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *піваркуш, південь, півзахист, півколо, півкуля, півлітра* (розм. 'пляшка з горілкою або іншою випивкою ємністю 0,5 літра'), *півмісяць, півоберт, півовал, півострів*.

З дефісом пишемо також складні іменники.

Другий іменник складного слова відмінюємо, якщо перший є невідмінюваним іменником іншомовного походження: *суші-бар, караоке-бар*.

Назви сайтів

Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви (*тві́тер, гу́гл*); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мережа «Фейсбук», енциклопедія «Вікіпедія»*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндекса*)(*Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств – § 54*).

Назви сайтів і служб електронної пошти в Р. в. однини мають закінчення **-а**: *фейсбукá, ютубá, імéйла*.

Назви товарних знаків, марок виробів

Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) **беремо в лапки і пишемо з великої букви**: *автомобілі «Ніса́н», «Во́льво», «Фольксва́ген»*), літак «Бо́їнг 777», тра́ктор «Слобожа́нець». Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: *«ніса́н», «во́льво» «фольксва́ген»* (автомобілі), *«бо́їнг»* (літак). *«слобожа́нець»* (трактор).

Власні назви кораблів, поїздів, літаків тощо **беремо в лапки, і перше слово в назві** (і всі власні назви) **пишемо з великої букви**: *круї́зний лай́нер «Гармо́нія морі́в», по́їзд «Чорноморе́ць»*.

Абревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок:

Ан-225, А-340, В-77, КраЗ (§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів)

Велика буква в особливому стилістичному вживанні

1. **З великої букви пишемо** такі найменування, як *Висо́кі Догові́рні́ Сторо́ни, Надзвича́йний і Повнова́жний Посо́л* (в актах міжнародного значення, у дипломатичних документах), *А́втор, Вида́вни́цтво* (в авторському договорі), *Замо́вник, Викона́вець* (в угодах) і т. ін.

2. **З великої букви пишемо займенники Ви, Ваш як форму ввічливості** у звертанні до однієї конкретної особи в листах,

офіційних документах тощо: *Повідомляємо Вам..., Вітаємо Вас..., у відповідь на Ваш запит...*(§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні)

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРИЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ

Імена та прізвища (прізвиська)

Імена та прізвища (також прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох компонентів або до складу яких входять прийменники, частки, артиклі тощо, пишемо окремо, разом і з дефісом.

Увагу варто звернути на **артиклі, прийменники та інші службові слова** (ван, да, де, ді, дю, дер, ед, ель, ла, ле, фон і т. ін.) в питомих (неофіційних) та іншомовних **особових назвах** – пишемо **окремо**: *Людвіг ван Бетхóвен, да Вінчі, де ла Куéва, ді Віттóріо, дю Гар, Нур ед Дін, ле Шапельє́, фон дер Гольц*.

Скорочену частку **д** та ірландську частку **о** пишемо з **власними іменами через апостроф**: *Д'Аламбéр, д'Артанья́н, д'Обіньє́; О'Кéйсі, О'Кóннор* (АЛЕ: О. Гéнрі — псевдонім письменника); **частки** *Мак-, Сан-, Сен-, які передують прізвищам* і водночас становлять їхню невід'ємну частину, пишемо з **дефісом**: *Мак-Магóн, Мак-Клю́р, Сан-Марті́н, Сен-Сімóн*.

Проте в ряді випадків **частки пишемо разом** із прізвищами, **бо в такій формі засвоїла їх українська мова**: *Декандóль, Делі́ль, Деріба́с, Лага́рн, Ламетрі́, Лафонтéн, Леса́ж, Фонві́зін* (§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)).

Зміни у відмінюванні деяких іменників

Варто також звернути увагу на зміни у відмінюванні деяких іменників, зокрема, тих, що належать до м'якої групи II відміни, зокрема: *хаба́р – хабаря́* (не *жаба́ра!*). У складних словах із хабар сполучним голосним є лише **о**: *хабародáвець, хабаромі́сткість, хабароодéржувач*.

До м'якої групи належать також і деякі чоловічі особові імена: *Їгор – Їгоря, Лазар – Лазаря* та ін.

	Однина	Множина
Н.	Їгор	Їгор-і
Р.	Їгор-я	Їгор-ів
Д.	Їгор-еві, (-ю)	Їгор-ям
Зн.	Їгор-я	Їгор-ів
Ор.	Їгор-ем	Їгор-ями

М. *Їгор-єві (-ю, -і)*

Їгор-ях

Кл. *Їгор-ю*

Їгор-і

Особливу увагу потрібно звернути на творення по батькові від імені *Ігор – Їгорьович* (§ 23, п. 11).

Іменники, що належать до III відміни, **на -ть після приголосного**, а також слова *кров, люб'ов, о́сінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини можуть **набувати як варіант закінчення -и**: *гідности, незалежности, радости, смерти, чести, хоробрости; кр'ови, люб'ови, о́сени, со́ли, Русі, Білоруси* (§ 95).

Іменники *Амстерда́м, Го́мель, Ліверпу́ль, Лондон, Мадри́д, Пари́ж, Чорно́биль* у родовому відмінку однини можуть мати **варіанти закінчення**: *Амстерда́ма і Амстерда́му, Го́меля і Го́мелю, Ліверпу́ля і Ліверпу́лю, Лондо́на і Лондо́ну, Мадри́да і Мадри́ду, Пари́жа і Пари́жу, Чорно́биля і Чорно́билю*.

У новій реакції «Українського правопису» суттєво доповнено **розділ V «Уживання розділових знаків»**, уточнено складні випадки вживання розділових знаків.

Уведено новий розділовий знак – скісну риску (/) (див. § 165).

Добре виписано вживання різних типів дужок (), [], < > (§ 163), лапок «», “” (§ 164).

Нова редакція «Українського правопису» кодифікує найновіші графічні, орфографічні та пунктуаційні норми, а також частково морфологічні та словотвірні (утворення фемінітивів) норми.

5. Кодифікація мовних норм. Роль довідкової літератури в редагуванні текстів

Мовні норми кодифікуються, закріплюються в словниках, довідниках, граматиках, іншій науковій літературі. Якщо якусь мовну норму подано в словнику, то це свідчить про те, що вона апробована в мовленнєвій практиці, закріплена у вживанні мовців чи відбулося суспільне обговорення щодо доцільності її використання. Тому кодифікація – дуже важлива ознака мовної норми.

Успішне мовне редагування текстів різних стилів, яке передбачає володіння всіма мовними нормами, неможливе без використання довідкової літератури: лінгвістичних словників, енциклопедій, словників-довідників тощо.

Останнім часом інструментом кодифікації літературної норми є *інтернет*. Зберігаючи всі відомості, він дає змогу верифікувати мовний матеріал, сприяє створенню мовних реєстрів, зокрема

лексичних, граматичних та ін., у вигляді корпусів, словників тощо. Використання інтернету (пошукових машин) дає змогу зробити більш об'єктивний висновок щодо доцільності введення конкретної лексеми до словника, уникнувши суб'єктивного впливу.

Дізнаймося більше

Про роль інтернету в лексикографічній практиці пише Сергій Чемеркін в підрозділі 2.4 «Норма – інтернет – словник» (див. монографію «Літературна норма і мовна практика», с. 210–254).

В інтернеті також можна знайти багато інтернет-сайтів, що пропонують програми для перевірки та редагування текстів. Якщо набрати для пошуку ключові слова «коректор тексту», то знайдемо багато сайтів (як безкоштовних, так і платних), які перевіряють ортографію, граматику та стиль текстів, напр.:

[Перевірка тексту | Мова – ДНК нації](#)

[LanguageTool - Програма перевірки граматики та стилю](#)

[Onlinecorrector](#)

[Перевірка орфографії онлайн безкоштовно](#)

[Пошук помилок - Офіційний сайт Української мови](#)

Такі ресурси можна використовувати в роботі редактора, коректора, але для послуговування ними необхідно мати певні базові знання, щоби впевнитися, що пропоновані правки правильні, а за потреби вміти перевірити їх за допомоги довідкової літератури.

Основну роль у роботі під час редагування текстів різних стилів, на нашу думку і як доводить практика, відіграють усе ж таки різні типи довідкової літератури.

Далі подаємо основні *різновиди довідкової літератури*, які можуть бути корисними під час мовного редагування текстів.

Лінгвістичні словники

Вони дуже різноманітні й фіксують ті чи ті мовні норми: ортографічні, напр.:

- Орфографічний словник української мови: Близько 120 000 слів / Уклад.: С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ : Довіра, 1994. 864 с.;
- Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? Словник-довідник. Київ : Наук. думка, 2004. 202 с.;

лексичні (це тлумачні словники, словники синонімів, словники іншомовних слів, антонімів, паронімів, міжмовних омонімів тощо, напр.:

- Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.;
- Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Кобза, 1993. 472 с.; Словник синонімів української мови : у 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. Київ : Наук. думка, 1999–2000;
- Словник іншомовних слів / уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.);

фразеологічні (напр.:

- Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Словник фразеологічних синонімів / за ред. В. О. Винника. Київ : Рад. шккола, 1988. 200 с.;
- Словник фразеологізмів української мови / укл.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2008. 1104 с.;
- Фразеологічний словник української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 1999. 984 с.);

синтаксичні (напр.:

- Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування. Київ : Либідь, 2017. 656 с.) та ін.

Інтерактивне спілкування

1. Які лінгвістичні словники, де зафіксовано ортоепічні та словотвірні норми, можете назвати, спираючись на знання, отримані під час вивчення лексикографії в курсі сучасної української мови?

2. У яких словниках подано морфологічні норми?

3. Чи є універсальні словники, що кодифікують кілька типів норм одночасно?

4. Де, окрім лінгвістичних словників, фіксуються мовні норми, зокрема пунктуаційні?

Перекладні словники різного спрямування також корисні під час редагування різностильових текстів (напр.:

- Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. Київ : Вид. центр «Академія», 1998. 712 с.;
- Мирончук О. Я. Короткий російсько-український словник церковно-релігійної лексики : проект [Електронний ресурс]. Київ: [б. в.], 2011. 56 с. URL: <http://www.kda.org.ua/news/732-slovnnyk.html>).

Редагуючи наукові тексти, зчаста послуговуються термінними словниками (як і фаховими енциклопедіями), напр.:

- Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.;
- Українська мова: Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський (співгол.) та ін.; НАНУ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови]. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», 2007. 856 с.

Словники-довідники

Зараз дуже поширений такий тип довідкової літератури, що поєднує ознаки словника та енциклопедії, пропонує більше інформації, ніж звичайні лінгвістичні словники. Словники-довідники розраховані не лише на науковців, зокрема фахівців-філологів, учителів, але й на ширше коло, можуть бути корисними в роботі всіх, хто працює зі словом. Напр.:

- Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Львів, 1996. 386 с.;
- Волощак М. Й. Неправильно – правильно: довідник з українського слововживання: за матеріалами засобів масової інформації. 2-ге вид., доповн. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2003. 160 с.;
- Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ : Наук. думка, 2004. 446 с.; Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін. Київ : Довіра, 2000. 169 с.;

- Культура української мови : довідник / за ред. В. М. Русанівського. Київ : Либідь, 1990. 304 с.

Мовні порадики, мовознавчі етюди написано в науково-популярному стилі, адресовано як широкому загалу, так і вузькопрофільним фахівцям. Напр.:

- Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ : Либідь, 1991. 256 с.;
- Вихованець І. Р. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди / післямова А. Загнітка. Київ : Унів. в-во ПУЛЬСАРИ, 2012. 160 с.;
- Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ : КММ, 2019. 224 с.;
- Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я». Київ : Вид. центр «Академія», 2001. 240 с.;
- Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні поради : навч. посібник. Київ : Либідь, 1999. 240 с.;
- Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного. Київ : Либідь, 2013. 360 с.; Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2001. 204 с.;
- Термінологічно-правописний порадики для богословів та редакторів богословських текстів, рекомендований Інститутом богословської термінології та перекладів Українського католицького університету. URL: <http://poradnyk.ucu.edu.ua/>

Окремі порадики та довідники адресовано фахівцям, які займаються редагуванням, напр.:

- Непійвода Н. Ф. Сам собі редактор: порадики з української мови. Київ : Українська книга, 1998. 240 с.;
- Феллер М. Д., Квітко І. С., Шевченко М. Г. Довідник коректора. Харків : Книжкова палата УРСР, 1972. 408 с.

Наукові статті, монографії, збірники

Роль довідкової літератури під час редагування можуть виконувати й окремі наукові статті, розділи в монографіях, збірники документів і матеріалів тощо. Це відбувається тоді, коли якісь норми є новими й можуть не подаватися в інших типах кодифікованих праць. Редактор чи коректор завжди повинен знати найновіші норми, стежити за ними, упроваджувати їх на практиці. Особливо це важливо зараз, у час стрімкого розвитку сучасної української мови та

усталення її своєрідних національних рис, позбавлених російськомовного впливу. Подаємо приклади таких видань, матеріал із більшості яких представлено в хрестоматії до курсу «Текст як об'єкт мовного редагування»:

- Голосовська Г. Неповнозначні частини мови у функціональному аспекті. *Українська мова*. 2012. № 1. С. 96–100;
- Городенська К. Г. Тонкощі відмінювання. *Дивослово*. 2013. №02 (671);
- Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : монографія. Київ, Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.;
- Данильчук Д. В. Український правопис: роздоріжжя і дороговкази. Київ : Либідь, 2013. 224 с.;
- Коць Т. До проблеми лексичної норми сучасної української літературної мови. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 70–75;
- Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі : монографія. Київ, 2010;
- Літературна норма і мовна практика / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, Т. А. Коць, Г. М. Сюта, С. Г. Чемеркін. Ніжин : Аспект-поліграф, 2013. 320 с.;
- Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду : док. і матеріали / упоряд. : Л. Т. Масенко та ін. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2005. 399 с.;
- Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова : монографія. Вид. 2-ге, доповн. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 336 с.;
- Фаріон І. Д. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. Львів : Свічадо, 2004. 117 с.

Підручники, навчальні посібники

Багато корисної інформації редактор може почерпнути з підручників, навчальних посібників, зокрема з окремих розділів чи додатків, напр.:

- Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / О. Сербенська, М. Білоус, Х. Дацишин та ін.; за

- заг. ред. О. Сербенської : навч. посібник. 2-е вид., доповн. і перероб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 258 с.;
- Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова : підручн. для вищ. навч. закл. 7-ме вид., виправлене. Донецьк : СПД ФО Сердюк В. І., 2007. 448 с.;
 - Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібник. 2-ге вид, випр. і допов. Львів : ПАІС, 2009. 431 с.;
 - Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.;
 - Мацько Л. І., Кравець Л. В., Солдаткіна О. В. Стилїстика ділової мови і редагування документів : навч. посібник. Київ : Університет «Україна», 2004. 282 с.;
 - Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій / укладач: Ребрій О. В. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с.;
 - Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.;
 - Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. 3-тє вид., виправ. і доповнен. Київ : Алерта, 2012. 696 с.;
 - Ющук І. П. Українська мова. Київ : Либідь, 2005. 640 с.;
 - Норми сучасної української літературної мови : методичний посібник / укладачі : Назаревич Л. Т., Равлів І. П., Федак С. А., Гавдида Н. І., Баб'як Ж. В., Денисюк Н. Р., Мацюк Г. Р. Тернопіль : Вектор, 2019. 78 с.

Інформаційні ресурси

Вони доступні, зручні в користуванні. Ми вже подавали електронні версії деяких різновидів довідкової літератури. Див. також:

- Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс] / голов. ред. В. Т. Бусел. URL: <http://www.slovnyk.net>
- Онлайн-словники компанії «Медіалінгва» на Меті. -- <http://multilex.meta.ua/>
- Словник «Весна». Граматика української мови. -- <http://www.slovnyk.org.ua/>
- Словники й енциклопедії в онлайн-режимі. -- <http://dic.academic.ru/>
- Словник іншомовних слів. –

<http://www.pcdigest.net/ures/book/sis.shtml>

- Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. URL: <http://www.uktdic.appspot.com>
- Український лінгвістичний портал. -- <http://ulif.org.ua>
- Українські неологізми. (Сайт присвячений проблемі засвоєння нових термінів в українській мові). -- <http://words.volyn.net/>
- Українські онлайніві словники. Лінгвістичні мовні ресурси та розваги. -- <http://lingresua.tripod.com/>
- www.litopys.org/ua
- www.mova.info
- www.novamova.com.ua
- www.pereklad.kiev.ua
- www.pravopys.net
- www.r2u.org.ua
- www.rozum.org.ua
- Я розмовляю українською. Словник «Антисуржик». -- <http://www.arkas-proswita.iatp.org.ua/>

Запропоновану довідкову літературу, у тому числі й інформаційні ресурси, можна використовувати під час редагування текстів різних стилів і жанрів. Проте окремі з них більшою мірою корисні під час «вчитки» текстів конкретного стилю, зокрема релігійного (як: Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів, рекомендований Інститутом богословської термінології та перекладів Українського католицького університету), публіцистичного (Капелюшний А. О. Практичний посібник-довідник журналіста: Редагування в ЗМІ: Аналіз і перевірка фактичного матеріалу. Львів : ПАІС, 2004. 576 с.), офіційно-ділового (https://stud.com.ua/21919/dokumentoznavstvo/redaguvannya_tekstu_slu_zhbovogo_dokumenta) чи наукового (Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.).

Висновки

Успішне мовне редагування текстів різних стилів передбачає знання всіх типів мовних норм, урахування їхньої динаміки (на сучасному етапі – нової редакції «Українського правопису» 2019 р.) та кодифікації, уміння послуговуватися словниками та іншою довідковою літературою.

Література

Основна література

Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.

Волкотруб Г. Практична стилістика української мови : навч. посібник. Тернопіль : підручники і посібники, 2008. 256 с.

Капелюшний А. О. Редагування в засобах масової інформації : навч. посібник. 2-ге вид, виправл. і доповн. Львів : ПАІС, 2009. 431 с.

Карпенко В. О. Основи редакторської майстерності. Теорія, методика, практика : підручник. Київ : Університет «Україна», 2007. 431 с.

Літературна норма і мовна практика: монографія / Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Коць Т. А. та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.

Непийвода Н. Ф. Сам собі редактор: порадник з української мови. Київ : Українська книга, 1998. 240 с.

Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій / укладач: Ребрій О. В. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с.
URL:

http://dSPACE.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6049/2/redaguvanni_a.pdf

Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів, рекомендований Інститутом богословської термінології та перекладів Українського католицького університету. URL: <http://poradnyk.ucu.edu.ua/>

Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.

Додаткова література

Див. у тексті лекції (питання № 5).

Запитання для самоперевірки

1. На чому базується типологія мовних помилок?
2. Що таке мовна норма?

3. Яку інформацію про мовну норму, її основні ознаки представлено в різних її дефініціях? Яке визначення мовної норми із поданих у лекції є найбільш загальним

4. Як мовна норма пов'язана з літературною мовою?

5. Для кого і в яких сферах дотримання літературних мовних норм є обов'язковим? Чому?

6. Які наслідки порушення мовних норм?

7. Назвіть основні ознаки мовної норми. У чому виявляється кожна з ознак?

8. Яке мовне явище вважається нормативним?

9. Що є основними джерелами мовних норм?

10. Яка роль українських письменників, зокрема Т. Шевченка, у формуванні мовних норм?

11. Як публікації в ЗМІ та мовна практика користувачів впливають на мовні норми сучасної української мови?

12. Що знаєте про внесок Галичини у формування норм сучасної української літературної мови?

13. Хто з українських мовознавців початку ХХ ст. та початку ХХІ ст. у своїх дослідженнях розглядає проблеми нормування української мови? Назвіть їх та їхні праці.

14. Які типи мовних норм виокремлюють у сучасній українській літературній мові? Чи пов'язані вони з рівнями мовної системи?

15. Які відхилення (помилки) вважають орфографічними під час редагування текстів?

16. Наведіть приклади мовних норм різних типів.

17. Що таке мовна компетенція фахівця?

18. Чому мовна норма з часом змінюється?

19. У чому виявляється динаміка мовних норм?

20. Що таке мовні варіанти? Про що вони свідчать?

21. Які зміни орфографічних норм внесено в нову редакцію «Українського правопису» 2019 р.?

22. Чому внесено ці зміни? Чи всі зміни, на Вашу думку, є виваженими й необхідними?

23. Які доповнення та уточнення орфографічних норм внесено в нову редакцію «Українського правопису» 2019 р.?

24. Які мовні варіанти запропоновано в новій редакції «Українського правопису» 2019 р.?

25. Які доповнення пунктуаційних норм фіксує нова редакція «Українського правопису» 2019 р.?

26. У чому полягає кодифікація мовних норм? Чому вона є важливою?

27. Яка роль інтернету в кодифікації мовних норм сучасної української літературної мови?

28. Які інтернет-програми / сайти можна використовувати для редагування текстів? Якими з них користувалися ви особисто? Які труднощі в роботі з ними виникали?

29. Яка роль довідкової літератури в процесі редагування текстів?

30. Назвіть різновиди довідкової літератури, які треба знати й уміти використовувати під час мовного редагування / саморедагування текстів.

31. Чи можуть стати в пригоді під час «вичитки» текстів наукові статті, монографії, підручники, навчальні посібники, інформаційні ресурси?

32. Які зі згаданих у лекції довідкових видань можна застосувати в редагуванні релігійних, наукових, офіційно-ділових, публіцистичних текстів?

Лекція 3

ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Мета – подати загальні відомості про текст, зокрема його різні трактування в науковій літературі та основні ознаки (категорії), розкрити поняття *контекст* і *підтекст*, схарактеризувати структурну модель тексту.

Вступ. Редагування тексту ґрунтується на його лінгвістичному аналізі.

План

1. Трактування тексту в науковій літературі.
2. Основні ознаки (категорії) тексту.
3. Поняття контексту й підтексту.
4. Структурна модель тексту.

Зміст лекції

1. Трактування тексту в науковій літературі.

Поняття тексту належить до нечітко окреслених, хоча вже в початковій школі діти знають визначення тексту та його основні ознаки (детальніше див., напр.: <https://miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/3-klas/tekst-324235/zagalne-poniattia-pro-tekst-zagolovok-323753/re-7dbce3eb-6981-42dd-ae29-0b683feb44bf>).

Текст – це і будь-яке висловлювання, що може складатися з одного чи кількох речень, і велике мовне утворення на зразок роману чи монографії. Зчаста це слово вживають і з нетермінологічним значенням: *текст вправи, текст до кадрів фільму*.

Термін *текст* (від лат. *textus* ‘тканина, сплетіння, з’єднання’) лінгвісти визначають по-різному. Напр.:

Текст – це «повідомлення в письмовій формі, що характеризується смисловою і структурною завершеністю і певним ставленням автора до повідомлення» (*Л. Лосєва*).

«Текст – це серединний елемент схеми комунікативного акту, яку спрощено можна уявити у вигляді трьохелементної структури: автор – текст – читач» (*Н. Кутіна*).

«Текст – це одноразова і закрита структура, що створює власні значення, і відкритий світ, що виявляє себе через ставлення до інших текстів у широкому розумінні цього слова, тобто до всіх знакових цінностей» (М. Мейєнова).

«Текст – це «писемний чи усний потік, що являє собою послідовність звукових, графемних елементів у синтаксичних структурах (реченнях), які виражають комплекс пов'язаних між собою суджень» (І. Ковалик).

Дізнаймося більше!

Інші визначення терміна *текст* див. у навчально-довідковому виданні (с. 322–323): Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.; за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.

Кожен текст має *зміст* (смысл) і *форму* (мовне оформлення), які є взаємопов'язаними.

Текст висвітлює певну тему й містить якусь інформацію. Але сприймання інформації залежить від того, який це текст – *художній* чи *нехудожній* (публіцистичний, науковий, офіційно-діловий). Нехудожні тексти сприймаються більш-менш однаково, а от художній текст кожен може сприймати по-своєму, що залежить від ерудиції, естетичних смаків, психологічних особливостей, ідейних переконань та інших особливостей автора й читача. Вартісний художній текст зчаста випереджає час, і тому читачі-сучасники не завжди можуть зрозуміти всю його глибину та значущість. Зчаста зміст, закладений автором, не завжди можуть розкодувати, відчитати реципієнти тексту. Необхідно звертати увагу не лише на логічну інформацію, але й на естетичний бік тексту. Подібно потребують додаткових пояснень і релігійні тексти. Тлумаченням біблійних текстів займається окремий розділ богослів'я – екзегетика. Християнське походження, на думку деяких науковців, має наука *герменевтика* (від грец. ἐρμηνεύω 'пояснюю', ἐρμηνεύειν 'тлумачити') – наука, яка досліджує, пояснює, тлумачить тексти: філологічні, філософські, юридичні, історичні, релігійні.

Дізнаймося більше!

Герменевтика

• http://esu.com.ua/search_articles.php?id=29338

• <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

Екзегетика

• <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D0%B7%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

Для того щоби текст адекватно сприймали читачі, роблять лінгвістичний аналіз тексту. Під час редагування також необхідно робити попередній аналіз (сканування) різних рівнів тексту, аби виявити помилки.

2. Основні ознаки (категорії) тексту

До *найважливіших ознак тексту*, які ще називають *категоріями*, належать:

- цілісність (когерентність),
- зв'язність (когезія),
- членування,
- лінійність,
- інформативність,
- завершеність.

Цілісність тексту (яку в сучасному мовознавстві позначають також терміном *когерентність* – лат. *cohaerens* ‘зв’язний, взаємопов’язаний’) полягає в тісному взаємозв’язку його складників. Текст являє собою впорядковану систему, усі компоненти якої пов’язані між собою та взаємообумовлені. Мовні одиниці різних рівнів у тексті не нагромаджуються хаотично, а взаємопов’язані.

Цілісність тексту буває смисловою, структурною (граматичною) та комунікативною. Вона охоплює увесь текст, у тому числі його зміст, заголовки, вступ, висновки, анотацію і т. ін.

Смислова цілісність тексту забезпечується єдністю його теми.

Структурну цілісність тексту формують конкретні мовні одиниці (власні назви, синоніми, займенники, займенникові прислівники, дієслова одного часу тощо), які забезпечують семантичний зв’язок між одиницями тексту.

Комунікативна цілісність тексту – це підпорядкування кожного наступного речення попередньому за змістом і граматично, це розгортання тексту від відомого (теми) до нового (реми).

Зв'язність (або **когезія** – лат. *cohaesus* ‘зв'язаний, зчеплений’) тексту тісно пов'язана з його цілісністю. Терміном *когезія тексту* позначають суто мовні елементи, які забезпечують когерентність (цілісність) тексту.

Різновиди зв'язності:

- *лінійна (послідовна)* зв'язність – це безпосередній (лексичний і граматичний) зв'язок окремих частин тексту;
- *вертикальна (ланцюжкова)* зв'язність – це опосередкований (через тему, заголовок, власні назви та ін.) зв'язок різних частин тексту;
- *логічна* когезія – зв'язок у тексті забезпечують причинно-наслідкові зв'язки, перехід від простого до складного або від загального до часткового;
- *асоціативна* когезія – відбувається за допомоги близьких за значенням слів, ключових слів, синтаксичного паралелізму;
- *образна* зв'язність – формується системою образів і символів твору;
- *композиційно-структурна* когезія – простежується в розташуванні композиційних елементів тексту та визначається сполучними засобами, указівними компонентами;
- *стилістична* зв'язність визначається індивідувальним стилем автора та належністю тексту до того чи того стилю;
- *ритмоутворювальна* когезія – переважно властива поетичним текстам, однак науковці вже говорять і про ритм у прозі (є поезія в прозі).

Зв'язність тексту реалізують мовні та позамовні засоби (показники) зв'язності:

1) *сегментні* засоби, зокрема

- *лексичні* – лексичні повтори, антоніми, синоніми, пароніми, споріднені слова, слова зі спільною семою;
- *граматичні* – сполучники, сполучникові слова, вказівні займенники, прислівники, морфологічне узгодження часу, способу дії, корелятивні слова, ступені порівняння, вставні слова і речення та ін.;
- *синтаксичні* – порядок слів, порядок зчеплення частин, слідування;
- *стилістичні* – синтаксичний паралелізм, еліпсис, градація, питальні речення тощо;

2) *супрасегментні* – інтонація, наголос, паузи;

3) *ситуативні* (позамовні) – структура ситуацій, асоціації та ін.

Дізнаймося більше

Повтор як засіб когезії тексту

<https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/91/80>

Членування тексту – це поділ тексту на його можливі частини, теми – на підтеми і т. ін.

Членування тексту можливе на різних рівнях.

- *Глибинне* членування стосується його тем.
- *Поверхове* – пов'язане з пазами.
- *Концептуальне* членування – це логічний поділ тексту на частини.
 - *Методичне* – підпорядковується методичним вимогам, наприклад щодо оформлення реферату, твору, формули та ін.
 - *Змістове й технічне* членування тексту регламентується вимогами поліграфічного оформлення усіх його складників – заголовка, розділів, підрозділів та ін.
 - *Об'єктивне і суб'єктивне* членування; *суб'єктивне членування* є лише в художньому тексті та пов'язане із задумом автора.
 - *Формальне (архітектонічне)* членування стосується загальної побудови тексту.
 - *Смислове* членування – виокремлення частин композиційної структури, наприклад експозиції, зав'язки, кульмінації та ін. у художньому тексті.

Членування в текстах різних стилів, зокрема художніх і нехудожніх, ґрунтується на різних принципах. У нехудожніх (ділових, наукових, газетних) текстах основним у членуванні є логічна організація повідомлення, що особливо виявляється в науковій літературі, законотворчих актах і дипломатичних документах, де частини тексту виокремлюють за допомоги цифрових, буквених або умовних позначень. У газетних текстах членування переважно виявляється у виокремленні місця дії, у розташуванні самого текстового матеріалу на шпальтах.

Членуючи текст, виокремлюють *текти* – структурні одиниці членування тексту, що характеризуються єдністю субтеми й певного тематичного змісту, композиційної структури та мовного оформлення (лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів). Лінгвістика тексту частіше оперує термінами-відповідниками *надфразна єдність, складне синтаксичне ціле*, визначаючи їх як відносно закінчений мікротекст, що містить

повідомлення, опис певної події, явища та складається з групи речень, об'єднаних граматично, логічно, тематично і ритмомелодично.

До структурних одиниць тексту належать також *абзац* (нім. *Absatz*) – структурно-змістова одиниця членування тексту, яка складається з одного чи кількох речень і характеризується єдністю теми та графічного позначення, відступом праворуч у початковому рядку, яким починається виклад нової думки. Абзаци властиві лише писемному тексту, а в усному тексті залишаються поза зоровим сприйняттям. Абзац є ядром писемного тексту. Виокремлення абзаців упорядковує писемне мовлення, полегшує зорове сприймання тексту, а також привертає особливу увагу до речень абзацу, попереджає про необхідність приготуватися до сприйняття нової інформації, свідчить про її важливість у межах тексту, сигналізує про логічну несумісність інформації.

Лінійність тексту трактують як категорію, що дає змогу описати побачене чи подати якусь проблему послідовно, організовуючи мовні одиниці в послідовність мовного викладу. Водночас тексти (насамперед наукові, художні, публіцистичні) характеризуються й елементами нелінійної структури, перетворюючись на гіпертекст.

Дізнаймося більше

Гіпертекст

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82>

Інформативність тексту – категорія, що уособлює інформаційний масив тексту, який передається не лише словесно, а й на підтекстовому рівні, коли відбувається взаємодія авторської й читацької свідомості.

Будь-який текст фіксує, зберігає та передає якусь інформацію: художній – естетичну, фактологічну й підтекстову; науковий – фактологічну, концептуальну й гіпотетичну, науково-навчальний – ще й методичну; публіцистичний – ідеологічну, фактологічну й оцінно-емоційну; офіційно-діловий – інструктивну.

Інформативність тексту формує ступінь його новизни для реципієнтів. Інформативність може бути навіть нульовою, коли зміст тексту не дає нічого нового, а лише повторює вже відоме.

Завершеність тексту не всі вважають категорією тексту, оскільки завершеність тексту стосується насамперед структури, а не змісту тексту. Структура, форма (звукова оболонка) тексту після його створення залишається незмінною, може бути завершеною, але зміст завжди залишається відкритим, наприклад читачі можуть інакше трактувати зміст, ніж задумував автор, що розширює змістові межі тексту, робить завершеність тексту відносною.

Дізнаймося більше

Виокремлюють також інші категорії тексту: модальність, інтерсуб'єктивність, ефективність, переконливість, істинність, вплив, апелятивність, інтертекстуальність тощо.

3. Поняття контексту і підтексту

Окрім текстових категорій, важливими в організації та вивченні тексту є текстові поняття *контекст* і *підтекст*.

Контекст (лат. *contektus* ‘поєднання, зв’язок’) – це змістово закінчений відрізок усного або писемного мовлення, достатній для визначення смислу слова, виразу чи речення, що входять до його складу, для встановлення граматичних словоформ, характеристики синтаксичних структур та для з’ясування стилістичного або лінгвістичного функціонування слів (словоформ) виразу чи вислову (І. Ковалик).

Під контекстом розуміють мовне оточення або ситуацію, у яких уживається лінгвістична одиниця.

Саме контекст визначає, у якому значенні вжито мовну одиницю, він може змінювати та уточнювати це значення, формувати оказіональне значення тощо. Для слова мінімальним контекстом є словосполучення, максимальним – завершений текст.

Але контекст не можна зводити до безпосереднього мовного оточення, його слід розглядати ширше, ураховуючи стиль і жанр висловлювання, мовленнєву ситуацію (немовні обставини, де відбувається бесіда: її місце, час, умови, рівень знань співрозмовників, використання міміки, жестів тощо) і культурно-історичний чинник, які суттєво впливають на розуміння мовної одиниці.

Розрізняють контекст:

• *лінгвістичний*, тобто *вербальний* (словесний, який формують мовні одиниці) і *екстралінгвальний*, *невербальний* (міміка, жести, рухи);

• *експліцитний* (явно виражений як мовними, так і позамовними засобами) та *імпліцитний*, тобто *прихований* (це або фонові знання комунікантів про прототипну ситуацію, або знання прототипних текстів);

• *мікроконтекст* (мінімальне оточення мовної одиниці, у якому вона реалізує своє значення і додаткові, заcodedані у вигляді асоціацій, конотації) і *макроконтекст* (оточення досліджуваної мовної одиниці, яке перебуває поза межами синтаксичних зв'язків, які можна простежити; таким макроконтекстом може бути текст твору загалом);

• *горизонтальний* (оточення певної мовної одиниці умовами або особливостями вживання певного елемента в мовленні й узагалі словесно закінчений відтинок писемного мовлення, що дає змогу з'ясувати значення слів або фраз, які входять до нього) і *вертикальний* (культурологічні, історичні, соціально-політичні, філологічні, лінгвокраєзнавчі та інші комунікативні смисли, які супроводжують комунікацію, зокрема спілкування автора тексту й адресата – читача, слухача).

Підтекст – це вербально не виражена, прихована інформація, яка виявляється в процесі читання (слухання) тексту на тлі основної, змістово-фактуальної інформації завдяки здатності мовних одиниць породжувати асоціативні та конотативні значення.

Підтекстом є той прихований, справжній, глибинний, авторський смисл висловлювання (тексту), який не виражений у тканині тексту, але який присутній у ній. Реципієнт розкриває підтекст зчаста не відразу, а лише тоді, коли співвідносить вербально виражений зміст із контекстом і мовленнєвою ситуацією, своїми попередніми знаннями. Підтекст може навіть частково або повністю змінити словесно виражений зміст тексту.

Активне використання підтексту властиве насамперед художнім текстам (згадаймо байки Езопа, у яких ішлося про тварин, а насправді висміювалися вади людей, зокрема влади). Американський письменник Е. Гемінгвей подав філософське обґрунтування явища підтексту, порівняв прозу з айсбергом («принцип айсберга»): на поверхні видно лише 1/8 загального обсягу, а прихована частина містить решту змісту.

Способи створення підтексту різні: переосмислення значень слів (метафора), okazіоналізми, алегорія, алюзія, особливий порядок слів, парцеляція, синтаксичні повтори, морфологічні структури тощо.

4. Структурна модель тексту

Структура будь-якого тексту, хто би його не будувавав і до якого стилю чи жанру він би не належав, складається з трьох частин: вступної, основної і заключної.

Модель тексту – це певна послідовність структурних елементів (конструктивних блоків) тексту, зокрема: *вступного* (інтродуктивного), *основного* (тематичного) і *завершального* (інферативного), об'єднаних певними відношеннями. Окремо від цих конструктивних блоків тривалий час розглядали *заголовки*, хоча й підкреслювали його велику роль у сприйманні тексту. Останнім часом дослідники стверджують, що заголовок є рівноправною частиною тексту поряд із вступом, основною частиною і висновками.

Моделі текстів різних стилів можуть бути не зовсім однаковими. Так, типовий науковий та публіцистичний текст містять згадані три конструктивні блоки. А от структура художнього тексту вже складніша: експозиція, фабульні блоки (зав'язка, розвиток дії, кульмінація), розв'язка, які до того ж не завжди розташовуються в згаданій лінійній послідовності.

Виокремлюють дві групи текстів:

1) тексти, побудовані на основі строгого дотримання принципів їхньої побудови, де регламентовано послідовність і характер компонентів структурної моделі (схеми), а також характер заповнення самих компонентів. До таких належать офіційно-ділові тексти, наукові тексти;

2) тексти, побудовані за моделями вільного, гнучкого типу. Це художні тексти, інформаційні нариси.

Вступний (інтродуктивний) блок характеризується певною незалежністю від тексту загалом, але водночас із ним пов'язаний. Його ще називають *передтекстом*, а в текстах різних стилів по-різному: *вступ / зачин* (у науковому тексті), *передмова* (у книгах різних жанрів і стилів, здебільшого наукового та художнього), *пролог* (варіант передмови), *переднє слово* (складає переважно не автор, а інша особа), *прелюд / прелюдія* (своєрідний вступ до поеми), *зачин* (початок в епічних фольклорних творах), *інтродукція* (другий вступ, що містить екскурс в історію), *преамбула* (вступна частина

законодавчого акта, декларації тощо). Різними є не лише назви вступної частини, а й те, про що в них ідеться. Так, у передмові – вступній статті до книги – сам автор, або упорядник, чи редактор, щоби допомогти читачеві зрозуміти зміст, зчаста розповідає біографію автора, історію написання й видання творів, які подано в книзі, розкриває джерельну базу, ідейно-художній зміст та значення творів тощо.

Інтерактивне спілкування

1. Про що йдеться у вступі наукового тексту?
2. Які обов'язкові структурні елементи містить вступ у курсовій / магістерській роботі?

Інформаційний (основний) блок містить суть інформації, у ньому відбувається розгортання основного змісту тексту. У науковому тексті завдання цього блоку – інформувати читачів про нові відкриття, методи роботи, активізувати вже відому інформацію. Ця частина може розпадатися на окремі змістові розділи та параграфи. В офіційно-ділових текстах основну частину становить виклад основною теми: прохання, проблеми, застереження, розрахунків, особливої думки тощо. У публіцистичних текстах у цьому блоці подають основну інформацію. А в художніх текстах основний блок – це фабульна частина, де розгортаються події.

Завершальний (інферативний) блок виступає (залежно від стилю тексту) у вигляді *висновків* (заключної частини наукового дослідження), *післямови* (додатка до твору, уміщеного наприкінці книги), *епілогу* (заключної частини твору) тощо.

В офіційно-діловому тексті до завершального блоку належать засвідчення документів офіційними особами (їхні підписи), печатки установ (якщо потрібно), дата його складання тощо.

Інтерактивне спілкування

1. Тексти яких стилів зазвичай містять післямову?
2. Про що в ній ідеться?

Висновки

Термін *текст* по-різному трактують дослідники, зокрема мовознавці, але він широко використовується у фаховому мовленні філологів. Тлумаченням текстів займається окрема наука – герменевтика. Основні категорії тексту – цілісність (когерентність),

зв'язність (когезія), членування, лінійність, інформативність, завершеність. До основних одиниць тексту належать надфразні єдності (їх ще називають текстами, складними синтаксичними цілими) та абзаци. Важливими в розумінні тексту є поняття контексту й підтексту. Кожен текст має структурну модель, яка залежить від його стильової та жанрової належності.

Література

Основна література

Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.

Волкотруб Г. Практична стилістика української мови : навч. посібник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 256 с.

Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 423 с.

Мацько Л. І., Кравець Л. В., Солдаткіна О. В. Стилiстика ділової мови і редагування документів : навч. посібник. Київ : Університет «Україна», 2004. 282 с.

Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 216 с.

Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.; за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.

Додаткова література

Баранник Д. Х. Текст. *Українська мова : енциклопедія* : / редкол. : В. М. Русанівський (співгол.) та ін.; НАНУ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови. Вид. 3-є, зі змінами і доповненнями. Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 704–705.

Бахтин М. Естетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1986. 445 с.

Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови : навч. посібник. Київ : Арттек, 1999. 264 с.

Бурківська Л. Ю., Венгринюк М. І., Пахомов В. М. Наукова робота: стилістичні поради : навч. посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. 92 с.

Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 140 с.

Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ : Академія, 2009. 264 с.

Загнітко А. П. Лінгвістика тексту. Теорія і практикум. Донецьк : ДонНУ, 2006. 289 с.

Загнітко А. П. Особливості конструювання тексту. *Український синтаксис* : у 2 ч. Київ, 1996. Ч. 2.

Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови. Львів : ПАУС, 2007. 400 с.

Ковалик І., Мацько Л., Плющ М. Методика лінгвістичного аналізу тексту. Київ : Вища школа, 1984. 120 с.

Коваль А. П. Культура ділового мовлення . Київ : Вища школа, 1974. 223 с.

Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія / за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.

Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова). Львів : Вища школа, 1980. 184 с.

Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 496 с.

Лихачев Д. С. Текстология : краткий очерк. Москва : Наука, 2006. 174 с.

Лосева Л. Н. Как строится текст. Москва : Просвещение, 1980. 94 с.

Михайлова О. Г., Сидоренко А. А., Сухопар В. Ф. Українське наукове мовлення. Лексичні та граматичні особливості : навч. посібник. Харків, 2000. 97 с.

Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ : Міжнар. фін. агенція, 1997. 303 с.

Палихата Е. Я. Культура наукового і ділового мовлення. Тернопіль, 1997. 132 с.

Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. Нариси про текст: Теоретичні питання комунікації тексту. Київ, 1998. 335 с.

Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля – Київ, 2010, 844 с.

Серажим К. С. Текстологія: елементи тексту й апарат видання / В. В. Різун (ред.). Київ : Київський ун-т, 1998. 72 с.

Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський (співгол.) та ін.; НАНУ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови. Вид. 3-є, зі змінами і доповненнями. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

Запитання для самоперевірки

1. Як трактують поняття *текст* у сучасній науці? Які основні ознаки тексту підкреслено в тому чи тому визначенні тексту?
2. Чи бувають тексти в усній формі? Думку обґрунтуйте.
3. Чи однаково сприймається інформація, яку містять художній і нехудожній тексти? Тексти яких стилів потребують додаткових пояснень?
4. Яка наука досліджує та пояснює філологічні, філософські, юридичні, історичні та релігійні тексти? Що таке екзегетика?
5. Які ще науки, окрім згаданих у лекції, вивчають текст? Чи всі вони є мовознавчими?
6. Назвіть основні категорії тексту.
7. Як ви розумієте категорію цілісності (когерентності) тексту? Яка буває цілісність?
8. Розтлумачте значення терміна *когезія*.
9. Назвіть різновиди зв'язності тексту.
10. Які мовні та позамовні засоби реалізують зв'язність тексту? Назвіть сегментні й супрасегментні мовні засоби когезії тексту.
11. На яких рівнях можливе членування тексту?
12. Чи залежать принципи членування від стильової належності тексту?
13. Які структурні одиниці членування тексту виокремлюють науковці?
14. Що таке лінійність тексту? Чи можуть бути в тексті нелінійні структури? Що таке гіпертекст?
15. Як ви розумієте категорію інформативності тексту? Яку інформацію передають тексти різних стилів? Що таке нульова інформація?
16. Чому не всі науковці вважають завершеність категорією тексту?
17. Які ще категорії тексту виокремлюють науковці?
18. Який зміст вкладають науковці у текстове поняття *контекст*? Які типи контекстів розрізняють?

19. Що означає термін *підтекст*? Яким творам властиве насамперед використання підтексту? Назвіть основні способи створення підтексту (прихованого смислу).

20. Як ви розумієте термін *структурна модель тексту*? З яких конструктивних блоків складається структурна модель тексту?

21. Чи однаковими є моделі текстів різних стилів? Які тексти побудовані за моделями вільного типу?

22. Як по-іншому називається вступний (інтродуктивний) блок у текстах різних стилів? Про що в ньому йдеться? Які обов'язкові структурні елементи містить вступ у науковій роботі?

23. Яке завдання основного (інформаційного) блоку тексту? Чи залежить зміст цієї частини тексту від його стильової належності?

24. У якому вигляді виступає завершальний (інферативний) блок у текстах різних стилів? Тексти яких стилів зазвичай містять післямову? Як називається цей структурний елемент у науковому тексті?

Лекція 4

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЛІГІЙНОГО СТИЛЮ

Мета – подати загальні відомості про релігійний стиль сучасної української літературної мови, зокрема розкрити проблему його назви, розглянути основні ознаки та історію розвитку, розкрити особливості вживання української мови в релігійній сфері.

Вступ. Незважаючи на те що релігійні, зокрема біблійні, тексти віддавна вивчають і їхнім аналізом та тлумаченням займається окрема наука – екзегетика (а також герменевтика), лише окремі наукові чи методичні праці стосуються проблеми редагування релігійних текстів. Це пов'язано з тим, що дослідження релігійних текстів було перервано в радянський період.

План

1. Релігійний стиль як один з основних функціональних стилів сучасної української мови: проблема назви стилю, основні класифікаційні ознаки.
2. Історія становлення і розвитку конфесійного стилю.
3. Особливості функціонування української мови в релігійній сфері.

Зміст лекції

1. Релігійний стиль як один з основних функціональних стилів сучасної української мови: проблема назви стилю, основні класифікаційні ознаки

Релігійний (конфесійний) стиль – це стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства. Це один із найдавніших стилів (після розмовного), тривалий час він не мав умов для повноцінного розвитку в сучасній українській мові, але зараз він активно розвивається й відповідно його вивчають українські лінгвостилісти. Релігійний стиль упродовж останніх двадцяти років перемістився із периферії української стилістичної

системи до її центру й належить до основних стилів сучасної української мови. Н. Бабич, яка багато років досліджує релігійні тексти, зауважує: «До підстав виокремлення цього стилю треба додати, звичайно, і те, що він впродовж усієї історії української мови був джерелом виражальних та експресивних засобів практично всіх образних функціональних стилів української мови».

Своєрідність релігійного стилю виявляється в тому, що він на відміну від інших стилів, які переважно функціонують в одній із форм мови – усній або писемній, є книжно-розмовним й однаково представлений в усному та писемному різновиді.

На позначення назви аналізованого стилю вживають цілу низку ідентичних термінів: *конфесійний стиль* (В. Русанівський, В. Задорожний, Л. Мацько, Н. Дзюбишина-Мельник та ін.), *релігійний стиль* (Н. Бабич у своїх ранніх працях, О. Петришина), *богословський стиль* (Н. Бабич), *богослужбовий, сакральний стиль* (В. Німчук, Т. Коць), *духовний стиль* (Т. Майданович), *церковний стиль* (у шкільному курсі мови), *священна мова* (В. Німчук), *свята мова, культова мова* тощо.

У посібниках з історії літературної мови аналізований стиль називають конфесійним (від лат. *confession* – визнання, сповідь). Саме під такою назвою його найбільше аналізують як історики мови, так і лінгвостилісти. Однак останнім часом дослідники не рекомендують називати аналізований стиль терміном *конфесійний стиль* через його соціальну конотацію. Ось що пише про це Н. Бабич: “На наш погляд, *конфесійний* зберігає політично забарвлений зв’язок з сучасною боротьбою між конфесіями в Україні, *богослужбовий* має прикладний аспект значення – від церковних обрядодій, *духовний* є неоднозначним, оскільки національна культура світська – це теж духовність народу. З огляду на це найбільш прийнятним вважаємо термін *богословський*, який чітко вказує на функцію універсальну – слово про Бога (богословіє) у всіх жанрових різновидах цього слова, усних і письмових”. Попри рекомендацію авторки називати аналізований стиль богословським, активно поширився термін *релігійний* (від лат. *religio* – побожність) *стиль*, який позбавлений додаткових відтінків, має широке значення і тому імponує й нам. Загалом же терміни *конфесійний стиль*, *релігійний стиль* є найбільш уживаними й використовуються як дублети.

Сфера поширення релігійного стилю – духовна, зокрема релігійна, це культові установи: церкви, монастирі, скити, теологічні навчальні заклади, молитовні будинки, релігійні громади та родини.

Мовлення в межах релігійного стилю обслуговує культово-професійні потреби священнослужителів – дияконів, священників, єпископів, інших духовних осіб, а також парафіян, усіх, хто вірить у Бога.

Головне призначення релігійного стилю – допомагати вірним у спілкуванні їхніх душ із Богом, зберігати і продовжувати культові ритуали, об'єднувати вірян одним почуттям щиросердної віри в Бога.

Основні загальностилістичні риси релігійного стилю – урочистість і піднесеність як стилістичні домінанти, благозвуччя, символізм, стійкість і стандартність стильової норми (консерватизм). Цей стиль не «світський», не буденний. Це стиль перекладної культової літератури (Біблія, житія, апокрифи тощо) й оригінальної літератури (проповіді, послання, тлумачення Святого Письма, молитви, складені священниками української церкви та ін.).

Однак слід пам'ятати, що в поняття релігійного стилю української мови входять мовнозображальні засоби, зокрема на лексичному рівні, які відображають релігійні вірування не лише християн, але й сповідників інших релігій, наприклад ісламу, юдаїзму.

Активне вивчення релігійного стилю та його впливу на інші стилі мови зумовило появу окремого напрямку мовознавства – теолінгвістики.

2. Історія становлення і розвитку конфесійного стилю

Конфесійний стиль виник як стильове запозичення у зв'язку з прийняттям християнства у Київській Русі (Л. Мацько). Однак дослідники цього стилю І. Огієнко (монографія “Дохристиянські вірування українського народу”), В. Німчук (цикл статей “Українська мова – священна мова”) говорять і давніший, дохристиянський період його розвитку.

Таким чином, в історії розвитку конфесійного стилю української мови виділяють такі етапи:

Перший етап – дохристиянський, який розпочався задовго до прийняття християнства (X ст.) і був періодом зародження церковно-релігійної лексики. Ще в язичницький період у прас лов'янській мові та прасхіднослов'янській мовній єдності побутували слова на позначення духовних понять: “головні релігійні терміни в нас були задовго до християнства, і нова грецька віра не змогла вигнати з

всенародного вжитку й замінити новими грецькими” (І. Огієнко). Підтвердженням цього є існування цілого пласта релігійних номенів, серед яких вирізняються: назви богів (*Сварог, Дажбог, Перун, Хорс, Велес (Волос), Стрибог, Мокоша, Лада* та ін.), божків (*водяник, очеретник, лісовик (полісун), гайовик, русалка, мавка, Мара, Мана* та ін.), назви стародавніх народних свят та їх складових (*Коляда, колядка, щедрівка, Стрітення, Масниця, Великдень, Русалії, Купала, Ярила, Уведення* та ін.), номінації, пов’язані з богослужбою (*ідол, жертovníк (капище, требище), бог, святилище (храм, кумирня), жертва (треба), молитва, священник (батюшка)* та ін.), лексика, що стосується загальних понять давньої віри українців (*благословення, душа, тіло, гріх* та ін.).

Більшість релігійних назв була прийнята новою вірою, за формою залишившись незмінною, але наповнившись новим християнським змістом.

Другий етап (кінець X – XIII ст.) знаменували прийняття християнства у Київській Русі (988 р.) та поява перекладів давньогрецької релігійної літератури старослов’янською. З ними прийшла велика кількість запозичень грецького походження. Старослов’янську мову використовували в релігійних обрядах, додаючи окремі українські вимовні і граматичні риси.

Третій етап (XIV – XVII ст.) пов’язаний із пробудженням культурного життя в Україні після довгого занепаду, спричиненого монголо-татарською навалою. Для нього характерні дві важливі тенденції: українізація церкви і церковної термінології. Староукраїнська мова була введена в конфесійну практику, у результаті чого відбулося збагачення релігійної лексики національними, власне українськими відповідниками, утверджувалася народномовна основа української літературно-писемної мови не лише в усній формі (проповіді), а й у релігійній літературі. Учені вважають, що релігійні тексти в XIV ст. вже читали по-українському, а про те, що в XVI ст. у церквах використовували давню українську мову, свідчать численні переклади фрагментів з Біблії, учительних євангелій (Пересопницьке Євангеліє, 1556-1561; Крехівський Аспостол, 1563-1572; Євангеліє Негалевського, 1581; друкуються проповіді, ораторські й теологічні твори, духовна поезія, релігійні пісні). Частину своїх послань написав простою українською мовою навіть палкий прихильник церковнослов’янської мови Іван Вишенський. Отже, у XVI – XVII ст. в староукраїнській мові склався і функціонував такий її різновид, як конфесійний стиль.

Четвертий етап (кін. XVII – поч. XIX ст.) кваліфікують як непродуктивний у розвитку стилю через політичну ситуацію в Україні – поділ її між Польщею та Москвою (1654 р.). Із 1686 р. Росія підпорядкувала українську православну церкву російській, а служба Божа і церковні книги українською мовою були заборонені. 1690 р. Собор російської православної церкви наклав прокляття й анафему на “кієвські книги” видатних українських проповідників і талановитих письменників Симеона Полоцького, Петра Могили, Кирила Ставровецького, Йоаникія Галятовського, Лазаря Барановича та інших і вилучив їх з ужитку. 1753 р. було заборонено викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії, яка готувала проповідників вищого духовенства. І далі на цілі століття конфесійний стиль був вилучений із контексту української мови й не мав можливостей для вільного розвитку на етнічних українських територіях.

П'ятий етап (30-ті рр. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.) характеризується відродженням у розвитку релігійного стилю. Розвиток нової української літературної мови, зокрема її художнього стилю, стимулює і розвиток конфесійного стилю. У 40-х роках XIX ст. з'являється український переклад Євангелія Маркіяна Шашкевича, поширюються українською мовою псалми, Псалтир, проповіді, катехизми. Філософськи-поетично трансформує біблійні сюжети й образи Тарас Шевченко (“Давидові псалми”, “Марія”). 1862 р. перший повний переклад Нового Заповіту новою українською мовою зробив Пилип Морачевський, 1903 р. – надруковано перший повний переклад Біблії українською мовою П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького. Інтенсивніше став розвиватися релігійний стиль 1920-1928 рр. у зв'язку з діяльністю під орудою Василя Липківського Української автокефальної православної церкви, яка 1919 р. відправила першу службу Божу українською мовою. Ця конфесія і стала власне рушієм у відродженні релігійного стилю української мови і започаткувала тенденцію максимальної орієнтації на внутрішньомовні (власне українські) ресурси. Багато зусиль для становлення релігійного стилю української мови зробив І. Огієнко (митрополит Іларіон), який, будучи міністром віросповідань Української Народної Республіки, 24 вересня 1919 р. розіслав наказ упродовж місяця перейти на читання Євангелія в церквах українською мовою.

Шостий етап (30-ті рр. XX ст. – 80-ті рр. XX ст.) загалом позначений занепадом релігійного стилю. Лише в Українській греко-католицькій церкві в Західній Україні в 30-ті – на поч. 40-х рр. стиль

розвивається завдяки митрополиту Андрею Шептицькому. Однак після остаточного знищення української церкви в середині 40-х рр. конфесійний стиль занепадає й частково існує в усній формі. Аж до кінця 80-х – поч. 90-х рр. він функціонує поза межами України – у діаспорі, де видаються українські молитовники, катехизми, служебники, проповіді, послання. 1962 р. у Канаді вийшов повний переклад Біблії українською мовою митрополита Іларіона (І. Огієнка), а 1963 р. – повний український переклад Біблії, здійснений отцем-василіянином І. Хоменком.

Мусимо визнати, що конфесійний стиль української мови тривалий час не мав змоги повноцінно й активно розвиватися через причини екстралінгвальні (панування церковнослов'янської (чи російської) мови у сфері релігії, втрата Україною державності, доба атеїзму, себто безбожництва). Це, своєю чергою, збіднювало саму українську мову. Мова тоді повноцінно розвивається, коли вона функціонує в усіх сферах суспільного життя (у тому числі й релігійній), коли в ній розвиваються всі функціональні стилі. У радянський період, період безбожництва, релігійний стиль закономірно й не вивчався.

Сьомий етап (із 90-х рр. ХХ ст. – до наших днів) відзначений утвердженням в Україні незалежності, зміною офіційного ставлення суспільства до церкви й релігії. З 90-х рр. відновили діяльність українські церкви, розпочався процес подолання конфесійної ізолюваності та взаємної орієнтації на переклади інших конфесій з метою вироблення однотипних текстів богослужінь. Це стимулює нове відродження релігійного стилю в природному україномовному середовищі. 2000-го р. з'явився новий український повний переклад Біблії, здійснений отцем Рафаїлом Турконяком. 2006 р. за цей переклад він був удостоєний Шевченківської премії.

Зараз релігійний стиль активно розвивається. З'являється все більше праць українських лінгвостилістів, які його досліджують. Однак чимало проблем ще залишаються не розв'язаними. Не усталеною є поняттєва основа стилю. Навіть саму назву стилю до цього часу не уніфіковано. Не вивченими залишаються стилістичні характеристики стилю на всіх мовних рівнях, у різних жанрових різновидах. Проте основні ознаки стилю сформульовано, напрямки досліджень визначено, сформована основа для продовження студій.

3. Особливості функціонування української мови в релігійній сфері

«Історія конфесійних мов, – вважає В. Німчук, – щільно пов'язана з історією народу, його держави, культури».

Кожна мова, якою люди зверталися до Бога чи божества, виконувала роль священної (сакральної, культової). Про те, яким було культове мовлення праслов'ян та східнослов'янських племен або їх груп, відомо небагато. Знаними є як загальні імена *Богъ*, так і окремі теоніми – назви божеств на зразок *Дажь-Богъ*, *Перунъ*, *Стрибогъ*, *Ладо*, *Лель* та ін.

Сумнівно, що існувало спільне культове мовлення всіх східних слов'ян-язичників. У Київській державі великий князь Володимир запровадив єдиний поганський культ, але він був нетривалим, тому київсько-подільський діалект (говір) не став надплеменною культовою мовою, основою загальносхіднослов'янської язичницької конфесійної мови. Але безсумнівним є те, що «в язичницьких храмах-капищах наших пращурів звучало рідне слово» (В. Німчук).

Із поширенням певних релігій як надетнічних (світових) статусу регіональних чи світових сакральних мов набувають окремі етнічні мови: грецька, латинська, арабська, старослов'янська та ін. Сакральні мови зчаста консервуються як культові мови й перестають уживатися в живому щоденному спілкуванні, набувають статусу так званих мертвих мов (латинська, церковнослов'янська).

Ось як В. Русанівський пояснює, чому жива розмовна мова народу не могла бути мовою літературною, священною, релігійною: «У період натурального господарства літературна мова плекається духовною елітою. Вона є чудом для неосвічених людей, засобом спілкування з Богом, зняряддям, з допомогою якого досягається вище одкровення. Ця мова, як правило, не збігається і не може збігатися з народною – святість межує з закритістю».

У зв'язку з прийняттям християнства на Русі культовою мовою стає церковнослов'янська, яку в межах IX–XIII ст. прийнято називати старослов'янською. Це була перша слов'янська мова, яка стала четвертою європейською літургійною та євангельською мовою (після грецької, латинської та єврейської, написи якими були на хресті, на якому розіп'яли Христа).

Просвітителі Кирило і Мефодій старослов'янською мовою, що базувалася на мовленні слов'ян їхнього рідного міста Солуня (Салоніки) в Греції, переклали 862–863 рр. з грецької мови богослужбові книги, які стали доступнішими для всіх верств

населення. Хоча старослов'янська мова не була народною мовою, все ж таки це слов'янська мова, яку розуміли протоукраїнці, наші пращури. Старослов'янська мова була більш зрозуміла, ніж грецька, проте в проповідях (в усному варіанті стилю) священики використовували більше живу народну мову, що стала згодом підґрунтям для староукраїнської літературної мови. Завдяки діяльності Кирила і Мефодія та їх учнів слов'янські народи отримали не лише власну писемність (кирилиця, яка в основі української абетки), але й можливість влитися в русло європейських християнських культур. Заслуги солунських братів перед християнською вірою Церква визнала ще в X ст., проголосивши їх святими.

Набувши загального поширення після офіційного введення християнства на Русі 988 р., старослов'янська мова відразу зазнає впливу живого мовлення східних слов'ян, а із середини XII – кінця XIII ст. в Київській державі функціонує український різновид східнослов'янської редакції старослов'янської мови (її редакції з XIII ст. і пізніше філологи називають церковнослов'янською мовою). Найяскравіше це виявлялося у фонетиці: букву *г* читали як гортанний звук, подібний до нинішнього українського; вимова букви *ь* як *і*, вимова *ы* та *и* як передньо-середнього українського звука; тверді приголосні перед *е*, *и*; тверді губні приголосні (*голуб*); вимова *в* як нескладотворчого звука; вимова *й* або *н* після губних перед *а* (*пам'ять*, *памнять*) та ін.

Авторитет орфоепії столярного й митрополичого Києва був настільки величезний, що українська вимова церковнослов'янських текстів надовго закріпилася в Росії та Білорусі (до XVIII ст.). В. Німчук вважає: «Українська редакція церковнослов'янської мови, що найяскравіше виражалася в її українській орфоепії, за відсутності української державності виступала серед тих могутніх духовно-культурних чинників, що охороняли цілісність українців-русинів як етносу. І це всупереч тому, що вони перебували у складі різних держав і різних конфесій (православній і греко-католицькій). Словом, ця редакція створювала єдиний культурно-мовний простір, була і є неодмінною ознакою української церкви, української самобутності, держави духу».

Однак до кінця XIX ст. українська православна церква повністю зросійшилася, що виявилось також у введенні російської орфоепії у церковнослов'янську мову. Ще й зараз у Православній церкві Московського патріархату моляться церковнослов'янською мовою російської редакції.

Українська жива народнорозмовна мова пройшла довгий шлях визнання до священної мови Церкви. Найактивніше вона (староукраїнська мова) вживається в релігійній сфері в XV-наприкінці XVII ст., спочатку використовуючись в усному релігійному мовленні (у проповідях), а згодом і в релігійній богослужбовій літературі, перекладах Біблії. Після тривалого періоду заборон українці вибороли своє право знову молитися рідною мовою. Згадаймо тут українізацію Православної церкви під проводом митрополита УАПЦ Василя Липківського в 20-х роках XX ст. та Греко-католицької церкви під орудою Андрея Шептицького в 30–40-х роках XX ст., активне вживання української мови з часу незалежності.

Питання мови богослужіння було й залишається в центрі уваги багатьох культурних і церковних діячів, усіх релігійних конфесій, оскільки вживання рідної мови у богослужінні розглядається як важливий чинник національно-духовного відродження.

Так, *О. Потебня* у примітках до праці «Із записок з теорії словесності» гостро засуджує вороже ставлення російського православ'я до «местных наречий», зокрема до «малорусского языка», заперечує думку, що «місцеві говірки можуть утримувати в собі лише вульгарні (майданні, лайливі) і жартівливі вислови» і не здатні передати зміст учення Христа, Закон Божий. Учений спростовує такі твердження, покликаючись на те, що з часу поширення християнства на українських теренах мова була такою розвинутою, що нею перекладали Святе Письмо.

Переклад церковних книг українською мовою уможливив уживання рідної мови в богослужінні. Одним з перших це зробив *В. Грегулевич* з Поділля. У передмові до книги проповідей (1849 р., Санкт-Петербург) він писав: «Істина незаперечна, що для успіху проповіді чи не над усе важливіше... говорити народові мовою цілком зрозумілою, близькою, до серця рідною... Але, на жаль, досі ще, наскільки мені відомо, ніде майже не видно спроб проповіді малоросійською мовою. Нині служителі Слова Божого, одержуючи освіту в семінаріях та академіях і звикаючи в них до російської мови, потім не можуть, або не хочуть, відвикати від завченого способу вираження; і ось декотрі з них проповідують народові Слово Боже мовою для нього якщо не зовсім незрозумілою, то, принаймні, малозрозумілою, наче б нехтуючи рідну мову пастви, мову, що нею говорять мільйони православних».

Визначний сподвижник відродження української культури *І. Огієнко* у багатьох своїх працях також звертає увагу на мовне

питання. У праці «Наука про рідномовні обов'язки» у розділах «Церква й рідна мова» та «Духовенство й рідна мова» читаємо: «Пам'ятаймо, хто міцний у рідній мові, той міцний і в батьківській вірі», «Християнська церква ще від свого повстання і є наймогутніший консервант і твердиня рідної мови»; кожен священик повинен «добре знати літературну мову й вимову народу, якому служить», «пильно дбати про стан рідної мови своїх вірних», «працювати в парафії, мовно йому рідній», «дбати, щоб у його парафії конче працював “Гурток плекання рідної мови”»; «Церква... мусить свідомо взяти на себе й обов'язки рідномовного виховання вірних, бо хто не міцний у рідній мові, той не міцний і в вірі батьків своїх». У праці «Хвалімо Бога рідною мовою» І. Огієнко наголошує, що ніхто не може заборонити українцям молитися рідною мовою, оскільки рідна мова в церкві – це заповідь Божа, записана в багатьох біблійних книгах, «рідна мова – шлях до Бога». У праці «Українська мова в Церкві» І. Огієнко наводить думку П. Знаменського, професора Казанської духовної академії про те, що богослужіння чужою мовою є ніщо інше, як релігійно-психологічний абсурд.

Слід пам'ятати, що мова (зокрема єдина українська літературна) є тим об'єднувальним (інтеграційним) чинником, який консолідує націю. Українська мова в церкві покликана об'єднати українців-християн, які належать до різних гілок християнства. Можливо, це перший крок до єдиної помісної української християнської церкви.

Зараз українські філологи та богослови активно обговорюють питання вживання не лише єдиної української мови в релігійній сфері, але й церковнослов'янської. Більшість сходяться в тому, що разом із сучасною українською літературною мовою у церкві має правитися служба Божа церковнослов'янською мовою, але української редакції (Н. Бабич, В. Німчук, Марія Скаб).

Михайло Лесів (філолог, Люблін): «А в духовній сфері маємо також уже більшу свободу, і рідна мова повинна більше, ніж досі брати участь у духовному відродженні народу»; «Цілковито викинути деякі лексеми церковнослов'янського походження з богословської термінології неможливо, бо вони протягом тисячоліть зжилися з українською культурою і мовою досить сильно і стали вже нашими...»

Архієпископ Августин: «Церковнослов'янській мові, як і іншим стародавнім мовам (наприклад, старогрецькій), притаманна особлива динамічна структура: вона краще передає імпульс релігійного життя, глибше виражає молитовні почуття, ніж сучасні мови»;

«Церковнослов'янське православне богослужіння – це безцінний скарб містичного гнозиса, величезний потенціал духовних сил і енергії, який ми повинні зберегти не тільки для себе, але й для майбутніх поколінь»; «Жива (побутово-літературна) народна мова є не тільки проявом гуманістичної “духовності”, вона, перш за все, проростає з життєвої суєти і є постійним її носієм, тоді як церковнослов'янська мова утверджувалася в безперервній взаємодії з духовним життям наших святих і нашої Церкви».

Василь Німчук: «Зрозуміло, що богослужбові та молитовні тексти різних українських Церков повинні бути максимально близькі між собою (в ідеалі – однакові!). Українські тексти Божих Служб та інших відправ, молитов мають зближати українські Церкви, виробляти в людей відчуття єдиного народу»; «Мова сакральних текстів повинна бути зразково літературною, бо вона не тільки дозволяє глибоко розуміти зміст, а й бути знаряддям закріплення в народі літературних норм: щодня моляться, щонеділі і щосвята співають і слухають церковні відправи мільйони українців! Старовинні церковнослов'янські елементи варто використовувати, але треба мати почуття міри. Ми повністю згодні з думкою Патріарха УАПЦ Мстислава Скрипника, який казав: «Я не можу бути вдоволеним тією мовою, якою ми користуємось під час богослужінь. Українська мова – це скарб із скарбів Божих, що їх має наша нація... Я гадаю, що Церква мусить стати інститутом української мови, її чистоти»; «Проте навіть для збереження безперервної традиції доцільно вживати лише ті церковнослов'янізми, що вже засвоєні українською літературною мовою, і залишати в перекладах церковнослов'янські слова, добре зваживши їх доцільність у тексті. Некритичне ставлення до церковнослов'янських елементів може призвести до сприйняття сакрального тексту не як мовлення високого стилю, а навпаки, до чогось схожого на мовний суржик (наприклад: *в блаженній жизні; узи...розрішив* і под.). Але гріх полишати тисячолітню традицію і зовсім відкидати церковнослов'янську мову української редакції в українських відправах».

Андрій Содомора: «Коли ми боремось проти “чужої” церковнослов'янської мови, то не помічаємо, що часто відкидаємо наші староукраїнські слова»; «Наше спільне завдання – берегти глибокий подих нашої мови і не допустити, щоб він був короткий і аритмічний. Бо нам іти у віки. Цей глибокий подих буде тоді, коли наша мова заземлиться у свою основу. І коли дитина переступить поріг церкви й почує святі глибокі слова, в неї запрацює та струна,

яка вкрай необхідна для нас сьогодні, щоб ми почули гордість за свою духовність, мову, яка має багато струн, багатий діапазон. Щоб дитина, розгорнувши “Кобзар”, розуміла, чому Шевченко пише “Марію” інакше, аніж “Садок вишневий”. А коли ні, то вона не розумітиме української мови і української душі»; «Надходить Різдво, і я з острахом чекаю, що наші коляди можуть бути вже пригладжені і вивірені в ключі чистої української літературної мови. Прийде Великдень, і я не зможу заспівати тієї прекрасної, віками відточеної фрази, яка пройшла через душі поколінь людей: “Христос воскрес із мертвих, смертю смерть поправ і суцим во гробіх живот дарував”. Бо це ж навіть без мелодії є поезія».

Висновки

Отже, релігійний стиль тепер є одним із основних функціональних стилів сучасної української мови, активно розвивається і досліджується мовознавцями.

Література

Основна література

Бабич Н. Д. Конфесійний чи богословський стиль? *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. Вип. 475–477 : Слов’янська філологія. С. 482–488.

Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посібник. Львів : Світ, 2003. С. 11, 14.

Бабич Н. Д. Сучасний богословський (конфесійний) стиль української мови: жанри, мовні особливості, емоційна константа (оглядово-прикладний опис). *Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки* : збірник науково-дидактичних праць. Чернівці : Видавничий дім «Букрек», 2009. С. 9–33.

Дзюбишина-Мельник Н. Стильово-стилістичні орієнтації сучасного конфесійного стилю. *Єдиними устами*. Львів, 1998. Вип. 2. С. 6–15.

Дзюбишина-Мельник Н. Ще один стиль української літературної мови. *Культура слова* : респ. зб. Вип. 45. 1994. С. 14–20.

Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посібник. Київ : Вид. центр «Академія», 2005. С. 91–93.

Коць Т. А. Сакральний стиль. *Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела* / за ред. д-ра філол. наук, проф. С. Я. Єрмоленко. Київ : Грамота, 2007. 368 с.

Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2007. С. 29.

Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. С. 287–291.

Медвідь Ф., Медвідь А. Українська мова як духовна основа національного релігійно-церковного життя. *Християнство й українська мова* : матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. С. 71–78.

Німчук В. В. Українська мова – священна мова. *Людина і світ*. 1991. № 11–12. С. 28–39; 1993. № 1. С. 35–38; № 4–5. С. 15–19.

Німчук В. В. Християнство й українська мова. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 11–34.

Огієнко І. Історія української літературної мови. Київ : Либідь, 1995. 294 с.

Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Київ : Ярославів Вал, 2014. 56 с.

Огієнко І. Хвалімо Бога українською мовою! *Дивослово*. 2007. № 8. С. 45–53.

Шевченко Л. Л. Конфесійний стиль. *Українська мова* : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. 3-є вид., змін. і доп. Київ : Українська енциклопедія, 2007. С. 284.

Додаткова література

Августин, архієп. Церковнослов'янська мова як мова богослужіння / архієп. Августин. *Християнство й українська мова* : матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. С. 13–19.

Бабич Н. Д. «Місцеві» мови у сучасному релігійному стилі. *Християнство й українська мова* : матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. С. 20–26.

Бабич Н. Д. Мова віросповідання як форма національно-культурного самовираження. *Науковий вісник Чернівецького*

університету. Вип. 163–164. – Філософія. Чернівці : Рута, 2003. С. 151–154.

Бичкова Т. С. Фонетичні і словозмінні особливості рукописних апокрифічних збірників XVII–XVIII ст. у контексті становлення української літературної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Чернівці, 2005. 20 с.

Гадомский А. К. Проблемы изучения религиозного стиля в украинской теолингвистике [Электронный ресурс]. URL: www.rastko.rs/filologija/stil/1012/09Gadomski.pdf

Задорожний В. До проблеми розвитку конфесійного стилю сучасної української літературної мови. *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали наук. конф. (Львів, 13–15 травня 1998 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 1998. С. 137–144.

Золоте слово. Хрестоматія літератури України – Русі епохи середньовіччя IX – XV століть : у 2 кн. – Кн. 1. / за ред. В. Яременка ; упорядники: В. Яременко, О. Сліпущко. Київ : Аконт, 2002. 784 с. (Влес-книга. С. 123–158. Курінний Петро. Реймська Євагелія – найдавніша пам'ятка письма Київської Русі. С. 194–211. «Збірник» 1073 року . С. 350–369. «Збірник» 1076 року. С. 370–426).

Іваннікова Л. Українська богослужбова мова. *Наша віра*. 2008. квіт. (№4). С. 14–15.

Іваннікова Л. Українська богослужбова мова в діяспорі: неперервність традиції. *Наша віра*. 2008. черв. (№6). С. 5, 16.

Лесюк М. П. Українській Церкві – українську мову. *Лесюк М. П. Доля моєї мови*. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. С. 204–213.

Майданович Т. Собор української мови (формування духовного стилю). *Християнство й українська мова* : матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. С. 335–342.

Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Дохристиянські вірування українського народу. Київ : Обереги, 1992. 424 с.

Петришина О. І. Мова проповідей Йосифа Сліпого : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2007. 18 с.

Презентація збірника матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій» / М. Лесів, В. Німчук,

Н. Бабич, А. Содомора, о. І. Гаваньо. *Єдиними устами*. 1999. № 3. С. 3–18.

Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підручник. Київ : АртЕк, 2002. 424 с.

Симонова К. С. Українська мова у конфесійному письменстві XV ст. (На матеріалі «Четъї» 1489 р.). *Жанри і стилі в історії української літературної мови* / В. В. Німчук, В. М. Русанівський, І. П. Чепіга та ін. Київ : Наук. думка, 1989. С. 56–79.

Фаріон І. Д. Мова – краса і сила: суспільно-креативна роль української мови в XI – середині XIX ст. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2007. 212 с.

Ципердюк О. Д. Вивчення релігійного стилю сучасної української літературної мови: методичний аспект. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : збірник наукових праць / наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 506–508 : Слов'янська філологія. С. 293–302.

Ципердюк О. Д. Мова творів конфесійної літератури : методичні вказівки до спеціалізації. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2015. 132 с.

Запитання для самоперевірки

1. Чому релігійний стиль належить до основних функційних різновидів сучасної української мови?

2. Яке призначення та сфера вживання релігійного стилю?

3. Які загальностилістичні риси відрізняють його від інших функційних стилів сучасної української мови?

4. Поясніть назву стилю. Чому терміносполуку *конфесійний стиль*, яка тривалий уживалася на позначення функційного стилю, який обслуговує релігійну сферу, науковці перестали використовувати?

5. Як ще по-іншому називають релігійний стиль у мовознавчій практиці? Яка назва, на Вашу думку, є найбільш коректною?

6. Які основні етапи становлення пройшов релігійний стиль української мови? Охарактеризуйте кожен із них.

7. Коли релігійний стиль української мови переживав своє піднесення?

8. Які основні проблеми функціонування української мови в релігійній сфері на сучасному етапі її розвитку?

Лекція 5

ПІДСТИЛІ РЕЛІГІЙНОГО СТИЛЮ

Мета – ознайомити студентів із проблемою виокремлення підстилів релігійного стилю та проаналізувати основні мовностилістичні особливості кожного підстилю.

Вступ. Підстилі та жанри релігійного стилю ще не достатньо вивчені в українському мовознавстві.

План

1. Проблема виокремлення й загальна характеристика підстилів релігійного стилю.
2. Підстиль канонічної літератури.
3. Підстиль літургії.
4. Підстиль проповіді.
5. Підстиль молитви.
6. Підстиль катехитики.

Зміст лекції

1. Проблема виокремлення й загальна характеристика підстилів релігійного стилю

Релігійний стиль виявляє себе передовсім у текстах Біблії, у молитвах, у літургіях, богослужбовій тлумачній і навчальній літературі. Тому закономірно Н. Бабич, подаючи в навчальному посібнику «Практична стилістика і культура української мови» (2003 р.) класифікацію стилів сучасної української мови, до підстилів релігійного (конфесійного) стилю зараховує п'ять таких: «а) канонічної літератури; б) літургії; в) проповіді; г) молитви; г) катехитики» (с. 11).

Проте в різних підручниках і посібниках для вищої школи, які аналізують стильову диференціацію сучасної української мови, науковці виокремлюють у межах релігійного стилю зчаста й інші його підстилі або називають їх інакше.

Так, М. Зубков у підручнику «Сучасна українська ділова мова» (2005 р.), хоч і скупо пише про конфесійний стиль порівняно з іншими функціональними різновидами, але все-таки зазначає, що

конфесійний стиль «відрізняє... поділ на такі підстили: публіцистичний, науковий, художній» (с. 26). Такі найменування підстилів вважаємо неприйнятними у зв'язку з тим, що вони збігаються з назвами стилів і не акцентують на особливостях релігійного мовлення.

Більш вдалим є виокремлення підстилів (і навіть жанрів) конфесійного стилю, запропоноване в навчальному посібнику Л. Мацько, Л. Кравець «Культура української фахової мови» (2007 р.): «основними його підстилями є *біблійний* (мова перекладів Біблії), *молитовний* (молитви, тропарі, кондаки та ін.), *проповідницький* (проповідь, духовна бесіда), *агіографічний* (стиль, яким описуються життя святих) та підстиль *церковних послань*» (с. 29).

У підручнику Л. Мацько, О. Сидоренко та ін. «Стилістика української мови» (2003 р.) здійснено достатньо детальний аналіз конфесійного стилю й сказано про «*сталість* жанрів (Біблія, Євангеліє, богослужіння, молитва, проповідь, псалом) тощо» (с. 291).

Активна дослідниця релігійного стилю української мови Н. Бабич в одній з останніх статей («Конфесійний чи богословський стиль?», 2009 р.) серед інших питань звертає увагу й на підстилі аналізованого стилю та подає їх більш детальну класифікацію: «До стильових різновидів (підстилів) богословського стилю зараховуємо: 1) мову канонічної богослужбової літератури; 2) мову тлумачної богослужбової літератури; 3) мову популярної (пізнавальної) богослужбової літератури; 4) мову проповідей; 5) мову текстів богослужбового пісенспіву; 6) мову богослужбово-методичних (катехітичних, не катехізисних!) текстів, 7) розмовне діалогічне мовлення священика з вірним, який сповідається, 8) богословська публіцистична літературна мова» (с. 487).

Не всі запропоновані класифікації підстилів релігійного стилю є, на наш погляд, прийнятними, але вони засвідчують інтерес до цієї наукової проблеми. До того ж, на початковому етапі вивчення будь-якого питання, зрозуміло, годі чекати однотайності.

Нам найбільше імponує перша класифікація Н. Бабич, відповідно до якої в межах релігійного стилю ми виокремлюємо 5 його підстилів: 1) канонічна література; 2) літургіка; 3) проповідь; 4) молитва; 5) катехитика.

Цей стиль, як уже зазначалось під час загального аналізу функціональних стилів сучасної української мови, є книжно-розмовним. Це виявляється в характеристиці його підстилів. На рівні підстилів релігійного стилю простежується також його зв'язок з

іншими функціональними стилями мови, зокрема публіцистичним, художнім, науковим, розмовним.

Підстилі релігійного стилю характеризуються як спільними загальностилістичними та мовними рисами, так і диференційними ознаками, що розрізняють їх між собою.

2. Підстиль канонічної літератури

Підстиль канонічної літератури становить перекладна література: Біблія, зокрема Євангелія та інші богонатхнені книги. Біблія є, як зазначає П. Дудик, «мисленнево-розумовою основою релігійного стилю». Основна форма вияву цього підстилю – писемна. Підстиль канонічної літератури належить до визначальних різновидів релігійного стилю й впливає великою мірою на інші підстилі. Цитати з Біблії, її тлумачення є обов'язковою складовою релігійних текстів інших підстилів.

Водночас різні біблійні книги мають виразні ознаки інших функціональних стилів, зокрема публіцистичного (промови Ісуса Христа) і художнього (Пісня пісень). Мало того, Біблія суттєво вплинула на розвиток інших функціональних стилів і жанрів. Окремо треба підкреслити внесок українських перекладів Біблії в розвиток української літературної мови в різні періоди її розвитку, зокрема вплив на формування української лексики та фразеології. Біблійзми стали невід'ємною частиною сучасної української мови.

Біблію вивчає окрема наука – біблієзнавство, здобутки якої використовують для кращого розуміння, тлумачення й перекладу Святого Письма.

У наш час Біблія – найбільш поширена у світі книга. Її перекладено сотнями мов і діалектів народів земної кулі (1900 мовами) (Коваль А. П., с. 6). Найкращим свідченням цивілізованості держави, народу чи нації є наявність Біблії рідною мовою, її читання і вивчення.

Слово *біблія* грецького походження, означає «книги». В основі цього слова лежить географічна назва – найменування стародавнього сирійського міста (греки називали його Біблос). У цьому місті виготовляли папірус – папір стародавнього світу. Той папір-папірус називали біблосом, а книги, написані на ньому – бібліями. Згодом від цього слова утворилося багато похідних: бібліотека, бібліографія та ін. У нас це слово з'явилося разом із Біблією.

Біблія (або Святе Письмо) – це священна книга християн, людей, які вірять у Небесного Бога-Отця – Творця усього суцього, а

також у прихід, діяння, смерть на хресті й вознесіння на небо Сина Божого Ісуса Христа. Біблія усе це й описує: створення світу (Старий Заповіт) та земне життя Ісуса Христа (Новий Заповіт).

Текст Біблії складається з багатьох книг. Тому Біблію називають Книгою Книг. Цей вислів можна потрактувати й інакше: як найменування найкращої з книг. Старий Заповіт був написаний давньоєврейською мовою, Новий Заповіт – давньогрецькою. Писалася Біблія багатьма авторами в різні історичні періоди впродовж 16-ти століть – починаючи з 13 ст. до н. е. і закінчуючи 2 ст. н. е.

Найвідоміші старозаповітні книги – П'ятикнижжя Мойсееве, Псалтир (Книга псалмів), Еклезіаст (Проповідницька книга), книги великих та малих пророків.

Найпопулярніші новозаповітні книги – чотири Євангелія (від Матвія, Марка, Луки, Івана), книги Дій святих апостолів, Послання святих апостолів, пророцька книга «Одкровення (Об'явлення) Івана Богослова» (інша назва – *Апокаліпсис*, тобто «кінець світу»).

До нас Біблія прийшла церковнослов'янською мовою. Перший переклад Біблії з давньогрецької мови старослов'янською (у своїй основі давньоболгарською) мовою здійснили в 9 ст. просвітителі слов'янських народів, брати з міста Солунь Кирило і Мефодій. Оригінали тих перших перекладів, на жаль, не збереглися.

Біблії переписувались у монастирях, і кожен примірник був великою цінністю. Книги берегли, мов святиню, їм належало чільне місце під час проведення богослужінь. Біблією хрестили, коронували, на ній присягали. Цей звичай поширився на увесь християнський світ і зберігся донині. У державах з конституційним ладом, як і наша Україна, поряд з Основним Законом – Конституцією – на великих урочистостях використовують для складення присяги найдавніші біблійні книги. У нас це – Пересопницьке Євангеліє, яке має давню історію (належало Іванові Мазепі та ін.).

3. Підстиль літургії

До підстилю літургії зараховують насамперед тексти Літургій, або Служб Божих. Тому інакше його можна назвати, на нашу думку, богослужбовим. Автори основних літургійних текстів – три відомі церковні святителі: Іван Золотоустий, Василій Великий, Григорій Богослов.

Цей підстиль реалізовується переважно в усній формі (хоча богослужбові тексти представлені, зрозуміло, і в писемній формі). Саме в Богослужінні релігійний стиль виявляється найповніше. Завдяки цьому його первісна писемна форма стала й усною.

Проте підстиль літургії ще мало вивчений в українській лінгвостилістиці.

4. Підстиль проповіді

Цей підстиль найбільше вивчають українські лінгвостилісти (Н. Бабич, І. Павлова, О. Петришина, З. Куньч, А. Панченков, О. Новик та ін.). Виокремлюючи основні ознаки проповідницьких текстів, вони покликаються значною мірою на вчення теологів. Наука духовного проповідництва називається гомілетикою, вона навчає, як промовляти до мирян так, щоб слово Боже западало в душу і приносило найрясніші плоди. У проповідницьких текстах виявляється ораторська майстерність священника. Тому в них простежується зв'язок із публіцистичним стилем і виявляються виразні ознаки публіцистичного мовлення.

Сучасне релігійне мовлення засвідчує проповіді різних жанрів: весільні, похоронні, на різні свята тощо. Цей підстиль зараз активно розвивається, публікується все більше проповідей відомих і сучасних українських священників як окремими збірками, так і в релігійній періодиці (див., наприклад, журнал «Сівач»).

Обов'язковими у структурі проповіді є такі складники: зачитування уривка з Біблії, його тлумачення, повчання мирян, наведення прикладів із життя з виховною метою. Вирізняються також мовні ознаки: звертання до вірних (*Дорогі во Христі! Дорогі браття і сестри! Дорогий брате-грішнику!*), бібліїзми (цитати зі Святого Письма, біблійний іменник), риторичні запитання, різного типу повтори, порівняння, синоніми, перифрази, антитези, метафори тощо. Наявність художніх засобів (тропів і стилістичних фігур) – це ті ознаки, які наближають релігійний стиль до художнього.

Хоча проповідь зазвичай є монологом священника, проте мовлення проповідника обов'язково передбачає адресата. У проповідях не використовують складної богословської термінології, мовлення має бути доступним, зрозумілим. Можливі елементи розмовного стилю, зокрема вживання діалектизмів, окличні речення, вигуки, врахування реакції слухачів тощо. Основна форма вияву цього підстилю – усна, що також споріднює його із розмовним стилем.

Слід наголосити, що саме через проповідь жива розмовна українська мова проникала свого часу до релігійної сфери і таким чином підстиль проповіді спричинився до формування української літературної мови на живомовній основі.

5. Підстиль молитви

Належить до важливих підстилів релігійного стилю. Молитва – це душевна розмова людини з Богом, іншими святими особами з піднесенням до Бога розуму й серця.

Найважливіша християнська молитва «Отче наш» (Господня молитва) – молитва, яку склав сам Ісус Христос. У ній кожне слово вагоме, сакральне. Промовляння цієї та інших молитов з вірою здатне творити дива, вилікувати недужого, переродити людину (магічна функція мови). До основних християнських молитов належать також: «Вірую», «Богородице Діво», «Царю небесний» та ін. Молитися можна і своїми словами.

Серед молитовних текстів є й оригінальні тексти, складені українськими священниками (як-от «Молитва Іларіона, митрополита Київського», уміщена в збірнику «Слово про закон і благодать» (близько 1040 р.), «Молитва про Божу мудрість», «Молитва про кращу долю українського народу», «Молитва за українську родину», «Молитва про добрих українських священників» митрополита Андрея Шептицького).

«Емоційний вплив молитви на людину, – зазначає Н. Бабич, – спонукається екстралінгвальними чинниками (особливим станом душі: моляться не з обов'язку, а з потреби душі), а досягається і позамовними, і мовними засобами. Позамовні – завжди суб'єктивні, навіть якщо мати на увазі причину (привід) молитви, місце її виконання, супровідні жести і т. ін. Мовні ж засоби виявляють деяку тенденційність, підпорядковані певним законам евфонічної, лексичної і синтаксичної організації» (Богословський стиль..., с. 94).

Оскільки молитва – це розмова, то в ній обов'язково наявні звертання (нерідко поширені) до Бога, Матері Божої, святих та ін. Зчаста спостерігаємо нанизування звертань: *Царю небесний, Утішителю, Душе істини, що всюди еси і все наповняєш, Скарбе дібр і життя Подателю...* Інтимного, щирого колориту надає текстам молитов уживання у звертанні до Бога, Богородиці займенника *Ти* (який пишуть з великої літери): *Ти – суддя світу цього, Бог милостей і щедрот...* Оскільки в молитві просимо про щось або дякуємо, тому зчаста вживаємо дієслова: *молю, благаю,*

величаю, славлю, дякую. Нерідко прохання передаються в молитовних текстах дієслівними формами на зразок *вислухай, прости, спаси, благослови, захисти, очисти, даруй (ласку), будь (милостивий)*, які, хоч і вжиті у формі наказового способу, але за семантикою, на думку Н. Бабич, більше є бажальними. Помітними є в молитвах також епітети (*Премилосердний Боже! О! Преславна Мати Божа!*), перифрази (*...благаю Тебе, Джерело життя, і взиваю...; Пресвята Владичице Богородице, світло затемненої душі моєї...*). Відчуття урочистості підсилюють старослов'янізми, напр.: *смиренна молитва, благословенні душі, благодать, предтеча, владичиця, взивання, спаситель, согрішила, скверна, єдиносущний, вседержитель*. Молитви відзначаються й особливою ритмікою фрази, яку творить давній прийом нанизування слів і речень.

6. Підстиль катехитики

До підстилю катехитики зараховують катехизмові тексти, богословську наукову і навчальну літературу. Цей підстиль має давню традицію, активно розвивається й зараз (тому що розвивається й наука богослів'я). Основна форма вияву – писемна.

Виразним є зв'язок цього підстилю релігійного стилю з науковим стилем. Загальностилістичні ознаки наукового стилю, по суті, є загальними рисами й підстилю катехитики: логічність, точність і ясність, абстрагованість, об'єктивність викладу, аргументація та переконливість тверджень, однозначне пояснення причинно-наслідкових зв'язків. Серед мовних засобів виразною ознакою на лексичному рівні є наявність богословських термінів, біблійзмів, слів іншомовного походження, антонімів. Тексти цього підстилю є зазвичай монологічними. Виняток становлять катехизми, у яких за традицією інформацію можуть викладати у формі запитань і відповідей для кращого розуміння і запам'ятовування.

Висновки

У межах релігійного стилю виокремлюють такі підстилі: канонічний (Біблія), молитва, богослужбовий (літургіка), проповідь, катехитика. Кожен із підстилів, окрім спільних рис, має свої структурно-змістові особливості, свою систему мовних виражальних засобів.

Література

Основна література

Бабич Н. Д. Мовні засоби емоційного впливу молитви. Галицько-волинський хронограф. 1996. № 1. Івано-Франківськ, 1996. С. 29–37.

Бабич Н. Д. Мовностилістичні засоби емоційного, естетичного й інтелектуального впливу проповіді на сучасного християнина. Галицько-буковинський хронограф. Івано-Франківськ; Чернівці, 1997. № 1(2). С. 21–26.

Бабич Н. Д. Стилї та стилїстика мови. *Бабич Н. Д. Практична стилїстика і культура української мови* : навч. посібник. Львів : Світ, 2003. С. 5–24.

Бабич Н. Д. Сучасний богословський (конфесійний) стиль української мови: жанри, мовні особливості, емоційна константа (оглядово-прикладний опис). *Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилїстичної науки* : збірник науково-дидактичних праць. Чернівці : Видавничий дїм «Букрек», 2009. 216 с.

Дудик П. С. Стилїстика української мови. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. С. 91–93.

Зелїнська О. Релігійна лексика у барокових проповідях. *Писемні пам'ятки: від картотеки до словника* / відп. ред. Г. Дидик-Меуш. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013 (Серія «Історія мови»). С. 103–111.

Куньч З. Церковна проповідь і проблеми культури мови. *Християнство й українська мова* : матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів : Вид-во Львівської Богословської Академії, 2000. С. 436–443.

Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2007. С. 29.

Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. С. 287–291.

Мирончук О. Я. Виокремлення підстилїв та жанрїв у конфесійному стилї української мови. *Культура слова*. 2010. Вип. 72. С. 151–157.

Павлова І. Г. Мовні засоби організації проповідей митрополита Іларіона «Навчаймо дітей своїх української мови!». *Християнство й*

українська мова : матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.)
Львів : Вид-во Львів. Богосл. Акад., 2000. С. 462–470.

Панченков А. Лінгвостилістичні характеристики церковної проповіді. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Вип. XV–XVIII. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ, 2007. С. 579–582.

Петришина О. І. Визначальні риси та особливості функціонування проповідницького підстилю як різновиду релігійного стилю сучасної української літературної мови. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 506–508: Слов'янська філологія. С. 196–203.

Петришина О. І. Мова проповідей Йосифа Сліпого : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2008. 20 с.

Полюга Л. М. До джерел українського красномовства в релігійній проповіді (Іларіон – Галятовський – сучасність). *Християнство й українська мова : матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.)*. Львів : Вид-во Львів. Богосл. Акад., 2000. С. 444–448.

Салига Т. Ю. Молимося, Боже єдиний... *Слово благовісту*: антологія української релігійної поезії / упоряд. Т. Ю. Салига. Львів : Світ, 1999. С. 6–39.

Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., (співголови), Зяблюк М.П. та ін. Київ : Укр. енцикл., 2007. 856 с.

Додаткова література

Баран Г. Розвиток жанру української християнської віршованої молитви ХІХ ст. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. Вип. 506–508: Слов'янська філологія. С. 173–178.

Гудима І. П. Молитва як елемент релігійного культу і явище культури : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.11. Київ, 1996. 20 с.

Дзюбенко Я. А. Концептуальні категорії тексту проповіді ХІ та ХVІІ століть у комунікативному аспекті. *Актуальні проблеми*

української лінгвістики: теорія і практика. Київ, 2001. Вип. 3. С. 141–147.

Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова : підручник для вищих навчальних закладів. 7-ме вид., виправл. Донецьк : СПД ФО Сердюк В. І., 2005. С. 26.

Катрій Ю. Наша християнська традиція. 3-тє вид. Львів : Місіонер, 2007. 396 с.

Кравченко Н. О. Лексичні засоби реалізації сакральності в текстах українських й англійських проповідей. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2003. Вип. 12: Українська ментальність: діалог світів. С. 282–287.

Кровицька О. Іменник «молитва» у мовній традиції XVI–XVII ст. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Вип. XV–XVIII. Івано-Франківськ, 2007. С. 314–316.

Мирончук О. Я. Назви чинів святості в історії релігійного стилю української мови : автореф. дис. ... ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2014. 20 с.

Мудрий С. Проповідництво і катехитика. Рим, 1993. 174 с.

Новик О. П. Використання оповідних елементів у проповідях другої половини 18 століття (на матеріалів творів Івана Леванди). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Київ, 2004. Вип. 9: Лінгвістика і літературознавство. С. 495–502.

Нуцковська Г. Мова та стиль пастирських послань Митрополита Андрея Шептицького. Люблін, 2003. 298 с.

Павлова І. Г. Слово як семантико-функціональна одиниця в структурі української проповіді : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2005. 20 с.

Петришина О. І. Мова проповідей Йосифа Сліпого: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10. 02. 01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2007. 18 с.

Святі чуття, закладені в молитву: антологія української поезії : у 2-х кн. Чернівці, 1966.

Ципердюк О. Д. Мовостиль єпископа Григорія Хомишина: лексико-семантичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 32. Том 1. С. 108–112.

Ципердюк О. Д. Взаємодія релігійного та розмовного стилів у християнській проповіді. *Південний архів (філологічні науки)*. 2018. № 76. С. 27–32.

Ципердюк О. Д. Семантико-стилістичні особливості

фразеологізмів у проповідях єпископа Григорія Хомишина. *Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 70–81.

Ципердюк О. Д. Епітет як стильова домінанта проповідей єпископа Григорія Хомишина. *Науковий вісник Чернівецького університету*: збірник наукових праць. Вип. 22(821): Романо-слов'янський дискурс. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 25–31.

Запитання для самоперевірки

1. Які підстилі викоремлюють у межах релігійного стилю сучасної української мови? У чому полягають дискусії мовознавців і богословів щодо типології підстилів релігійного стилю сучасної української мови?

2. Охарактеризуйте підстиль канонічної літератури.

3. Які основні мовні особливості вирізняють підстиль молитви?

4. Які основні ознаки християнської проповіді визначають мовознавці?

5. У чому полягає мовна специфіка літургійних і катехитичних текстів?

Лекція 6

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА РЕДАГУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ТЕКСТІВ

Мета – подати відомості про лексико-фразеологічні та граматичні особливості релігійних текстів; проаналізувати християнський мовленнєвий етикет; розкрити специфіку редагування релігійних текстів різних підстилів та основні проблеми терміновживання та правопису релігійної лексики.

Вступ. Релігійні тексти мають виразні мовностилістичні особливості, ознайомлення з якими допоможе успішно їх редагувати.

План

1. Лексичні особливості текстів релігійного стилю.
2. Релігійна фразеологія.
3. Граматичні параметри релігійних текстів.
4. Мовленнєвий етикет християн.
5. Специфіка редагування релігійних текстів різних підстилів.
6. Основні проблеми терміновживання та правопису релігійної лексики.

Зміст лекції

1. Лексичні особливості текстів релігійного стилю

Релігійні тексти насамперед вирізняються стилістично маркованою лексикою, яка не подібна за лексико-семантичними групами до слів, що вживаються в інших стилях. «Релігійна лексика – це розряд лексичних одиниць, що позначають предмети, явища і властивості, притаманні церковно-релігійній сфері, переважно відзначаються позитивно-оцінною конотацією та характеризуються спільним стильовим значенням» (О. Петришина).

Мовознавці виокремлюють різні групи (Марія Скаб, наприклад, 24), до яких належать слова, що стосуються різних релігій, а не лише християнства:

1) назви релігійних учень та уявлень про світ (*буддизм, брахманізм, індуїзм, іслам, протестантизм, християнство, юдаїзм* та ін.);

2) найменування богів (*Бог, Христос, Спаситель, Агні, Аллах, Крішна, Саваот, Ягве*), інших святих осіб (*Матір Божя, Богородиця, Дух Святий, ангел, апостол, пророк*);

Дізнаймося більше

Агні (санскр. अग्नि, «вогонь») – бог вогню в індуїзмі, охоронець південно-східної частини світу.

3) найменування послідовників релігійних учень (*адвентисти, баптисти, євангелісти, католики, греко-католики, православні*);

4) назви будівель, у яких відбувається богослужіння, та їх частин (*лавра, мечеть, каплиця, костьол/костел, синагога, храм, церква; амвон, віттар, келія*);

5) найменування служителів релігійного культу (*архієпископ/архиепископ, архієрей, архімандрит, диякон, дяк, кардинал, патріарх, священник, піп, монах, чернець, митрополит, єпископ, пастор* та ін.);

6) назви предметів церковного вжитку (*дароносиця, ікона, хрест, просфора, розп'яття, віттар* тощо);

7) назви елементів священничого одягу (*єпітрахиль, мира, риза, ряса, стихар*);

8) назви релігійних богослужінь (*богослужба, богослужіння, відправа, літургія, меса, молебень, панахида, Вечірня*);

9) найменування молитов і церковних пісень (*псалом, херувим, літанія, акафіст*);

10) назви релігійних книг (*Біблія, Веди, Коран, Талмуд, Тора, Апокаліпсис, Апостол, Богогласник, Євангеліє, Катехизм* тощо);

11) релігійних свят (*Благовіщення, Великдень, Водосвяття, Водохреще, Пасха, Різдво, Трійця, Великий піст, Пилипівка* та ні.);

12) найменування богоугодних людей (*богомалець, великомученик, молільник, мученик, паломник, праведник, угодник*);

13) назви таїнств, елементів християнської обрядовості (*хрещення, миропомазання, покаєння (сповідь), причастя, Євхаристія, вінчання, священство*);

14) назви абстрактних релігійних понять (*гріх, провидіння, молитва, благодать, канонізація, інтронізація, відлучення, відспівування, душа, совість, заповіді Божі, єресь*); * велика кількість своєрідних абстрактних найменувань є однією з ознак стилю (вказує, зокрема П. Дудик, с. 92);

15) назви злої сили (*антихрист, біс, вельзевул, демон, диявол, люципер, сатана, чорт*) та ін.

Деякі багатозначні слова можуть належати, залежно від значення, до різних лексико-семантичних груп. Наприклад, іменник *храм* в одному значенні належить до лексико-семантичної групи «назви будівель, де відбуваються богослужіння», а в іншому – до лексико-семантичної групи «назви релігійних свят і обрядів».

Серед лексем, які репрезентують конфесійний стиль, багато синонімів (*Великдень – Пасха, Водохреща – Богоявління, священник – священнослужитель - пастир*), антонімів (*праведник – грішник, рай – пекло, святий – грішний*).

Серед конфесійної лексики чимало грецизмів (*ангел, апостол*); старослов'янізмів (церковнослов'янізмів) у прямій біблійній функції (*агнець, взивати, воздати, возсідати, ректи, сотворити, уповати упованіє, глас* (і як муз. термін) та ін.). Саме церковнослов'янізми є одним із елементів, що створюють піднесеність, урочистість конфесійного стилю. П. Дудик називає їх «поважними» словами, за якими здавна закріпилось церковно-релігійне значення» (с. 92). В. Задорожний, однак, застерігає проти надмірного їх уживання: «Створюваний конфесійний стиль української мови повинен, безперечно, бути зорієнтований на “високі” зразки мовлення, і роль церковнослов'янської лексики тут важко буде переоцінити. Поза всяким сумнівом, стилетворчі можливості “високої” слов'янської лексики при формуванні української конфесійної мови повинні бути використані певною мірою, однак при цьому не може бути й мови про порушення принципу розумної достатності у запозиченні іншомовної лексики в українську мову загалом» (с. 139). Своєрідність релігійної лексики визначають і запозичення зі старосврейської (*амінь, алілуя, осанна*) та латинської (*ряса, базиліка*) мов.

Н. Дзюбишина-Мельник щодо лексичних особливостей стилю вказує на надзвичайну «сконцентрованість маркованих одиниць – стильово однозначних, багатозначних та омонімічних, де помітно домінують перші».

«Мова культових творів, що апелює до душевних переживань людини, образна, в ній багато епітетів, порівнянь, метафор, алегорій, символів, слів та виразів з переносним значенням» (Енциклопедія «Українська мова», с. 253).

2. Релігійна фразеологія

Релігійні тексти, зокрема Біблія, є джерелом багатьох фразеологізмів. Це «крилаті вислови» – окремі слова, словосполучення й цілі речення, які, відірвавшись від біблійного тексту, уживаються як усталені (фразеологічні) одиниці мови – в узагальненому, переносному або образному значенні. Усі крилаті вислови, на відміну від інших фразеологічних одиниць, мають точно встановлене джерело походження. У нашому випадку це Біблія.

Починаючи з часів хрещення Київської Русі окремі слова, словосполучення і речення переходили з Біблії у розмовну мову народу. Спочатку це були, мабуть, більш або менш точні цитати, якими мовці підтверджували слухність своїх думок або заперечували чийсь – у разі потреби. Поступово такі цитати все далі відходили від того тексту, з якого були взяті, набували розширеного, переносного, образного значення. Деякі настільки глибоко вкоренились у загальнонародну українську мову, що її важко уявити без таких слів і що ми вже їх сприймаємо як народні: *берегти як зіницю ока, вовк в овечій шкурі, відділяти кукіль від пшениці*.

Біблійні цитати, стаючи крилатими висловами, можуть скорочуватися (*плоть і кров* – у тексті *кость від костей моїх і плоть від плоті моєї*). Традиційно вони можуть уживатися як українською мовою, так і іншими мовами: *Хвала Богу!* (по-укр.) і *Алілуя!* (староєвр.); *Хай буде світло!* і *Fiat lux!* (лат.). Можливі вислови із вкрапленнями церковнослов'янської мови: *Блажен муж, що йде на раду нечестивих*, а то й церковнослов'янською: *Камо грядеши?*

У кожній літературній мові крилаті вислови – це культурний фонд нації. Спочатку крилаті слова потрапляють у словниковий запас мови як пасивний запас: вона знає (приблизно), що вони означають і їх походження. Щоб крилате слово стало надбанням людини, увійшло до її активного словника, вона мусить точно знати, звідки слово прийшло, що воно означає там – у своєму рідному контексті. Тоді його можна доречно і влучно вжити у власному мовленні.

У релігійному мовленні багато стійких словосполук лексикалізувалося, напр.: *Страшний Суд, Тайна вечеря, Старий Заповіт, Матір Божя*.

Стійкі словосполучення релігійного змісту ґрунтовно проаналізовано в науково-популярній праці А. Коваль «Спочатку було слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові» (2001) та дисертації А. Кузи «Українська релігійна

фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі» (2016).

3. Граматичні особливості релігійних текстів

Серед граматичних особливостей релігійних текстів виокремлюємо насамперед морфологічні та синтаксичні (подаємо за працями Н. Бабич).

Морфологічні риси:

1. Історично-біблійна топонімія, яка вживається в прямому релігійному значенні (це переважно іменники): *Єрусалим, Назарет, Вифлеєм, Йордан, Содом і Гоморра, Ефес, Єрихон, Юдея* та ін.

2. Біблійний іменник (за Н. Бабич) – імена людей (антропоніми), народів, ужиті в прямому значенні, за біблійною історією: *Осія, Самуїл, Давид, Соломон, Марко, Яків, Юда, Адам, Єва, Мойсей, Авраам, Авель, Каїн, левити, галати, колосяни*;

3. Звертання до Господа Бога, Христа, Божої Матері, апостолів на Ти (Він), тобто здебільшого у 2 або 3 особах однини особово-вказівного займенника: *Помилуй мене, Боже, помилуй мене, бо до Тебе вдається душа моя...* (Псалом 57, 2).

4. Часті конструкції з дієсловами у бажальному способі 1 і 2 осіб множини (наказ, окрик майже відсутні): *Знаєш заповіді: «Не чини перелюбу, не вбивай, не кради, не свідкуй неправдиво, шануй свого батька та матір»* (Євангеліє від Луки 18, 20).

5. Вискористання особливих форм вищого і найвищого ступенів вияву міри ознаки прикметників – за допомоги префіксів **пре-**, **пред-** та префіксоїда **все-**: *пресвітлий, пречиста, преславний, предвічний, всемогутній, всемилостивий, всехвальний*.

6. Нестягнені та короткі форми прикметників: *пренепорочная, преблагая, святее; благ, свят*.

Синтаксичні риси:

1. Повтори різного типу: єдинопочатки (анафора), єдинокінцівки (епіфора), тавтологія (*святее святих, світло від світла, Бога істинного від Бога істинного*). Пор. синтаксична схожість початкових структур, часто з тим самим службовим словом: *Нехай святиться ім'я Твоє, нехай прийде Царство Твоє, нехай буде воля Твоя...* (із молитви «Отче наш»); *І проливали кров невинну, кров синів і дочок рідних, що жертвували божницям ханаанським. І осквернилася земля від крові, і опоганилася вчинками їхніми, і блудними ділами їхніми. І скипів гнів Господень на народ свій, і він свою спадщину зненавидів* (Псалом 106, 38–40).

2. Інверсійний (непрямий) порядок слів: *І скинів гнів Господень* (прямий порядок був би: *І Господень гнів скинів*); *повна землч добра Твого; Нехай благословить він тих, хто має до Господа страх* (Псалом 115, 13).

3. Звертання до Бога, Ісуса Христа, святого Духа, інших святих осіб, поєднання звертань способом нанизування: *Царю Небесний, Утішителю, Душе істини, що всюди єси і все наповняєш, Скарбе дібр і життя Подателю, прийди, і вселися в нас, і очисти нас від усякої скверни, і спаси, благий, душі наші.*

4. Часті дієприслівникові звороти: *І, покликавши апостолів, вибили їх, наказали їм не говорити про Ісусове ймення* (Дії апостолів 5, 40).

5. Використання риторичних запитань *Чи я сторож братові своєму?* (Книга Буття 4, 9); *Хіба ревуть воли, як ясла повні?* (Книга Йова 6, 5); *Мавши очі – не бачите, а мавши вуха – не чуєте?* (Євангеліє від Луки 8, 18).

6. Особлива ритмомелодика фрази, що зумовлює специфіку синтагм і надфразових єдностей. Це важливо для релігійних текстів, оскільки більшість із них призначені для церковного співу.

4. Мовленнєвий етикет християн

Мовленнєвий етикет християн базується на Святому Письмі, на заповідях любові до Бога та ближнього.

Християни виробили своєрідні формули мовленнєвого етикету, деякі з яких навіть увійшли до світського мовлення, як-от етикетна формула подяки *спасибі*, яка виникла на основі словосполуки *Спаси Біг*. Побажання *Спаси Біг*, тобто прохання до Бога, щоб Він спас, є найвищим виявом вдячності християнина іншій особі.

До **своєрідних формул** християнського мовленнєвого етикету належать:

- **вітання** (прикметно, що формули вітання християни використовують переважно і для прощання): *Слава Ісусу Христу! – Навіки слава!; Христос Воскрес! – Воістину воскрес! Христос ся рождає – Славимо його! З Божим днем Вас!;*

- **побажання**: *Боже помагай! Помагай Біг! Най вам Бог помагає!;*

- **прощання**: *З Богом!*

- **благословення**: *Мир Вам! Благословення Боже Вашому дому!*

- **звертання** (згідно з ієрархією):

Брате! Сестро! (звертання християн одне до одного);
Дорогі брати і сестри! Дорогі во Христі! (звертання до мирян),
Преподобний брате! Преподобна сестро! (у монашестві);
Високопреподобний отче! (до отця-монаха);
Ваше Високопреподобство! (до архимандрита, ігумена та протопресвітера й протоієрея, що прийняли постриження);
Чесний дяконе! Чесний архидяконе! Чесний протодяконе!
(до дякона, який при єпископському престолі);
Всечесніший отче! (до священника);
Всесвітліший отче-ректоре! (до отця ректора/доктора);
Преосвященний Владико! Ваше Преосвященство! (до єпископа);
Ваше Блаженство! (до митрополита);
Високопреосвященний Владико! Ваше Преосвященство! (до митрополита та архієпископа);
Блаженніший! (до патріарха);
Ваша Святосте! (до патріарха та Папи Римського);
Ваша Всесвятосте! (до Вселенського Патріарха).

Мовленнєвий етикет християн виконує низку своєрідних **функцій**, не властивих світському етикету:

інформаційну – повідомлення про ті чи ті події в житті християнина (*Христос народився! Христос хрещасться! – У ріці Йордані!*);

адоративну (від лат. *adoratio* ‘поклоніння’) – поклоніння та прославлення Господа Ісуса Христа (*Слава Ісусу Христу! Слава навіки Богу!*);

виховну – прагнення до примноження чеснот, підтримка в боротьбі з гріхами (на нашу думку, звертання до отця *Всечесніший отче!* спонукає священника задуматися над тим, чи він є зразком чесності та святості, і прагнути бути таким; звертання митрополита Андрея Шептицького *Дорогий брате грішнику!* є підтримкою для кожного зраненого гріхом, дає йому надію, що його не відкинуто, що можна виправитися, що брати-християни йому в цьому допоможуть).

Окрім етикету, християни звертають увагу на **антиетикет** – на ті вислови, яких не слід уживати правдивому християнинові: прокльони (у тому числі з використанням назв злої сили), клятви (зокрема зі згадуванням імен святих осіб). Християнин має бути зразком для наслідування, практикувати ті чи ті чесноти в стосунках з Богом і людьми, навіть на погане ставлення, лайливі слова тощо відповідати виховано, з любов'ю. Нерідко в таких випадках замість

поганих слів у традиціях українців-християн уживати вирази на зразок *А щоб тобі було добре! Бог би тебе полюбив!*

5. Особливості редагування релігійних текстів різних підстилів і жанрів

Релігійні тексти неоднорідні за жанровими особливостями, що треба враховувати під час їхнього редагування. Якщо проаналізувати сучасні біблійні тексти, то маємо кілька перекладів Біблії сучасною українською мовою. З погляду сучасних мовних норм найбільше застарів переклад П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького, який у релігійній практиці не використовують. В інших перекладах, зокрема Івана Огієнка та Івана Хоменка, найбільше впадають у вічі відхилення від пунктуаційних мовних норм. Оскільки цитати з Біблії трапляються в текстах інших підстилів і жанрів релігійного стилю, то під час редагування постає проблема, чи залишати в цитатах такі відхилення чи ні. Зазвичай їх залишають, не втручаючись у біблійний текст. Покликаючись на біблійний текст, треба вміти правильно подати скорочення книг Святого Письма (такі скорочення подано в кінці Біблії, зокрема в перекладі І. Хоменка), напр.: Лк. 2, 1–4 (Євангеліє від Луки, вірш 2, строфи від 1 до 4).

Щодо інших скорочень, які вживаються в релігійних текстах, то є навіть спеціальна богословська довідкова література, напр. «Словник скорочень назв чинів святості в українській мові» О. Мирончука (2013). Але треба мати на увазі, що правописна практика щодо написання скорочень та й загалом правопису релігійних номінацій у різних конфесіях (у православних і католиків) може не збігатися.

Так само під час мовного «вичитування» богослужбових текстів та канонічних молитов, тексти яких затверджують зібрання церковних ієрархів на синодів, не можна самовільно щось змінювати, наприклад українізувати текст, хіба що можна правильно розставити розділові знаки.

Редагуючи сучасні проповіді та катехитичні тексти, редактор має більшу свободу, проте зчаста мусить враховувати не лише норми сучасної української літературної мови, але й політику релігійного видавництва.

Для успішного редагування релігійних текстів бажано мати хоча б якусь теологічну підготовку, знати словники, довідники, за якими можна перевірити значення та правопис релігійних найменувань. Такі довідкові видання укладають зазвичай філологи

разом із теологами (див. їхній перелік у списку довідкової літератури до лекції).

Релігійна лексика більшою мірою представлена в новому «Словнику української мови» у 20 т., ніж в 11-томному виданні. Правопис власних назв релігійного змісту (назв церковно-календарних свят, інших церковних і теологічних найменувань) досить повно подано у словнику В. Жайворонка «Велика чи мала літера?» (2004).

Якщо під час «вчитування» релігійного тексту, лише використовуючи довідкову літературу, коректор сам не може розв'язати проблему щодо розуміння змісту тексту чи окремих слів, можна звернутися за допомогою до теологів, редакторів релігійних видавництв, до самих авторів оригінальних релігійних текстів.

6. Основні проблеми терміновживання та правопису релігійної лексики

Основні *проблеми терміновживання* в сучасному релігійному стилі становлять насамперед:

- уживання церковнослов'янізмів,
- варіантність богословської лексики,
- правопис релігійних назв.

Що стосується церковнослов'янської лексики, то вона є органічною частиною сучасної української мови. Детальний аналіз церковнослов'янізмів представлено в дисертації Т. Новікової «Церковнослов'янізми в сучасній українській мові» (2012 р), де стверджується, що «у словниковому складі сучасної української мови їх приблизно 1,5 %» (с. 15). Церковнослов'янізми прийшли в українську мову через релігійне мовлення. Зрозуміло, що в релігійних текстах така лексика вживається доволі часто.

У чому ж полягає проблема? Теологи, філологи та редактори дискутують щодо вживання в релігійних текстах не тих церковнослов'янізмів, які вже прижилися в українській мові, а слів на зразок *завіт* (укр. *заповіт*), *плоть* (укр. *тіло*). Зміст таких дискусій ми вже розглядали в одній із попередніх лекцій, а вихід із проблеми зводиться до поміркованого вживання такої лексики. Тому під час редагування текстів релігійного стилю треба це враховувати.

У релігійних текстах спостерігаємо варіантність написання слів, напр.: *Євангеліє від Матея* (*Матфія, Матвія*); *Хома, Тома і Фома*; *Голгофа і Голгота, архієрей і архиєрей, Юда та Іуда, Іван чи*

Іоанн, Йоан. Таку варіантність можна пояснити різними шляхами запозичення цих лексем (через грецьку чи латинську мови), але в сучасних українськомовних релігійних текстах вони потребують уніфікації.

Існують також **правописні проблеми релігійної лексики**, основні з них:

- правопис великої літери;
- літери **і** та **и**,
- **г** та **ґ** у словах іншомовного походження,
- літери **т** і **ф**,
- транслітерація початкової йоти перед голосним у запозиченнях із грецької мови тощо.

Основні типи мовних помилок у релігійних текстах, як засвідчує практика, стосуються саме цих проблемних питань. Тому фахівці Інституту богословської термінології та перекладів Українського католицького університету у співпраці з філологами-науковцями Львівського національного університету імені І. Я. Франка розробили «Термінологічно-правописний poradnik для богословів та редакторів богословських текстів» із обґрунтованими рекомендаціями щодо розв'язання правописних проблем релігійної лексики (у poradniku подано також скорочення книг Святого Письма). «Український правопис» у новій редакції 2019 р. теж більшою мірою, як колись, розглядає релігійні номінації, але недостатньо. Дотепер не всі релігійні номінації кодифіковано в сучасних лексикографічних працях української мови. Перед редакторами релігійних текстів постає ще й проблема різних підходів до кодифікації релігійної лексики. Так, за чинним «Українським правописом» пишемо *Українська греко-католицька церква*, а за рекомендаціями УКУ – *Українська Греко-Католицька Церква*. Правопис релігійних назв на зразок цієї та деяких інших, що стосуються насамперед написання грецизмів, зчаста не збігається і в практиці різних церков (УГКЦ і ПЦУ) та залежить від політики релігійних видавництв.

Зрозуміло, що в релігійних текстах, окрім цих специфічних помилок, можуть бути й інші відхилення від мовних норм, які трапляються також у текстах інших стилів.

Висновки

Релігійні тексти характеризуються специфічними лексико-фразеологічними та граматичними рисами, формулами мовленнєвого

етикету. Редагування релігійних текстів різних підстилів має свої особливості. Для успішного редагування аналізованих текстів необхідно знати спеціальні довідкові видання, а також ураховувати основні проблеми терміновживання та правопису релігійної лексики.

Література

Основна література

Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.

Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

Термінологічно-правописний поради́ник для богословів та редакторів богословських текстів, рекомендований Інститутом богословської термінології та перекладів Українського католицького університету [Електронний ресурс]. URL: <http://poradnyk.ucu.edu.ua/> (дата звернення 26.10.2020).

Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.

Додаткова література

Бабич Н. Д. Мовні засоби емоційного впливу молитви. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 5. С. 52–53.

Бабич Н. Д. Проблеми терміновживання і термінотворення в сучасному конфесійному стилі. *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 13–15 травня 1998 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 161–169.

Бабич Н. Д. Сучасний богословський (конфесійний) стиль української мови: жанри, мовні особливості, емоційна константа (оглядово-прикладний опис). *Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки* : збірник науково-дидактичних праць. Чернівці : Вид. дім «Букрек», 2009. С. 9–33.

Бібла С. В. Склад, структура й шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1997. 182 с.

Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту, із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена [переклад проф. Івана Огієнка]. Б. м.: Видавництво Благодійного фонду «Лібре», 2007. 1360 с.

Біблія. Св'яте Письмо Старого і Нового Завіту. Мовою русько-українською / Переклад П. О. Куліша, І. С. Левіцького і Пулюя. Відень: Виданне Британського і заграничного біблійного товариства, 1903. (перевидання: Київ : Вид. дім «Простір», 2010 р.). 825+249 с.

Бурдіна Г. Вплив Біблії та конфесійного стилю на збагачення української лексики й фразеології. *Християнство й українська мова* : матеріали наук. конф (Київ, 5–6 жовтня 2000 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 2000. С. 258–265.

Ворона І. І. Функціонування церковно-релігійних термінів-синонімів в українських богослужбових текстах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова». Івано-Франківськ, 2014. 20 с.

Горбач О. Українська народна релігійно-християнська термінологія й лексика (1998). *Праці Наукового Конгресу у тисячоліття Хрищення Руси-України*. Збірник мовознавчої комісії. Мюнхен, 1988. Т. 1. С. 99–146.

Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посібник. Київ : Вид. центр «Академія», 2005. 368 с.

Дзюбишина-Мельник Н. Мова релігійної преси з погляду загальнолітературних норм. *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 13–15 травня 1998 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 202–214.

Дзюбишина-Мельник Н. Ще один стиль української літературної мови. *Культура слова* : респ. зб. Вип. 45. 1994. С. 14–20.

Задорожний В. До проблеми розвитку конфесійного стилю сучасної української літературної мови. *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 13–15 травня 1998 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 137–145.

Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.

Ковтун А. Семантична деривація в релігійній лексиці української мови : монографія. Чернівці : Технодрук, 2018. 528 с.

Куньч З. Церковна проповідь і проблеми культури мови. *Християнство й українська мова* : матеріали наукової конференції

(Київ, 5–6 жовтня 2000 р.) / відп. ред. В. Німчук. Львів : Вид. Львів. Богосл. Акад., 2000. С. 436–443.

Лесюк М. Мова і стиль українських перекладів Книги псалмів. *Біблія і культура* : зб. наук. статей / ред. А. Нямцу. Чернівці : Рута, 2000. Вип. II. С. 133–138.

Лесюк М. П. Українській Церкві – українську мову. *Лесюк М. П. Доля моєї мови* : науково-популярне видання. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2004. 288 с.

Миرونчук О. Виокремлення підстилів та жанрів у конфесійному стилі української мови. *Культура слова*. 2010. Вип. 72. С. 151–157.

Новікова Т. В. Церковнослов'янізми в сучасній українській мові. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Чернівці, 2012. 20 с.

Павлова І. Лексика конфесійного стилю. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 18–23.

Петришина О. І. Мова проповідей Йосифа Сліпого: дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2008. 224 с.

Пуряєва Н. В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2001. 20 с.

Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. Під час Другого Ватиканського Вселенського Собору [переклад о. Івана Хоменка]. 1069 с.+352 с.

Скаб М. В. Богословська термінологія у «Словнику української мови». *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукраїнської наук. конф. (Львів, 13–15 травня 1998 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 178–183.

Ципердюк О. Д. Динамічні процеси в семантиці української релігійної лексики (рецензія на монографію А. А. Ковтун «Семантична деривація в релігійній лексиці української мови»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 37. Том 1. С. 171–173.

Ципердюк О. Д. Мовостиль єпископа Григорія Хомишина: лексико-семантичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. №32. Т. 1. С. 108–112.

Ципердюк О. Д. Семантико-стилістичні особливості фразеологізмів у проповідях єпископа Григорія Хомишина. *Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 70–81.

Черненко І. Лексико-семантичні групи церковно-релігійних термінів у «Російсько-українському словнику наукової термінології». *Сучасна українська богословська термінологія: від історичних традицій до нових концепцій* : матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 13–15 травня 1998 р.). Львів : Вид-во Львів. Богослов. Акад., 1998. С. 280–287.

Шевченко Л. Л. Конфесійний стиль. *Українська мова : енциклопедія* / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін. 3-є вид., змін. і доп. Київ : Українська енциклопедія, 2007. С. 284.

Яригіна В. В. Мовні особливості вираження експресії в жанрі сучасної проповіді : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова». Харків, 2012. 20 с.

Довідкова література

Абетка християнської науки і обряду. Б. м. : Вид-во Івано-Франківської теологічної академії, 2002. 339 с.

Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? Словник-довідник. Київ : Наук. думка, 2004. 202 с.

Карль Вагнер, Герберт Форгрімлер. Короткий теологічний словник / пер. з нім. о. д-ра Олександра Авраменка. Львів : Б. в., 1996. 663 с.

Колоїз Ж. В., Бакум З. П. Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг : Вид-во «І.В.І», 2002. 96 с.

Мирончук О. Я. Словник скорочень назв чинів святості в українській мові / Київська православна богословська академія УПЦ Київського Патріархату ; Інститут української мови НАН України ; уклад.: Мирончук Олександр Якович ; наук. ред.: Єрмоленко Світлана Яківна. Київ : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. 108, [4] с.

Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології. Львів : Свічадо, 2001. 156 с. (2 тис. найменувань).

Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного, Б. Ломовика. Київ : Четверта хвиля, 1996. 386 с.

Словник українського сакрального мистецтва / за наук. редакції М. Станкевича. Львів, 2006. 288 с.

Шевченко В. М. Словник-довідник з релігієзнавства. Київ :
Наук. думка, 2004. 560 с. (3 тис. статей).

Запитання для самоперевірки

1. Які лексичні особливості визначають релігійні тексти загалом?

2. Чи має релігійний стиль специфічну фразеологію? Наведіть приклади біблійних сталих висловів і фразеологізмів із релігійним компонентом.

3. Які граматичні параметри властиві релігійним текстам? Чи залежать вони від підстилю та жанру релігійного тексту?

4. У чому полягає відмінність мовленнєвого етикету християн від світського на функційному рівні? Наведіть приклади типових формул християнського мовленнєвого етикету.

5. Якою мірою відображена релігійна лексика, у тому числі й термінологія, у сучасних українськомовних лексикографічних працях порівняно з радянським періодом?

6. Які ще словники богословських і релігієзнавчих термінів, окрім поданих у списку літератури до практичного, можете назвати? Подайте їхній бібліографічний опис.

7. Назвіть основні проблеми термінотворення та терміновживання релігійної лексики.

8. Які наукові праці, подані в переліку літератури до практичного заняття, порушують проблеми творення та вживання релігійної термінології?

9. Які думки висловлюють науковці щодо вживання церковнослов'янських у релігійних текстах? Чи потрібно, на Вашу думку, використовувати церковнослов'янську лексику в релігійному мовленні і якою мірою?

10. У яких наукових статтях, поданих у бібліографії до практичного заняття, порушено правописні проблеми релігійної лексики?

11. Назвіть основні проблеми правопису релігійної лексики.

12. Які існують проблеми щодо правопису релігійних термінів, запозичених із грецької мови?

13. Якою мірою представлена релігійно маркована лексика в новій редакції «Українського правопису» (2019 р.)? Назвіть основні орфограми, які стосуються правопису вказаної групи лексики.

14. Прокоментуйте загальні особливості редагування біблійних текстів.

- 15.** У чому полягає специфіка редагування молитовних текстів?
- 16.** Які мовні огріхи бувають у текстах проповідей?
- 17.** На що звертають увагу під час редагування катехитичних текстів?
- 18.** Назвіть електронні методично-довідкові ресурси, які розробили й рекомендують філологи й теологи для редагування текстів релігійного стилю?
- 19.** З яких рубрик складається «Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів, рекомендований Інститутом богословської термінології та перекладів Українського католицького університету»?
- 20.** Яку інформацію подано в рубриці «Словник»?
- 21.** Який зміст рубрики «Коментарі»?
- 22.** Які саме правописні проблеми розкрито в «Термінологічно-правописному пораднику...»?
- 23.** Про що йдеться в рубриці «Методологія»?
- 24.** Наведіть приклади типових помилок, які бувають у релігійних текстах.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1*

КОРЕКТУРНІ ЗНАКИ

Коректурний знак	Призначення	Зразок застосування
	Друкувати текст з абзацу	≥ Констатуюча частина може бути відсутня
	Ліквідувати абзац	Думка не закінчена) Абзац не потрібен
	Вписати літеру	Цілком ^у свідомо
	Вписати пропущене або замінити помилково написане слово	Документ ^{без} помилки
	Вилучити проміжок між словами	Документ / (—) у знаходиться на виконанні
	Вилучити проміжок у слові	Документ
	Вилучити знак або літеру	Організація місця
	Роз'єднати слова, надруковані разом	Наказ має
	Вилучити зайві слова	Літературна мова мовою
	Вилучити зайвий текст	При підготовці наказів слід враховувати їх розпорядче та виконавче значення
	Відновити помилково закреслене слово	Активна форма вживається
	Поміняти місцями слова, надруковані поряд	Розпорядча може частина поділяється
	Поміняти місцями слова в реченні	Слова поміняти в реченні місцями
	Переставити з одного рядка в другий слово або групу слів	Кожен пункт наказу арабськими цифрами <u>нумерується</u>
	Вилучити розрядку	Наказ
	Замінити малу літеру великою	україна
	Замінити велику літеру малою	Пункт
	Збільшити інтервал	Текст повинен мати наказову форму викладу
	Зменшити інтервал	Для надання чіткості текстові наказу

*Матеріал узято із праць: Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій / укладач: Ребрій О. В. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с.

Коректурні знаки

А. Коректурні знаки для виправлення текстових оригіналів¹

1. Знаки заміни

1.1. Замінити літеру чи знак іншими

Г Л Г Ғ С Т І Т І Г Л Е І І Е Е

Застосування. Знаком перекреслюють замінювану літеру, повторюють його на полі навпроти рядка із заміною і справа від знака пишуть потрібну літеру.

Замінуючи велику літеру малою, поряд зі знаком заміни на полі пишуть справа замінювану літеру й над нею ставлять дві короткі рисочки.

Зворотну заміну позначають такими ж рисочками під літерою.

Замінуючи тире дефісом, поряд зі знаком на полі справа від нього ставлять дві рисочки, що позначають дефіс.

1.2. Замінити кілька літер, знаків, слів, цілий рядок іншими

Н U П Н Ш Н Н U Н Ғ Ғ П Н Н

Застосування. Знаком перекреслюють замінювані літери, слова, рядки; знак повторюють на полі й поряд справа пишуть потрібні літери й знаки.

1.3. Замінити кілька рядків іншими

⊠ ⊠ ⊠

Застосування. Знаком перекреслюють замінювані рядки, повторюють його на полі й поряд справа пишуть потрібний текст.

1.4. Замінити лінійку іншою за накресленням чи малюнком

X XX XXX

Застосування. Одним хрестиком позначають лінійку, яку слід замінити світлою тонкою лінією, двома — лінійку, яку слід замінити півтовстою, трьома — лінійку, яку слід замінити товстою.

Щоби замінити одну лінійку іншою з іншим рисунком, останню малюють на полі й позначають, як і в тексті, знаком заміни.

2. Знаки вставлення

2.1. Вставити в слово пропущену літеру, літери, знаки

Г L F E C та інші знаки заміни літери (знака).

Застосування. Знаком перекреслюють літеру поряд із пропущеною чи пропущеними, знак повторяють на полі й поряд справа пишуть перекреслену літеру і пропущену (пропущені).

2.2. Вставити слово, словосполучення, речення, рядок

V V K L L E T F V < < <

Застосування. Знак вставляють у міжслівний пробіл або між рядками, повторюють на полі й поряд справа пишуть вставлений текст.

2.3. Вставити лінійку

Застосування. Вставлювану лінійку малюють у місці вставлення й перекреслюють потрібною кількістю хрестиків.

3. Знаки видалення літер, складів, слів, рядків

Використовують знаки заміни, до яких присднують знак видалення .

Застосування. Літеру, склади, слова, рядки, що треба видалити, перекреслюють знаком заміни і повторяють цей знак справа на полі; присднують до нього справа внизу знак видалення.

4. Знак переставлення елементів набору

4.1. Поміняти місцями сусідні літери, склади, слова, рядки

U U S Z ← → P C V L

Застосування. Однією дугою охоплюють один елемент, другою — інший.

Переставити сусідні літери, склади, слова можна також за допомогою знаків заміни.

4.2. Поміняти порядок кількох слів чи рядків

¹ ² ³ ⁴ ⁵ — дужки з номерами, згідно з порядком яких слід поставити слова чи рядки.

Застосування. Кожну частину знака ставлять над своїм словом чи біля свого рядка. На полі повторюють тільки знаки над словами згідно з їх номерами.

4.3. Переставити літеру, склад, слово, словосполучення, рядок, кілька рядків в інше місце (інший рядок)

Застосування. Знаком охоплюють елемент, що переставляють, і ведуть лінію зі стрілкою до того місця, куди його слід переставити. При переході зі сторінки на сторінку стрілку виводять на поле й поряд пишуть у кружечку *На с. XXX*, а на іншій сторінці малюють на полі кружечок зі словами всередині *Зі с. XXX* — і ведуть лінію зі стрілкою до потрібного місця.

4.4. Посунути елемент управо, вліво, вгору, вниз до потрібної межі

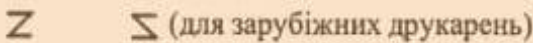
Застосування. Від елемента, який треба посунути, ведуть лінію зі стрілкою до тієї лінії, що вказує межу пересування, або елемент охоплюють дужкою з рисочками по краях, що вказують межу.

4.5. Підняти елемент до верхньої лінії основного рядка або рядка елемента чи опустити до нижньої лінії рядка або рядка елемента

Застосування. Конусом знака охоплюють елемент. Вістря конуса спрямовують у бік, протилежний пересуванню.

4.6. Почати рядок із абзацного відступу

Застосування. Знак ставлять перед першим словом речення, яке слід почати абзацним відступом. На полі повторюють, коли слід вказати величину абзацного відступу.

4.7. З'єднати абзаци в один (набрати абзаци ввідбір)

Застосування. Лінію ведуть від кінця верхнього абзаца до початку наступного. Посередині лінію можна розривати.

4.8. Поставити елемент посередині формату сторінки чи стовпця (вирівняти посередині)

Застосування. Знак ставлять з обох боків елемента (стрілками до елемента).

5. Знаки зміни, введення, вирівнювання, видалення пробілів

5.1. Збільшити пробіл між словами чи рядками

Застосування. Знак ставлять у збільшуваному пробілі між словами чи рядками. Якщо потрібно вказати величину пробілу, її пишуть у кружечку біля дужки.

5.2. Зменшити пробіл між словами чи рядками

Застосування. Знак ставлять у зменшуваному пробілі між словами чи рядками. Якщо потрібно вказати величину пробілу, її пишуть у кружечку біля дужки.

5.3. Розділити пробілом укупі набрані слова

Застосування. Знак ставлять між останньою та першою літерами слів, набраних укупі.

5.4. З'єднати в одне слово окремо набрані його частини

Застосування. Знак ставлять на пробілі між частинами слова, які слід набрати укупі.

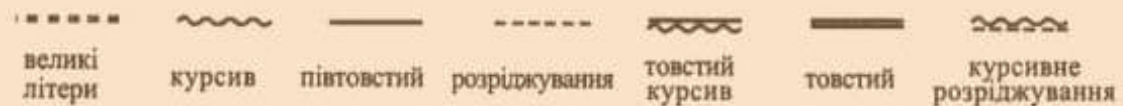
5.5. Вирівняти міжслівні пробіли

Застосування. Знак ставлять у міжслівних пробілах рядка.

6. Знаки шрифтових виділень та змін

6.1. Набрати шрифтом іншої гарнітури, накреслення, кегля

Застосування. Знаком підкреслюють елемент або елемент охоплюють знаком, повторюють його на полі й зверху чи поряд справа пишуть пояснення. Рядки охоплюють на полі квадратною дужкою і поряд пишуть пояснення.

6.2. Видалити розріджування

Застосування. Знак ставлять у першому й останньому міжлітерних пробілах тексту, набраного з розріджуванням, і з'єднують хвилястою лінією.

7. Знак виправлення технічного дефекту набору

7.1. Перевернути літеру, слово, рядок

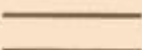
Застосування. Петлею знака охоплюють перевернутий елемент. Від перевернутого рядка проводять рисочку й поряд ставлять знак. Можна виправити дефект і знаком заміни на правильно написану літеру чи слово.

7.2. Вирівняти край набору

Застосування. Знак проводять на полі біля нерівного краю.

7.3. Вирівняти рядки по горизонталі

Застосування. Горизонтальні лінії проводять над і під рядком з нерівними літерами.

7.4. Видалити коридор (збіг по вертикалі міжслівних пробілів у трьох чи більше рядках підряд)

Застосування. Знак ставлять у коридорі, повторюють його на полі, перекресливши косою лінією.

7.5. Посилити чи послабити натиск, видалити бруд, наблизити лінійки на зіткненні

Застосування. Знаком охоплюють дефектне місце.

7.6. Замінити чужі літери (іншої гарнітури, кегля, накреслення) своїми

Застосування. Знак ставлять під чужою літерою. Якщо рядок повністю набрано шрифтом іншої гарнітури, кегля чи накреслення, його охоплюють квадратною дужкою, поряд із якою ставлять знак.

7.7. Видалити відбиток піднятого пробільного матеріалу

Застосування. Знаком перекреслюють відбиток піднятого пробільного матеріалу.

8. Знак відміни зробленого виправлення

.....

Застосування. Знак ставлять під помилково зробленим виправленням, а саме виправлення переносять на праве поле й перекреслюють.

9. Знаки, що поєднують кілька різних вказівок

Видалити літеру чи знак і залишені з обох боків частини набрати вкупі або окремо

Застосування. Знаком перекреслюють літеру чи знак і повторюють на полі, додаючи знак видалення.

Б. Коректурні знаки для виправлення ілюстраційних оригіналів¹

Накреслення	Значення
+ ... %	Підсилити тон на ... %
- ... %	Послабити тон на ... %
NP	Обернути негатив на позитив
PN	Обернути позитив на негатив
	Опрацювання деталей:
ПТ	Опрацювати деталь у півтонах
T	Опрацювати деталь у тонах
L	Опрацювати деталь у світлі
Ж - 10%	Послабити жовтий тон на 10%
П + 10%	Посилити пурпуровий тон на 10%

ДОДАТОК 2

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА З ПИТАНЬ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Авраменко О. М. 100 експрес-уроків української мови. Частина 1. Київ : Книголав, 2016. 192 с.

Авраменко О. М. 100 експрес-уроків української мови. Частина 2. Київ : Книголав, 2017. 192 с

Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / О. Сербенська, М. Білоус, Х. Дацишин та ін.]; за заг. ред. О. Сербенської : навч. посібн. 2-е вид., доповн. і переробл. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 258 с.

Антоненко-Давидович Д. Як ми говоримо. Київ : Либідь, 1991. 256с.

Береза Т. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів : Априорі, 2015. 420 с.

Береза Т., Зубрицька І., Зелений Ю. Мова – не калька: словник української мови. Львів : Априорі, 2020. 664 с.

Береза Т. Слова, що нас збагачують: словник вишуканої української мови. Львів : Априорі, 2016. 384 с.

Вихованець І. Р. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди / післямова А. Загнітка. Київ : Унів. в-во ПУЛЬСАРИ, 2012. 160 с.

Волощак М. Й. Неправильно – правильно : довідник з українського слововживання : за матеріалами засобів масової інформації. 2-ге вид., доповн. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2003. 160 с.

Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ : Наук. думка, 2004. 446, [1] с. (Словники України).

Городенська К. Г. Українська мова у вимірах сьогодення. Видання друге, істотно доповнене. Київ : КММ, 2019. 208 с.

Дубчак О. Чути українською. Київ : Віхола, 2020. 192 с.

Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? Словник-довідник. Київ : Наук. думка, 2004. 202 с.

Зубков М. Норми й культура української мови за оновленим правописом. Ділове мовлення. 3-є вид., доп. і змін. Київ : Арій, 2020. 608 с.

Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я». Київ : Вид. центр «Академія», 2001. 240 с.

- Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Кобза, 1993. 472 с.
- Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. Київ : Вид. центр «Академія», 1998. 712 с.
- Караванський С. Секрети української мови. Львів : БаК, 2009. 344 с.
- Клименко Н., Мельник-Крисаченко П. Українська легко! Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 287 с.
- Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування. Київ : Либідь, 2017. 656 с.
- Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін. Київ : Довіра, 2000. 169 с.
- Культура української мови : довідник / за ред. В. М. Русанівського. Київ : Либідь, 1990. 304 с.
- Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Вид. 2-ге. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 303 с. URL : <http://194.44.152.155/elib/local/sk756137.pdf>
- Левкова А. Спільна мова. Як народжуються і живуть слова. Київ : Портал, 2020. 200 с.
- Лозова Н., Фридрак В. Дзвона чи дзвону? або -а (-я) чи -у (-ю) в родовому відмінку. Словник-довідник. Київ : Наук. думка, 2015.
- Миرونчук О. Я. Короткий російсько-український словник церковно-релігійної лексики : проект [Електронний ресурс]. Київ , 2011. 56 с. URL: <http://www.kda.org.ua/news/732-slovnyk.html>
- Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні поради : навч. посібн. Київ Либідь, 1999. 240 с.
- Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного. Київ : Либідь, 2013. 360 с.
- Рогоза Б. Уроки державної мови. URL : <https://sites.google.com/site/mandrivnyjvolhv/ridna-vira/ridna-mova/knigi/boris-rogoza/2004>
- Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Львів, 1996. 386 с.
- Термінологічно-правописний poradnik для богословів та редакторів богословських текстів для видань Українського Католицького Університету / О. Антонів, Г. Дидик, Г. Наконечна, Л. Петрович, М. Прихода, К. Свідзинська; голов. ред. М. Петрович. Львів : Інститут богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету, 2005. 130 с. URL: <https://nz-theology.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/poradnyk.2005.08.pdf>.

Тихий О. Словник мовних покручів. Донецьк : Товариство ім. Олекси Тихого, 2009. 130 с.

Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.

Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду : док. і матеріали / упоряд. : Л. Т. Масенко та ін. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2005. 399 с.

Універсальний довідник-практикум з ділових паперів / С. П. Бирик, І. Л. Махно, Л. О. Пустовіт, Г. М. Сюта. 2-ге вид., доп. і виправ. Київ : Довіра; УНВЦ «Рідна мова», 1999. 508 с.

Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова : монографія. Вид. 2-ге, доповн. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 336 с.

Чак Є. Д. Складні питання граматики та орфографії. Київ : Рад. школа, 1978. 128 с.

ДОДАТОК 3

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Вступ. Мовне редагування як один із аспектів редагування. Типологія мовних помилок

Предмет, мета і завдання дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування». Зв'язок курсу з іншими навчальними дисциплінами («Сучасна українська мова», «Лінгвістичний аналіз тексту», «Стилістика і культура української мови», «Українська мова за професійним спрямуванням» тощо).

Редагування. Види редагування. Об'єкт редагування. Мета й завдання редагування. Галузі редагування. Аспекти редагування.

Суть, мета й етапи мовного редагування. Види мовних правок. Основні типи мовних помилок (типові орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, лексико-фразеологічні, граматичні, пунктуаційні, стилістичні помилки). Основні коректорські знаки для виправлення текстових оригіналів.

Тема 2. Типи мовних норм. Роль словників у мовному редагуванні текстів

Поняття норми як базове поняття типології мовних помилок. Типи мовних норм сучасної української літературної мови (орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, графічні, лексичні, фразеологічні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні), мовна норма і варіант. Кодифікація мовних норм у словниках, довідниках тощо. Зміна мовних норм (динаміка лексичних, граматичних, орфографічних і пунктуаційних мовних норм). Нова редакція українського правопису (2019 р.).

Основні типи лінгвістичних словників. Електронні словники. Роль лексикографічних праць та іншої довідкової літератури в редагуванні текстів різних стилів. Робота зі словниками, довідниками, іншою довідковою літературою, електронними базами.

Тема 3. Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу

Трактування тексту в науковій літературі. Категорії тексту (цілісність, зв'язність, членування, лінійність, інформативність, завершеність та ін.). Контекст і підтекст. Класифікація текстів.

Структурна модель тексту. Заголовок як компонент тексту, його структурні та функційні особливості в текстах різних стилів. Інтродуктивний (вступний) блок та його стильові варіанти. Інформативний (основний) блок та його стильові варіанти. Інферативний (завершальний) блок та його стильові варіанти.

Тема 4. Лінгвістичний аналіз і редагування наукових текстів

Формування наукового стилю в українській мові. Наукові тексти та їхня класифікація (власне наукові, науково-навчальні, науково-популярні). Загальні вимоги до оформлення наукового тексту. Специфічні мовні ознаки наукових текстів. Репрезентація наукового мовлення на лексичному рівні. Термінологія наукових текстів. Метафори в науковому тексті. Граматичні ознаки наукового стилю.

Особливості редагування наукового тексту. Типові помилки в написанні та оформленні наукових робіт. Найпоширеніші лексичні помилки в наукових текстах (на вживання паронімів, тавтології, термінів, іншомовної лексики тощо) та шляхи їхнього уникнення. Типові морфологічні помилки (у визначенні роду іменників, групи прикметників, в уживанні словосполук числівників з іменниками та прикметниками, числівників як компонентів складних слів, записуванні словосполук із цифрами, скороченнях слів, дієслівному способі позначення дії, уживанні безособових конструкцій, сполучуваності слів, уживанні прийменникових конструкцій та ін.) та шляхи їхнього уникнення. Типові синтаксичні помилки в наукових текстах (труднощі з узгодженням підмета з присудком, складні випадки керування, дієприслівниковий зворот у науковому мовленні, однорідні члени речення тощо) та шляхи їхнього уникнення. виправлення помилок у цитуванні та покликанні на джерела, в оформленні списку використаних джерел.

Тема 5. Лінгвостилістичний аналіз і редагування текстів офіційно-ділового стилю

Документ і правила його складання. Національний стандарт України. Вимоги до бланків документів та оформлення сторінки. Вимоги до змісту та розташування реквізитів. Загальні вимоги до мови ділових паперів. Діловий текст та його складові частини. Правила використання скорочень у документах. Види і типи скорочень.

Методика редагування і техніка правки ділових документів. Етапи роботи над службовим документом. виправлення тексту та технічні прийоми виправлень. Редагування ділових листів.

Основні види і типи мовних і стилістичних помилок у службових документах. Логіко-сміслові помилки, лексичні (неправильне використання термінів, іншомовних слів, паронімів, синонімів, застарілих слів, стилістично забарвленої лексики), морфологічні (неправильне вживання форми іменника, повних і коротких форм прикметників, відмінювання числівників, утворення форм дієслів, уживання прийменників та ін.) синтаксичні (неправильне використання стійких сполук, керування дієслів та іменників, неправильне узгодження підмета та присудка, порядок слів у реченні, незнання структури складного речення, занадто складні синтаксичні структури та ін.). Порушення мовного етикету.

Тема 6. Мовностилістичний аналіз і редагування публіцистичних текстів

Витоки публіцистичного стилю української мови. Підстилі публіцистичного стилю. Жанрові та загальні мовні особливості публіцистичних текстів. Текст у ЗМІ як мікроструктура, що входить до складу макроструктури. Лексико-фразеологічні (синтагматика тексту, синонімія, неологізми, мовні засоби створення експресії, фразеологія тощо) та граматичні особливості текстів ЗМІ. Мова газетних текстів: газетні заголовки та їхні функції. Мова рекламних текстів: загальна структура та графічні особливості; фонетичні засоби, лексичні експресивні засоби, термінологія, іншомовна лексика, граматичні особливості.

Редагування публіцистичних текстів: редагування газетного тексту, специфіка редагування на радіо, особливості редагування на телебаченні, редагування рекламних текстів. Типові мовні помилки в ЗМІ та рекламі.

Тема 7. Мовностилістичні особливості та редагування релігійних (конфесійних) текстів

Релігійний стиль як один з основних функціональних стилів сучасної української мови: проблема назви стилю, основні класифікаційні ознаки. Історія становлення і розвитку конфесійного стилю. Особливості функціонування української мови в релігійній сфері. Підстилі релігійного стилю: канонічна література (Біблія), молитва, літургіка, проповідь, катехитика.

Лексичні особливості релігійного стилю: лексико-семантичні групи релігійної лексики, синонімія, антонімія, паронімія в системі конфесійної лексики, лексико-семантична структура релігійних

лексем, генетична класифікація, відображення української релігійної лексики в лексикографічних працях. Фразеологія релігійного стилю.

Граматичні особливості релігійних текстів: словотвір релігійної лексики, морфологічні риси, синтаксис, особливості вживання художніх тропів і стилістичних фігур, мовленнєвий етикет християн.

Особливості редагування релігійних текстів різних підстилів і жанрів. Основні проблеми терміновживання і термінотворення в сучасному релігійному стилі: церковнослов'янізми, варіантність у структурі богословської лексики, правопис релігійних назв. Правописні проблеми релігійної лексики: написання великої літери, літери **і** та **и**, **г** та **ґ** у словах іншомовного походження, літери **т** і **ф** та транслітерація початкової йоти перед голосним у запозиченнях із грецької мови тощо. Основні типи мовних помилок у релігійних текстах. Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів, рекомендований Інститутом богословської термінології та перекладів Українського католицького університету.

Тема 8. Лінгвістичний аналіз і редагування художніх текстів

Жанрово-стильові особливості художніх текстів. Специфіка мови текстів художнього стилю. Фонографічний рівень аналізу художнього тексту (алітерація, асонанс, анафора, епіфора, ритм, вигуки, звуконаслідування, графічні засоби, семантика великої літери, інтонаційно-пунктуаційні виражальні засоби). Морфемно-словотвірний рівень аналізу художнього тексту (стилістичні функції суфіксів і префіксів, повтор морфем, тавтологія, okazіоналізми). Лексичний рівень аналізу художнього тексту (стилістично нейтральна лексика, полісемія, омонімія, паронімія, синонімія, антонімія, емоційно марковані слова, територіальні й соціальні діалектизми, просторічна й лайлива лексика, повтор лексем як вияв експресії). Фразеологізми в художньому тексті. Морфологічний рівень аналізу тексту (іменники, прикметники, числівники, дієслівні форми, займенники, повтор частин мови). Синтаксичний аналіз тексту (синтаксичні зачини, односкладні називні речення, парцельовані та супердовгі конструкції, полісиндетон та асиндетон, синтаксичні стилістичні фігури).

Порушення мовних норм як стильова ознака художнього мовлення. Специфіка мовного редагування художнього тексту.

ДОДАТОК 4

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Підготовка до практичного заняття «Вступ. Мовне редагування як один із аспектів редагування. Типологія мовних помилок»	2
2	Конспект питання «Коректурні знаки для виправлення текстових оригіналів» із праці: Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи: навч. посібник. 2-ге вид. Львів : Афіша, 2011. 640 с.	2
3	Конспект питання «Типологія мовних помилок» із праці: Основи теорії редагування перекладів : конспект лекцій / укладач: Ребрій О. В. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 88 с. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6049/2/redaguvannia.pdf (або з інших праць, знайдених самостійно)	2
4	Підготовка до практичного заняття «Типи мовних норм. Роль словників у мовному редагуванні текстів»	2
5	Конспект питання «Динаміка мовних норм (лексичних, граматичних)» із праці: Літературна норма і мовна практика: монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.	2
6	Робота зі словниками та довідниками	2
7	Підготовка до практичного заняття «Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу»	2
8	Підготовка до диктанту (див. зміни в орфографічних і пунктуаційних нормах із праці: Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН	4

	України. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.	
9	Підготовка до практичного заняття «Лінгвістичний аналіз і редагування наукових текстів»	2
10	Виконання самостійної роботи: мовностилістичний аналіз, критичне оцінювання та редагування наукового тексту	4
11	Підготовка до практичного заняття «Лінгвостилістичний аналіз і редагування текстів офіційно-ділового стилю. Контрольна робота»	2
12	Підготовка до модульної тестової контрольної роботи	4
13	Виконання самостійної роботи: мовностилістичний аналіз, критичне оцінювання та редагування тексту офіційно-ділового стилю	4
14	Підготовка до практичного заняття «Мовностилістичний аналіз і редагування публіцистичних текстів»	2
15	Виконання самостійної роботи (колективних проектів): пошук текстів ЗМІ та реклами, що потребують редагування, їхній мовностилістичний аналіз, критичне оцінювання та редагування	4
16	Підготовка до практичного заняття «Мовностилістичні особливості релігійних (конфесійних) текстів»	2
17	Конспект-ксерокопія праці <i>(на вибір)</i> : Термінологічно-правописний poradnik для богословів та редакторів богословських текстів для видань Українського Католицького Університету / О. Антонів, Г. Дидик, Г. Наконечна, Л. Петрович, М. Прихода, К. Свідзинська; голов. ред. М. Петрович. Львів : Інститут богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету, 2005. 130 с. URL: https://nz-theology.ucu.edu.ua/wp- content/uploads/2018/01/poradnyk.2005.08.pdf Термінологічно-правописний poradnik для богословів та редакторів богословських текстів, рекомендований Інститутом богословської термінології та перекладів Українського	2

	католицького університету. URL: http://poradnyk.ucu.edu.ua/	
18	Підготовка до практичного заняття «Редагування релігійних текстів»	2
19	Виконання самостійної роботи: мовностилістичний аналіз, критичне оцінювання та редагування релігійного тексту	4
20	Підготовка до практичного заняття «Лінгвостилістичний аналіз і редагування художніх текстів. Контрольна робота»	2
21	Підготовка до модульної тестової контрольної роботи	4
22	Виконання самостійної роботи: мовностилістичний аналіз, критичне оцінювання та редагування художнього тексту	4
	Разом: підготовка до практичних занять – 20 год., підготовка до диктанту – 4 год., робота зі словниками та довідниками – 2 год., конспект наукової літератури – 8 год., самостійна робота з редагування текстів – 20 б., підготовка до контрольних робіт – 8 год.	60

ДОДАТОК 5

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ КУРСУ

Розподіл балів, які отримують студенти

Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Сума
Теми 1-5	Теми 6-8	
<p>Поточний контроль на практичних заняттях (у тому числі диктанти, конспекти) – 25 б.</p> <p>Самостійна письмова робота: мовне редагування текстів – 20 б.</p> <p>Модульна тестова контрольна робота – 5 б.</p> <p>Сума – 45 б.</p>	<p>Поточний контроль на практичних заняттях (у тому числі конспекти) – 20 б.</p> <p>Самостійна письмова робота: мовне редагування текстів – 30 б.</p> <p>Сума – 55 б.</p>	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
80 – 89	B	Добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ДОДАТОК 6

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ЗАЛІКУ

1. Предмет, мета і завдання дисципліни «Текст як об'єкт мовного редагування».
2. Зв'язок курсу з іншими навчальними дисциплінами.
3. Редагування. Об'єкт, предмет, мета й завдання редагування.
4. Галузі та аспекти редагування.
5. Суть та етапи мовного редагування.
6. Поняття помилки. Класифікація помилок за походженням. Типологія мовних помилок.
7. Основні коректорські знаки для виправлення текстових оригіналів.
8. Поняття мовної норми як базове поняття типології мовних помилок.
9. Типи мовних норм сучасної української літературної мови.
10. Динаміка мовних норм. Мовна норма і варіантність.
11. Нова редакція «Українського правопису» (2019 р.): основні зміни та доповнення.
12. Кодифікація мовних норм. Роль довідкової літератури в редагуванні текстів різних стилів.
13. Основні типи лінгвістичних словників. Електронні словники.
14. Тракткування тексту в науковій літературі.
15. Основні ознаки (категорії) тексту.
16. Поняття контексту й підтексту.
17. Класифікація текстів.
18. Структурна модель тексту.
19. Заголовок як компонент тексту, його функційні та структурні особливості в текстах різних стилів.
20. Формування наукового стилю в українській мові.
21. Класифікація наукових текстів.
22. Загальні ознаки наукових текстів та вимоги до їхнього оформлення.
23. Специфічні мовні риси наукових текстів. Термінологія та метафори в науковому тексті.
24. Граматичні ознаки наукового стилю.

- 25.** Типові помилки в написанні та оформленні наукових робіт (лексичні, морфологічні, синтаксичні тощо).
- 26.** Основні правила оформлення бібліографічного опису джерел, цитат і покликань.
- 27.** Діловий текст та його складові частини. Підстилі і жанри текстів офіційно-ділового стилю.
- 28.** Документ і правила його складання. Національний стандарт України.
- 29.** Вимоги до оформлення бланків документів та оформлення сторінки.
- 30.** Вимоги до змісту та розташування реквізитів.
- 31.** Загальні вимоги до мови ділових документів.
- 32.** Правила використання скорочень у ділових документах. Види і типи скорочень.
- 33.** Методика редагування і техніка правки ділових документів (виправлення тексту й технічні прийоми виправлень).
- 34.** Етапи роботи над службовим листом, редагування ділових листів.
- 35.** Основні види і типи мовностилістичних помилок у службових документах.
- 36.** Витоки публіцистичного стилю української мови.
- 37.** Підстилі публіцистичного стилю в сучасній українській мові. Жанрові та мовні особливості публіцистичних текстів.
- 38.** Текст у ЗМІ як мікроструктура, що входить до складу макроструктури.
- 39.** Лексико-фразеологічні та граматичні особливості медіатекстів.
- 40.** Мова газетних текстів. Газетні заголовки та їхні функції.
- 41.** Мова рекламних текстів: загальна структура, графічні, фонетичні, лексичні та граматичні особливості.
- 42.** Специфіка редагування публіцистичних текстів: газетного тексту, матеріалів для радіо, телебачення, рекламних.
- 43.** Типові помилки в ЗМІ та рекламі.
- 44.** Релігійний стиль як один із основних функційних стилів сучасної української мови: проблема назви стилю, основні класифікаційні ознаки.
- 45.** Історія становлення і розвитку конфесійного стилю.
- 46.** Особливості функціонування української мови в релігійній сфері.
- 47.** Підстилі релігійного стилю: підстиль канонічної літератури, молитва, літургіка, проповідь, катехитика.

- 48.** Лексичні особливості текстів релігійного стилю.
- 49.** Релігійна фразеологія.
- 50.** Граматичні параметри релігійних текстів.
- 51.** Мовленнєвий етикет християн.
- 52.** Відображення української релігійної лексики в лексикографічних працях.
- 53.** Основні проблеми терміновживання та правопису релігійної лексики.
- 54.** Нова редакція «Українського правопису» (2019 р.) про правопис релігійно маркованої лексики.
- 55.** Особливості редагування релігійних текстів різних підстилів.
- 56.** Термінологічно-правописний poradnik для богословів та редакторів богословських текстів, рекомендований Інститутом богословської термінології та перекладів Українського католицького університету: призначення, структура та змістове наповнення.
- 57.** Типові помилки в релігійних текстах.
- 58.** Підстилі та жанри художнього стилю сучасної української мови.
- 59.** Загальна характеристика мовних особливостей художніх текстів.
- 60.** Фонографічний рівень аналізу художнього тексту.
- 61.** Морфемно-словотвірний рівень аналізу художнього тексту.
- 62.** Лексико-фразеологічний рівень аналізу художнього тексту.
- 63.** Морфологічний рівень аналізу художнього тексту.
- 64.** Синтаксичний рівень аналізу художнього тексту.
- 65.** Порухення мовних норм як стильова ознака художнього мовлення.
- 66.** Специфіка мовного редагування художнього тексту.

Для нотаток

Для нотаток

Оксана ЦИПЕРДЮК

ТЕКСТ
ЯК ОБ'ЄКТ МОВНОГО РЕДАГУВАННЯ

Опорний конспект лекцій

для студентів IV курсу спеціальності
«Філологія (українська мова і література)»
денної форми навчання

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура "Times New Roman". Ум. друк арк. 9,3
Наклад 100 пр. Зам. № 134 від 10.12.2020

Друк: підприємець Голіней О. М.
76000, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: +38 066 4816 601 , +38 050 540 30 64